

GALAMB MISKA KALANDJAI

IFJÚSÁGI REGÉNY

**ÍRTA
GERÉB LÁSZLÓ**

Budapest Székesfőváros Irod. Int., 1948.

TARTALOM

A komáromi postán
A szikra kipattan.
A torlaszon
A Pilvaxban
Petőfi otthonában
A nagy nap
Színházban és színház után
Nincsen többé robot
Táncsics
Összeveszünk
Az első honvédek
Petőfi a századosom
Szeptemberi napok
Tűzkereszttség
A határon
Paraszttestvérem, a granicsár
Megyek a sereg után
Újra otthon
Isaszegnél
Az aradi várban
Leszámolás
Az örökmécses
A szerző zárószava

A komáromi postán

Az ormótlan batár a város szélére ért, a kocsis nagyot pattintott ostorával. A hat ló felkapta fejét és lobogó üstökkel ügetni kezdett. Az első bal nyergesen ülő fullajtár szájához illesztette görbe kürtjét és vidám indulót recsegtetett. Az ablakok megnyíltak és mindenünnen barátságos arcok néztek ki.

- Itt a posta! - mondták itt is, ott is mosolyogva.

A vörös postakocsi, mint valami óriási bárka, bukdácsolt a kövezetlen komáromi utcákon, a kerekek dübörögtek, dobogtak a lovak.

Én fent ültem a bakon, a kocsis mellett. Nem bent a hintóban. Mert én csak afféle ingyenes utas voltam.

Kovácslegény vagyok, csak a mult esztendőben szabadultam. Vándorútra keltem, Pozsonyban dolgoztam, amikor meghallottam, kiesett a világ feneké. Gondoltam, hazamegyek Békésbe. Elköszöntem mesteremtől, fogtam a bugyromat és szekeret kerestem. De minden pénzem csak egy ötforintos bécsi bankó volt: azt nem fogadta el senki. - Nem ér az már semmit - mondták és kinevettek. Gyalog indultam el. A várostól nem messze ért utól a postakocsi. Dehogy gondoltam én arra, hogy ilyen urasan utazzam. De alig hagyott el a postakocsi, kiesett egy lőcsszeg és amíg visszarakták, utolértem.

A kocsi mellett hosszú fiatalember állt. Sovány, csupacsont férfi, arcán barázdák, a szeme mély. Fekete köpenyege bokáig ért. Szegényes, foszladozó volt minden holmija.

Széleskarimájú kalapja alól rámnéz. Megkérdi, mi járatban vagyok. Elmondtam neki. Panaszoltam azt is, hogy nem fogadták el a pénzemet s így gyalogszerre szorultam. Nem szólt rá semmit csak a kocsishoz ment és annak mondott valamit, meg a markába is nyomott holmi hatosokat. Mikor aztán megigazították a kereket, mondja nekem a kocsis: - Ül fel, öcsém.

Most hát már itt vagyunk Komáromban. Az éjszaka elbóbiskoltam a bakon, de egy-egy gödörnél meglódult a fejem és úgy összekoccant a fogam, hogy majdnem kitört. Ettől mindig felébredtem. Most friss tavaszi reggel van és én is friss vagyok.

Már szaporodnak az emeletes házak, a város belsejében járunk. Még egy utolsó ostorpattintás és a kocsi bedübörög a postaház kapuján.

Futnak az istállólegények, kifogják a lovakat, vezetik szaporán az istállóba. Amíg váltják a lovakat, leengedik a kocsi hágcsóját és az utasok kiszállanak nyujtózkodni.

Ekkor láttam újra jótevőmet. Barátságosan fogadta köszöntésemet. Látom, neki is csak olyan kis vándorbugyra van a köpönyege alatt, mint jómagamnak.

- Hozzátok be a postaszákokat! - kiáltotta a küszöbről a postamester. - Valamennyit!

- A pestit csak nem? - kérdezte a kocsis.

- Valamennyit! - harsogta a postamester. - A bécsi posta nem megy tovább.

- A csudát - álmélkodott egy kövér alföldi marhakupec a postakocsi utasai közül.

- Micsoda? Mit beszél? - Egy borotváltképű bécsi kereskedő, akinek csak kétfelől függött arcáról egy-egy szakállcsomó, hitetlenkedve csóválta fejét és dökögve megindult a postamester irodája felé.

De az én pártfogóm megelőzte. Pantallóban lötyögő, hosszú lábával hármat lépett és már fent volt a lépcsőn, bent a szobában.

Én utána. A postamester már egy asszonyssággal vitázott.

- Megmondtam már a tekintetes asszonynak, nem megy a posta tovább.

- Csak egy levelet - gyűrte keszkenőjét az asszonysság - csak egyetlen levelet tessék felvenni. A fiamnak. Pestre. Elfogyott a pénze. Küldök neki egy pár forintot, ne éhezzen szegénykém. Olyan gyöngye az egészsége...

A hosszú fiatalember ingerült hangon avatkozott a beszélgetésbe:

- Micsoda dolog ez? A postajáratnak azonnal indulnia kell. Menetrend szerint. Megváltottam a jegyemet Vácig és követelem, hogy haladék nélkül adjanak előfogatot!

A postamester gúnyosan nézte végig a kopott utast.

- Ugyan sürgős dolga van az úrnak!

- Igenis, sürgős dolgom van.

A postamester középkorú, de vállas, magas férfi, lógó vörös bajusszal, duzzadt orrán a bibircsó is vörös. Kihívóan állt az utas elé, melle majdnem a mellét érte.

- Az úr talán a bécsi rebellisek közé tartozik?

- Semmi köze hozzá!

- Hát vegye tudomásul, nem adok lovat!

- Mi jogon?

- Felsőbb utasításra. És ha okvetetlenkedik, átadom a pandúroknak.

Kimutatott az udvarra. A szín alatt, ahol a sört mérték, két puskás pandúr ült, árvalányhaj a kalapjuk karimája mellett.

A karbonári-köpenyeges fiatalember keze ökölbeszorult. Én csak elijedve néztem, mi lesz ebből. Álltak egymással szemben, dühösen. Ők tudták, miért. Én nem.

Eközben a kocsi többi utasa is bejött a szobába, meg azok is, akik Komáromból akartak indulni. Elégedetlenkedtek, zsvajogtak:

- Mít jelent ez?... Postamester úr!... Ne tréfáljon... Kérem...

A postamester hátralépett. Vöröshéjú, vizenyős szemét körüljártatta a zajongókon. Aztán vállat vont:

- Nem tehetek semmit. Ez a parancs. A bécsi postát meg kell állítani. A tekintetes vármegye rendeletére.

Az én fiatalemberem felkacagott.

- A tekintetes vármegye azt hiszi, hogy ezzel megállítja a világ folyását?

A vörösbajszú ember zavarban volt, de tekintélyét meg akarta őrizni.

- Maga nekem gyanús! - ordította és ujjával emberemre mutatott. - Igazolja magát! Kicsoda, micsoda, honnan jön?

Nem tudom, talán még hajba is kapnak, ha az iménti asszonyság meg nem fogja a fiatalember karját. Hátrahúzta szelíden az utasok csoportjába. Az meg csak egyszerre hagyta magát, mint egy kisgyerek, akit az anyja vezet.

- Jöjjön az úr, jöjjön - mondta neki.

Mikor kiértek az ámbitusra, azt mondja az asszonyság:

- Ha nagyon siet az úr, megtérítem a kárát, a postakocsi árát. De menjen gyorsparaszttal. A Három holló-fogadóból indulnak a parasztfuvarosok. Hamarabb járnak, mint a posta. Ha kívánja, odavezettem az urat.

- Megköszönöm szépen a tekintetes asszonynak - felelte megcsöndesedve az én emberem és megbillentette kalapját.

Az asszonyság magához intette a mögötte settenkedő kis pesztrát.

- Eridj, Julcsa, mutasd meg az úrnak, hol a Három holló. - Aztán a fiatalemberhez fordult. - Csak egy kérésem volna.

- Parancsoljon velem a tekintetes asszony.

- Vigye el a leveletem a fiamnak Pestre.

- Ezer örömmel.

- Ami pedig a postakocsi miatt való veszteségét illeti... - nyult a tarsolyába. De a hosszú ember felcsattant:

- Már engedelmet kérek, nem vagyok én vándor kucséber! Kérem a levelet, aztán tessék megmondani, hova vigyem.

- A Dohány-utcába. A Trattner-féle házba. De még jobb, ha a Pilvax-kávéházba megy vele. Ott legtöbbször megtalálja a fiamat...

- A neve?

- Jókai Móric... ügyvéd.

- Az író?

- Az, az! - felelte csodálkozva az asszonyság.

- Átadom - felelte kurtán a fiatalember. Megint megbillentette széleskarimájú kalapját, de olyan félszegen, mintha csak jobban a fejébe nyomta volna. Aztán hosszú lábával a kis pesztra után iramodott, az már előrement az utcán.

Engem nem hívott, észre sem vett. De mentem utána. Jól kiléptünk. Végig a városon, a felső végéig. A Dunasoron volt a nagyudvarú beszálló fogadó. Kapuja előtt homokos térség, tele szennyes szalmával, lópiszokkal.

Ahogy indulunk a kapunak, nagy hajrával, zörgéssel lődül ki rajta egy löcsös szekér, rakva emberekkel.

- Hova? Hova? - bömböli emberem és int a kalapjával, amikor a kocsi elporzik előtte.

- Vo-ácra - kiáltja palócosan egy parasztnyecske a szekér derekából.

- Megálljanak, én is odamegyek!

Futott a szekér után. A kocsis megállította a lovakat, de azért mégis azt mondta:

- Nincs hely.

Ő azonban nem kérdezte. Már fel is ugrott a szekérre, gyúrta, gyömöszölte magát az emberek közé. Azok nevetve, méltatlankodva préselték maguk közébe.

Az ostor már csattant is, a lovak nekiiramodtak. Megragadtam a szekér végét és futottam vele.

- Gyere már te legény, gyere moár te is - nevetett egy őszbajszú parasztember, fehér nagy szűr a vállán, pipa a szájában. Kinyújtotta a kezét és felsegített a rohanó szekérre.

Nem volt bizony ott hely már egy tenyéryi sem. Én csak elnyúltam a kasban, a lovak szénáján. Úgy megrázott, megdobált a kocsi, hogy majd a fejemet nyeltem le kínomban. A kocsis hátrafordult, rázta a fejét, kiabált valamit, de nem értettem a nagy szekérsörgésben. Hanem az utasok nevettek és pártomat fogták.

Fenn voltam már én is, a többit nem bántam. És a négy parasztlovacska farát táncoltatva, szaporán porzott Vác felé.

A szikra kipattan.

Délután hat óra előtt tíz perccel értünk a váci piactérre. A Korona-fogadónál szálltak le az utasok.

- Gyorsan! Gyorsan! - sürgette őket egy pesti zsidóember, az is velünk utazott. Még egy hatost nyomott a kocsis markába. Az csak úgy hajigálta le az asszonyok batyuját.

Pozsonyi jóakaróm nem mozdult a szekérről, csak ő is megkente a gazda markát, hát én se tágítottam.

- Gyü! - kiáltotta a kocsis és a négy ló, mint a villám száguldott a megkönnyebbedett szekérral.

Éppen füttyült a vonat, amikor az állomásra értünk. Ugrottunk le a szekérről, futottunk jegyet venni. Kiabáltak ránk, hogy siessünk, mert már indul a vonat. Nevethetnékem volt, olyan tréfásan sikerült ez a nagy sietség. Itt elfogadták az ötforintosomat, még ezüstpénzt is adtak vissza belőle. És a konduktor megvárt. Akkor trombitált csak, amikor a hágcsóra léptünk. Már mozgott a masina, amikor kinyitottunk egy ajtót és bezuhantunk a padra.

Sípolt, dohogott elől a masina, egyre gyorsabban kattogtak a vassínen a kerekek, futottak mellettünk a váci házsorok, füst csapott be az ablakon. Hangosan dobogott a szívem: nagyszerű volt ez az utazás. Megértem az 1848-ik esztendő, de soha ebben az életben még nem ültem vonaton, még csak nem is láttam.

Most először kerültem szembe utitársammal. Végignézet rajtam, mintha gondolkoznék, hol is látott már valaha. De alighanem eszébejutott, mert megkérdezte:

- Hová mégy?

Csak így egyszerűen, tegeződve, mintha régi ismerősök volnánk. Dehát mesterlegény vagyok, megszoktam, hogy mindenki letegezzen. Feleltem:

- Békésbe.

- Akkor Pestről vonattal mehatsz tovább. Szolnokig.

Nevettem.

- Arra már aligha lesz költségem. - Megbátorodtam és megkérdeztem: - Hát az úr honnan jön.

Furcsán mosolygott. Sötét, mély szeme összeszűkül, amint mondta:

- Párisból...

- Ott most nagy komédia volt - vettem oda és én is összehúztam a szememet, mintha valami nagy ravaszásra gondolnék.

- Nagy. - Csak ennyit felelt.

Vártam, de hogy nem szólt semmit, tovább firtattam:

- Ott volt az úr is?

Rámcsattant:

- Én nem vagyok neked úr, olyan ember vagyok, mint te.

Kicsit nehezemre esett, amikor ilyen úrféle embert először próbáltam tegezni:

- Hát azt kérdem, ott voltál-e te is - kamerád.

- Ott.

- Aztán hogy volt?

Ő kinézett az ablakon. Az ablak ajtón volt, mert minden szembenálló két padhoz külön ajtó nyílt. Nagyon elmés találmány ez, okos ember, akárki volt is, akinek eszébejutott. A kocsi oldalán hágszó futott végig, azon sétált a kalauz, mialatt a vonat ment. Mostan éppen a mi ajtónkba kapaszkodva dugta be fejét az ablakon és a jegyet kérte.

- Hiszen látta, mikor vettük! - mondtam én, mert haragudtam ezért a bizalmatlanságért.

- Ez a rend - felelte a konduktor - ki kell lyukasztanom a jegyet, hogy más ne használhassa.

Mit volt mit tennem, a jegyet már jól elraktam, ki kellett bontanom a bugyromat, hogy elővehessem. A konduktor szidott, hogy falusi tuskó vagyok és ennyire megváratom őt a robogó vonat lépcsőjén.

Mikor végre továbbment, újra szólítom a társamat:

- Készültetek-e nagyon a revolúcióra.

- Készült a nehézség - felelte ő - azt se tudtuk, hogy lesz-e és ha igen, megérjük-e ebben az életben.

- Hát akkor hogy lett mégis?

- Hát csak úgy lett. Előkészítette sokáig az elnyomás, a nyomorúság. Mentél volna végig csak egyszer is a Szent Antal-külvároson. Láttad volna a rongyos, hervadt asszonyokat, a cingárlábú gyerekeket, a szőrös férfiakat, mezítláb, egy szál ing és nadrág foszlányaiban. Érezted volna a házakból, az utcakövek közül felcsapó bűzt!...

- Nem dolgoztak azok az emberek?

- Dolgoztak. A gyárosok gyarapodtak a munkájukon és a bankárok mind kövérebbre híztak a jó polgárok betétein. De nekik egyre több kellett és fillérről-fillérre nyomták lejjebb a munkabéreket, hogy egymással versenyezzenek és nekik még több jusson. A munkásnép éhezett vagy a legjobb esetben annyit evett, hogy éhen ne vesszen. - A munkásnak nincs is többre szüksége, mert ha többje van, elszemtelenedik - mondták a burzsoák.

- Kicsodák?

- A burzsoák: a nagypolgárok, a gazdagok...

- Aha.

- Aki mukkant, elintézte a rendőrség, a bíróság... Hát így készítették elő a forradalmat - ők.

- És hogyan kezdődött?

Az idegen elmosolyodott:

- Azzal, hogy elmaradt a lakoma.

Nem értettem. Megmagyarázta:

- Az ellenzék a választójog kiterjesztését követelte. A kormány nem engedélyezett gyűléseket. Ezért lakomákat rendeztek. Országszerte. Nagy lakomákat, nyílt tereken, rengeteg polgár ült az asztalok mellett s az ellenzéki képviselők pohárköszöntőket mondtak - a választójogról.

- Ravasz dolog - nevettem.

- Abban a kerületben is lakomát akartak rendezni, ahol én laktam. Szegény kerület, a XII-ik. Öt téren is felállították az asztalokat, a vendéglősök nem győzték felírni a rendeléseket, a sütést-főzést, annyi résztvevő jelentkezett. Február 22-én este lett volna a lakoma. És 21-én a kormány betiltotta.

...Göd mellett robogott el vonatunk. Új barátom folytatta:

- A polgárok azt mondták: Milyen kár, visszakerjünk a pénzt a vendéglőstől. - Az ellenzéki képviselők pedig elmentek hosszú orral panaszkodni az országgyűlésre, ahol a kormánypárt csak nevetett rajtuk.

- És hogyan lett mégis forradalom?

Emberem szeme fölcsillant. Szaporábban lélezett, sápadt arca kipirult, fölemelte hangját:

- A városrész - ahol laktam - zúgott. Nem a derék polgárok. Azok este szépen hazamentek aludni. A proletárok. Csoportokba verődtek az utcán, tárgyaltak: itt is, ott is felhangzott egy forradalmi dal... Mi, párisi magyarok a Danemark-kávéházba siettünk, ott volt állandó találkozóhelyünk. Megbeszéltük a dolgot: Franciaországnak harminchat millió lakosa van, választójoga meg csak nyolcvanezer gazdagnak. De mit használ, ha a szavazók száma százhatvanezerre vagy kétszázezerre emelkedik? Még mindig harmincöt millió franciának a neve: hallgass! A szegényeknek!

- Mi közöttök hozzá. Nem vagytok franciák - szóltam.

- Egy a világ - felelte ő villámló szemmel - szabadság és zsarnokság egy világban meg nem férhet. Ha Franciaország rab - Magyarország is rab marad. A magyar szabadság útja Párison át vezet...

- Folytasd - kérleltem. Féltem, hogy megharagítom és nem hallom, ami a legérdekesebb.

- Tudta minden értelmes francia proletár ezekben a napokban, nem azon fordul meg a dolog, hogy hány gazdája osztozik a hatalomban. Általános választójog kell: a nép többségének, a szegényeknek kezébe a kormány rudját! Ezt a demokráciát követelték a szocialisták és mi, magyarok, elhatároztuk, hogy velük tartunk...

- A szocialisták... - kiáltottam. Eszembejutott minden gonoszság, amit mesteremtől meg a templomi prédikációban hallottam róluk: istentelenek, elrabolják a tulajdont, nem ismernek házasságot és kotyagosfejűek... de nem mertem szólni, hogy társamat meg ne zavarjam. Ő nem is hallotta felkiáltásomat, tűzbe jött és egy végben folytatta elbeszélését:

- Felvirradt február 22-ike. Egy magyar barátommal - pesti fiú, éppen csak tanulmányúton volt Párisban - kimentünk a térre, ahol az ellenzék vezére elnökkölt volna a reform-banketton. De az asztalokat már elhordták és készülődő pincérek helyett egy század csendőr állt ott, lábhoz tett fegyverrel. Mások is jöttek nézelődni, kispolgárok, proletárok. Lassacskán nagy tömeg verődött össze. Valaki rágyújtott a Marseillaisre. Ezt elénekeltük. - Éljen a reform! - kiáltották egyre-másra. Hátul egy sápadt fiatal munkás már a véres forradalmi dalra zendített: Ça ira, ça ira: Így megy ez, így megy ez, lámpavasra az arisztokratákat... - És a dal ütemére egy csoport nekilendül, masírozik szélteben a téren, majd bekanyarodnak és elhaladnak a csendőrök arcvonala előtt, hetykén, kihívóan. Tizennyolc év előtt ennek a dalnak hangjainál ültették trónra Lajos Fülöp királyt. Forradalom emelte fel őt, az kergette el a régi királyt; a szegény nép vérzett, mégis az új királlyal csak eben-gubát cserélt: a hercegek helyett bankárok ültek a nyakába... Dehát hol van a francia polgárkirálynak az a hivatalnoka, aki merészeli megbántani a forradalom dalát!

Mentünk mind utánuk és énekeltünk.

Egyszerre csak vezényszó csattan, a csendőrök felkapják a puskát és ropog a sortűz. A levegőbe lőttek, de a tömeg szétfutott, menekült az utcákba. A legközelebbi sarkon egy házat építettek. Én felkaptam a földről egy féltéglát és a csendőrökre hajítottam. Addigra az állványokról lecsődültek az építőmunkások is. Egy inasgyerek kalapáccsal csapott egy téglára, felkapta, letörte felét és ugyancsak a csendőrökre dobta. Lárμάztak és dobálództak mind, majd elhagyták munkahelyüket s a futva közeledő csendőrök elől ők is a mellékutcákba oszlottak.

Megtaláltam barátomat, átmentünk a másik térre. Ott is csendőrök kergetik a népet. A szűk utcákban megint összeverődnek, énekelnek, menetet alakítanak és végigvonulnak az utcákon. - Éljen a reform!

A kövezeten patkók csattognak, lovasság jön a városrészbe, ide-oda cikáznak a fényes mellvértű katonák az utcákon, hajszoľják, forgatják a habzósájú lovakat és kardlapozzák, akit előtalálnak.

- Éljen a reform! - hangzik előttük, mögöttük és minden ablakból.

Nem ettünk, nem ittunk, egész nap az utcán futkostunk mi is. Szép volt.

Tartott a zavargás, futkosás még éjjel is. Reggelre kelve megint csak kimentünk a térre, ahová tegnap. Megint ugyanaz a tömeg, ugyanazok a csendőrök. Vonulunk, énekelünk. A levegőbe lönek, szétfutunk. Jön a lovasság, kardlapoz.

- Mi lesz ebből?

Ezen a napon az üzleteket ki se nyitották. Sehol egy falat étel. Egyszerre csak hallom, hogy egy üzlet fatáblái ropogva megnyílnak. Embereket látok ott baltával, feszítővassal. Rongyosingű, sötétarcú munkásokat. Mellükön, sapkájukon háromszínű, vagy éppenséggel vörös kokárda. Benyomulnak az üzletbe.

- Mi ez? Fosztogatás?

Nem: egy puskaműves műhelye volt. Csakhamar jönnek ki szép nyugodtan, fegyvereiket próbálva. Tovább megyünk: egy kardkovács helyisége tárva-nyitva, egy darab áru sincs már benne. És ekkor villant meg bennem a gondolat: forradalom!

Egyes utcasarkokon felfegyverkezett férfiakat látok. Kettőt-hármat egy csoportban. Úgy álltak ott, mint akiknek dolguk van, nemcsak véletlenül ácsorognak azon a helyen. Munkások, kopott irnokok, külvárosi szegény ügyvédfélék voltak. Emberek jönnek hozzájuk, izgatott parancsok hangzanak. Kinyujtott karok lendülnek és célokat jelölnek ki.

Egy keskeny mellékutcába fordultunk - ott láttuk meg az első torlaszt. Felfordított teherkocsi és egy kocsmából kihordott, egymásra dobált székek, asztalok, padok. Még csak egyetlen, tizenhároméves forma inasgyerek őrizte, fején kokárdás frigiai sipka, oldalán kard. Büszkén állt a torlasz tetején, kezében kivont pengével intett, hogy átmászhatunk.

A tulsó utcatorkolatnál már a kövezetet szedték fel és abból rakták a barrikádokat. Azután amerre mentünk, mindenütt barrikádok, barrikádok. Ahogy felhalmoztak egyet, előtte száz lépésnyire nyomban újat emeltek. Így közeledtek a belső városrészek felé, ahol szélesebbek az utcák, szebbek a házak, gazdagabb emberek laknak.

Egy épülő ház előtt fiatal lányok, asszonyok zsvajogva szedték a téglát és cipekedve hurcolták haza, fel az emeletre, a padlásra. Máshol gyerekek hahotáztak, visítóztak. Az utcai szemétdőládából ürítették ki a lóganéjt, azt is hordták, ki miben tudta.

- A csendőröknek! – kiáltozták. - A zsoldosok fejére!

- Sietnek az urak? - szól ránk egy sovány asszony. Kócos haja a nyakába lóg kibomlott kendője alól, arca kivörösödött. Félkezével összekötött lepedőt vonszolt maga után, benne csörömpölő fémtárgyak. - Ugyan segítsenek ezt elvinni. A Szent Anna-utca 17-es ház lakóinak gyűjtése - tette hozzá büszkén.

- Hova vigyük?

- Csak ide, a sarkon túl, az első emeletre, a derék Aubier ezüstműveshez...

Ólomtárgyak és réz gyertyatartók voltak. Az ezüstműves egyenként szedte ki a lepedőből, szakértően megnézte.

- Jó lesz.

Aztán ő is legényei közé vegyült. A kis kohóban lobogott a tűz. Fémtárgyakat olvasztottak be és puska golyókat kalapáltak. Lázasan folyt a munka.

- Hát a por honnan lesz hozzá? - kérdeztem.

- Ó - felelte büszkén Aubier - látná csak hány polgártárs vállalta a hazafias munkát most Noiret patikusnál. Így megy ez városszerte.

Lemenet a földszinten egy munkásembert láttunk. A lakás ajtajában tárgyalt az ottlakó ügyvéddel.

- Nincs ma semmi kihordanivaló, Micsel - mondta az ügyvéd.

- Nem is azért jöttem - felelte a munkás. Sapka a kezében, de azért hetyke a hangja. - Tudom, hogy az ügyvéd úr vadászni szokott. Adja kölcsön a puskáját. Forradalom után, becsület-szavamra visszahozom. Hiszen ismer az úr.

- Jó, jó, - gondolkodott az ügyvéd - de hátha elveszik a puskát vagy... magát éri valami... baleset?

- Attól se féljen. Ha élek, ledolgozom a puska árát - ha elpatkolok, ledolgozza mosással a feleségem.

Vérszemet kaptam. - Uram - szólítottam meg az ügyvédet - nem ismer a közelben valakit, aki szintén szokott vadászni?

- Hogyne, hogyne - felelte készségesen - a szomszéd házban, a második emeleten lakik, a háztulajdonos. Nyugalomba vonult kereskedő. Ügyfelem, de ne mondják, hogy én küldtem önöket.

Elmentünk magyar barátommal oda. Meghúztuk a csengőt. Szobalány nyitott ajtót.

- Az urat keressük.

Kövérkés, pofaszakállas ember volt, barátságos arcú, selyem mellényén vastag óralánc. Megmondtuk, mi járatban vagyunk. Nem lepődött meg. Bevezetett, szivarral kínálta.

- Nagyon helyes, vívják csak ki az urak a választójogi reformot - mondta, majd a mellére ütött, úgy folytatta - Képzeljék, nekem sincs választójogom. Hat éve élek már Párisban, de nem tartanak elég gazdagnak. Disznóság, hogy csak a nagypolgársághoz tartozó urak rendelkezzenek életünkkel, halálunkkal, zsebünkkel. Nagyon helyes, uraim, én szívvel-lélekkel önökkel vagyok.

És leakasztotta a falról két puskáját - mert kettő volt neki - még a vadászkesét is kölcsönadta, meg kevéske golyót és lőport.

- Inkább söréttel szoktam vadászni - mentegetődzött. - A golyót és port áldozom az ügyért, de a puskákat tessék okvetlenül visszahozni. Adjanak rá kezet, én bízok önökben, jóra való embereknek látszanak.

Már az előszoba ajtóban búcsúzkodtunk, amikor megszállt az ördög.

- Moszjő - kérdeztem - miért adja nekünk a fegyverét? Miért nem fogja meg inkább az egyiket és jön velünk az utcára, a választójogáért?

- Papa, kihül az estebéd - kiáltotta a szobaajtóból egy lányka.

A derék ember úgy csapta be orrunk előtt az ajtót, mintha gyilkosai volnánk.

A sötétedő utcán zűrzavar fogadott.

- A király elcsapta a kormányt. Új minisztériumot nevezett ki - szállt a hír utcáról-utcára.

- Győztünk! - kiáltotta egy polgár és boldogan borult egy másik nyakába.

A tolongás oszlott. Az emberek siettek haza. A boulevardok felől fényesség látszott és egyre nőtt.

- A polgárság kivilágítást rendez - állt meg mellettünk egy sovány, kopottasruhájú ember. Kard az oldalán, mellén kokárda. Fanyaron mosolygott.

- Nekem nincs ablakom, amit kivilágítsak - szóltam - és tudtommal kényes helyzetben a király változtatta már néhányszor kormányát. Nem értem a nagy örömet. De mit csináljunk most a fegyverünkkel?

A kopottasruhájú ember egyikünkéről a másikra nézett. Aztán felemelte kezét, ránkmutatott és kemény hangon szólt:

- Polgártársak, térjenek vissza a helyükre!

A XII. kerületben nem volt kivilágítás. A sötét főtéren sötét tömeg sorakozott. A csendőrök elvonultak. Kardos polgárok rendezték a sorokat.

- Polgártársak! Akinek nincs ünneplőruhája, maradjon a barrikádokon! Polgártársak a belvárosba megyünk; a burzsoáziának nem kell rögtön látnia, kik vagyunk. Harag ne legyen, jó okunk van erre. Polgártársak, engedelmeskedjete.

No, az ünneplő ruha nem sokat jelentett. Akinek cipője, kabátja volt, beállhatott a menetbe. Sokan fáklyát hoztak, ezeket elosztották a sor szélén. Mindössze párszázan voltunk.

Elindultunk a belváros felé. A körutakra érve meggyújtottuk a fáklyákat és énekeltük a Marseillaisét. Az utcák mind fényben úsztak, minden ablakban gyertya. Pocakos polgárok karonfogva sétáltak csipkefejkendős feleségükkel. Nyitva a vendéglők, az élelmiszeres boltok, pedig már tíz órára járt az idő. Ünnepel a polgárság: bevonul a hatalomba, mely eddig csak a főnemességé és utoljára a nagypolgárságé volt.

Az ünneplő sokaság között vonultunk el, fekete tömeg, megvillanó fegyverekkel a vörös fáklyák lobogásában. Nem, ha már megindult, a nép forradalmát nem hűthette le egy királyi kormányváltás.

Mind többen csatlakoztak hozzánk, jókedvűen énekeltek velünk, de senki sem tudta, hová megyünk. Mi sem.

Egyszerre csak megtorlódtunk, elől megálltak. A leváltott miniszterelnök palotája magaslott a széles utca oldalán.

- Éljen a reform! - kiáltott egy hang. Ezerszeres visszhangja támadt. Majd forradalmi dalt énekeltünk. Azután csak álltunk és kiáltoztunk össze-vissza. Egy zászlóalj vadász farkasszemet nézett velünk.

Néhány ember kilépett sorainkból és megindult a palota felé. Egy tiszt állt eléjük, kivont karddal.

- Hova mennek? Mit akarnak?

- Miért nincs a palota kivilágítva? Követeljük, világítsák ki ezt is!

- Vissza!

Több katona ugrott a tiszt segítségére, az egyik polgárt mellbevágták.

Pisztolylövés.

A szikra kipattant!...

A torlaszon

- Zászlóalj, vigyázz! Fegyvert vállhoz!... Tűz!

Irtózatos zűrzavar támadt. Ordítva, sikoltozva szaladt szét a tömeg, sebesültek hadonászva kiáltoztak segítségért. Asszonyok jajveszékelték. Csak a földön feküdtek mozdulatlanul, némán emberek, olyan furcsán, mintha tréfából maradtak volna az üres körút kövezetén.

- Árulás!

- Gyilkolják a népet!

- Segítség!

Barátommal nem vegyültünk a túlsó járda felé zúduló tolongásba, hanem a palota oldalán futottunk vissza. Az utcasarkon idős tiszt pattan elénk, divatjamult egyenruhában: Napoleon katonája volt valaha.

- Nyugalom, polgártársak! Kis csoportokban hozzátok el a sebesülteket. Lobogtassatok fehér kendőt!

Percek alatt mentőcsoportok alakultak és négyesével összeállva hordtuk a sebesülteket a legközelebbi kapuk alá. Aztán a halottakra került a sor. Mintegy ötven áldozata volt a sortűznek, a sebesültekkal együtt. A nehéz, szomorú munka elfoglalt. Nem láttam, mit csinálnak a mellékutcában. Az öreg tiszt rendelkezett. Félóra múlva, mire végeztünk, fuvaroskocsik torlódtak össze, mindegyikre egy halottat tettek. Egyenként indultak el a szekerek és mellettük égő fáklyákkal munkásemberek haladtak. A hosszú gyászmenet végigvonult az utcákon és a külvárosok felé fordult.

- Ide nézzetek! Gyilkolják a népet! - harsant a kiáltás.

A kivilágítás azon nyomban végetért, az ablakok elsötétedtek. A Szent Antal-templom tornyában megkondult a vészharang. Rekedten, riasztóan kongott a sötét háztetők fölött. A legközelebbi plébánia harangja csatlakozott a vészjelhez. A barrikádokon riadót vertek a dobok, őrzőgő pergésük betöltötte a levegőt.

- Fegyverre!

- Fegyverre!

Most már az egész városban szóltak a harangok. A várost körülvevő erődök felől ágyúlövés dörrent: riadó a katonaságnak.

Elszakadtunk a gyászmenettől és futottunk vissza a XII. kerületbe: a helyünkre. A sötét utcákon gyakran szaladtunk barrikádoknak. Hol átmásztunk rajtuk, hol visszaküldtek, hogy más utcán át kerüljünk. Már se szeri, se száma a torlaszoknak.

Kifulladásra, fáradtan értünk a helyünkre. A nagy térre nyíló utca torkolatához. Akkor építették a torlaszt. Fehér nadrágban, kürtőkalapban, körszakállas polgár osztogatta a parancsokat. Tekintélyes nyomdászmester a kerületben.

Én is nekiláttam, szedtem a gránitköveket a felszakított úttestről és hordtam az építéshez.

A nyomdász egy munkásemberrel beszélt, amikor elhaladtam előttük. A munkás rámmutatott és éppen azt mondja:

- Tegnap a polgártárs dobta az első követ. Láttam.

A nyomdász csak biccentett felém. Megálltam.

- Polgártárs átveszi a vezetést az első barrikádon.

Ő volt a szocialista munkások vezére a kerületben. Megemelte kalapját és másfelé ment, intézkedni. Én meg kétszeres erővel álltam munkába. Mikor a torlasz elég magasra emelkedett, vörös zászlót tűztek a tetejébe. A rendelkezésemre álló puskásokat két csapatra osztottam, hogy felválthassák egymást. Az első csapatot elhelyeztem a torlaszon, beosztottam őket három részre és meghagytam, hogy egyszerre mindig csak egy rész adjon tüzet, hogy maradjon ideje a töltésre, míg a többiek lőnek. A kardos, lándzsás embereket lepihentettem.

Félrevert harangok kongása, dobpergés, puskák ropogása, egy-egy ágyúlövés - ebben a szüntelen, félelmetes zajban töltöttük az éjszakát és vártuk, mikor kerül ránk a sor.

Éjszaka két óra elmúlt, amikor a téren felhangzott a vágató lovasok patkócsattogása. A téren égtek a gázlámpák, tisztán láttuk a közeledőket.

- Prrr - fogadta őket az első sortűz a sánctól. Megfordultak és elnyargaltak. Egy lezuhant lováról, aztán fölkeltek és sántikálva keresett menedéket a házak mentén.

Csakhamar a gyalogság ütemes lépését hallottuk. Hosszú sorban vonultak a térre, közben dübörgött két ágyú kereke is, meg a tölténykocsi.

Emberek megkezdtek a tüzelést. Gyakorlatlan lövők voltak, száz lépésnyire nem sokat ártottak a katonáknak. De nem cseréltem volna szegényekkel. Hol itt, hol ott tántorgott félre egy sebesült vagy zuhant le a kövezetre. Közben a tűzterek ügetve fordultak, lemozdonyozták a felénk megállított ágyút. Két-két katona tolt a kerekeket, míg egy az ágyútalpat igazította. Mellettük a tisztt vezényelt:

- Jobbra! Feljebb! Sok! Elég. Tölts!

A hosszú töltővessző eltűnt az ágyú torkában, a tüzemester előrehajol az égő kanóccal.

- Polgárok! Hátra húsz lépéssel, futás! - kiáltottam.

A torlasz kiürült.

- Feküdjetek!

A gránát becsapott a torlaszba. Robbant. Villanás, dörgés töltötte be a szűk utcát. A kockakövek repültek. Még egy lövés - a barrikád már csak szétszórt kőhalmaz.

Jönnék! - kiáltotta egy legényke az első emeleti ablakból, ő volt a megfigyelőnk.

- Minden ember a barrikádra! - parancsoltam.

A lövészek elhelyezkedtek, ahogy tudtak, a kardos, lándzsás munkások felálltak és énekelni kezdtek.

- Hurrá!

Ütemesen dobog a közeledő futólépés. Elöl a tisztek felemelt karddal.

Prr... prr... prrr... - három sortűz. Hullottak a derék fiúk. Fájt értük a szívünk. Milyen bátrak: franciák!

De mielőtt kézitusára kerülne a sor, rettentő testvérgyilkolásra - megtorpannak. Senki sem adott parancsot: és a torlaszon is megszűnt a tüzelés.

Egy hadnagy bukkan fel az arcvonal előtt:

- Hátra arc!

Az elhúzódó gyalogosok mögött lóháton magaslik a tüzérkapitány.

- Kartácsra tölts!

Valaki a vállamra tette kezét. Megfordultam, a nyomdász volt...

- Polgár! Vezesse vissza az embereit a második torlaszra. A második torlasz száz lépésnyire mögöttünk emelkedett, magasabb, erősebb volt a miénknél. Odáig az utca fordult: ágyúk felállításához nem volt megfelelő térköz. A barrikádról csak harminc lépésnyire láttunk, a katonákat eltakarta az utca hajlata.

Vezényszavakat hallottunk: látatlanban küldte valaki rohamra a gyalogságot torlaszunk ellen. Örültség!

És az örültségre felhangzott a válasz:

- Éljen a reform!

A forradalmárok sapkájukat a levegőbe hajították örömben: a katonaság hozzánk pártolt.

Megfigyelőnk az ablakból jelentette, hogy lábhoz tett fegyverrel állnak a téren, az ágyúkat a szekérhez kapcsolták, a kanócok nem égnek.

Szürkén, fázósan derengett február 24-ének reggele. Ekkor jöttek a csendőrök. Ezek másképp viselkedtek, mint a katonák.

Torlaszunkon riadót vert a dob. Percek múlva már jött is egy szakasz, rohanva. Sortűz kaszálja le őket. De már nyomukban a második szakasz... Örjögő tüzeléssel fogadjuk. A hátrább levő torlaszokról segítséget kapunk. Annyian vagyunk, hogy mozdulni se tudunk... Harmadik szakasz... a negyedik... újabb század tipor át bajtársai testén. Sebesültek és halottak halmazán másznak fel a barrikádra. Puskaagy... szurony, kard, lándzsa... kés, bot... ordítás, jajszó... A forradalmárok tajtékzó dühvel ölik a zsarnokságnak ezeket az elszánt bérenceit.

Újabb erősítést kapunk. Ők is újabb csapatokat vetnek be. Az ablakokból sikoltozó nők dobálják fejükre a követ, forró vizet öntenek le. Proletárgyerekek alig látszanak a földből, pisztollyal lőnek közvetlen közelből a csendőrökre.

Világos nappal van, mire a zászlóalj véres roncsai visszavonulnak. Dobunk már nem pereg. Sebesültjeinket még viszik a házakba. Asszonyok várják őket mosdóvízzel, tépéssel, sebpólyával. Felcser, orvos sürgölődik. Közben fejünk felett még egyre szólnak a vészharangok és a városban szerte még peregnek a dobok, ropognak a puskák.

- Kétszáz önkéntes jelentkezőt a királyi palota felé irányuló támadáshoz! - hangzik.

Erre elmúlt a veszedelem. A belső városrész felé már a forradalmárok nyomulnak. Percek alatt együtt vannak a jelentkezők, köztük én is.

A város más részébe vonultunk. Nem emlékszem már a részletekre. Összezavarodnak bennem a képek. Csak azt tudom, hogy katonák, csendőrök vonultak vissza a belváros felé és mi utánuk. Az utcák torkolatánál egy rész barrikádokat hányt fel, más rész folytatta az előnyomulást.

Egy templom mellett haladtunk el. A toronyajtóban egész csapat gyerek: egymás kezéből kapdossák ki a harang kötelét, úgy húzzák szüntelen. Kétszáz lépésnyire onnan láttam egy fiút, aki egy vértessnek kengyelébe hágott és törét verte bele. Egy másik vértess azonban kettévágta azt a gyereket, aki rátámadt. Egész csapat gyerek harcolt itt: leszúrták a lovakat a katonák alatt.

Tovább, előre! A városháza már a mienk. Dél van, amikor parancsot kapok, hogy harminc emberrel kezdjem meg a támadást a Concorde-tér ellen.

Kihalt, üres utca áll előttem. Egyes sorban, a fal mellé lapulva, lehajolva lopakodunk előre. Én a csapat élén.

Sehol ellenállás. Így érek a Concorde-tér sarkára. Embereimet megállítom s a sarkon álló lámpaoszlop mögé bújok. Előttem magányos fiakker.

A tér üres, csak a túlsó oldalán áll lábhoz tett fegyverrel két gárdazászlóalj. No, ezeknek nem megyek neki harmincadmagammal. Még nézelődöm, amikor látom, hogy a téren szürkeruhás polgár közeledik. Siet. Totyakos bácsi, ősz pofaszakállal, bajusza nincs. Nagyon jó ruhája van. Ugyan mit keres ez itt most, amikor minden ügynevezett jóra való polgár elbúvik az egérlükba? Három-négy ember igyekszik polgárom nyomába, de nem érik utol, olyan nagyon siet, csak úgy hadonász kezében aranygombos sétabotjával.

Egyenesen felém jön.

- Szabad? - kérdi a fiakker kocsisától.

Hogy ezek a fiakkerosok még forradalom idején is kitartanak állomásukon!

A kocsis már ugrik is le a bakról, megemeli kürtőkalapját és nyitja a kocsi ajtaját.

Ebben a pillanatban egy fiatalember méri végig a teret, hosszú lépésekkel rohan és lélekszakadva áll meg a pofaszakállas bácsi mellett.

- Felség - zihálja - felség!

- Nem vagyok felség - mondja mérgesen a totyakos - vége mindennek. Lemondtam...

- De nincs aláírva - liheg a fiatalember - amikor a palota mellett lőttek, felségednek el tetszett szaladni és a lemondási okmány ottmaradt...

Már nyitja is a hóna alatt hozott mappát és dugja Lajos Fülöp elé, merthogy ő volt a szürkeruhás polgár.

- Jaj... ilyenkor... minden perc drága - jajgatott az öreg intrikus - hol a szemüvegem?

A fiatalember nyújtotta a tintát és a tollat.

Lajos Fülöp undorral fogta meg a tollat és hatalmas packát ejtett felséges aláírására.

Egy perc múlva a fiakker ajtaja becsapódott a volt király és két kísérője mögött. A harmadik a bakra ült, felhúzott pisztollyal. A kocsi elrobogott keresztül a téren. - Utána a gárdisták is elvonultak.

Ó, ha láttad volna, hogy özönlöttük el a Tuillériákat! A nép örjögött a drága bútorok láttán. És amikor a trónhoz értünk! Repült a bársonyszék ki az udvarra, ott máglyát raktak alá és meggyújtották. Magyar barátom egy foszlányt tépett ki a bársonyából.

- Nézd csak, nézd csak, ronggyá téptem a francia trónt! – ujjongott. - Ezt hazaviszem emlékül!

Még a trónt égettük, amikor hírnök érkezett:

- A Kamarába! Az országgyűlés most akarja beiktatni a trónörökösöt. A fecsegők elsikkasztják a forradalmat.

Futottunk. Az utolsó pillanatban érkeztünk. A képviselők éppen azon vitáztak, hogy Lajos Fülöp nagypapa unokájának ki legyen a gyámja: A mamája vagy a bácsikája? Elleptük a karzatot, puskát szegeztünk a királpárti képviselőkre. Nosza, lett erre szaladás. Kisodorták a teremből a gyám-mamát is, a szoknyájába kapaszkodó király-jelölttel együtt.

Ekkor hallgattak csak el a dobok és a harangok.

Kikiáltották az új kormányt... egy óra múlva a köztársaságot.

A Pilvaxban

...A vonat már elhagyta Megyert. Teljesen besötétedett. Csak sejtettem, hogy a szántóföldeket veteményes kertek váltják fel, palánkok kerítenek be üres telkeket, hátrább egy kétemeletes gyárépület és hosszú kéménye látszott.

Társam elhallgatott.

- Aztán mi történt? - kérdeztem.

Felütötte a fejét. Révedezve mondta:

- Aztán? Aztán eljöttem Párisból... hogy meghozzam Magyarországnak a forradalom üzenetét. Amerre eljöttem: Németországon végig, országról-országra, városról-városra gyujtott a ki-pattant szikra...

...A mozdony kéményéből szikrák szálltak.

Felkacagtam. Egyszerre megértettem:

- És a tekintetes vármegye itthon a posta feltartásával akarta megállítani a tűzvészt!...

Előttünk a sötétből lámpák sora bukkant fel. A vonat gyorsabb iramra lendült. A masina hosszan füttyült, majd lassított. Aztán nagy kanyarodással egy épület elé értünk, a kocsik csattogva összeütődtek - a vonat megállt.

- Pest. Végállomás. Kiszállni!

Sok volt az utas, hiszen holnap van a pesti vásár: március 15-én.

Az utazástól és társam elbeszélésétől szédülve szálltam ki. Az állomás előtt bérkocsisok és fuvarosok kiáltoztak:

- Csak erre, erre, tessék szállni! Fuvart tessék!

Nekünk nem kellett, mert könnyű pogyásunk volt. Egy ezüstpitykés kupecforma ember, aki egész úton mellettünk ült és figyelt beszédünkre, mosolygott, bólogatott, de aligha sokat értett belőle - most barátságosan megszólított:

- Én a Két Pisztolyba szállok, olcsó hely, ismerem. Elvezetem az urakat, ha tetszik.

- Előbb a Fillingerbe mennénk. - Társam bizonytalanul tekintett körül, látszott rajta, hogy még ő sem volt Pesten.

- Akkor is együtt megyünk egy darabon - bizalmaskodott a kupec. - Végig a belső Váci-úton.

Petróleumlámpák égtek a széles úton, kétfelől földszintes házak, de bizony egy-két három-emeletig nyúló épület is akadt közte. Amint beljebb jutunk, már csupa kétemeletes palota közé kerültünk, ez már olyan szép nagy városnak látszott, hogy felért Pozsonnyal.

- Ez a Marokkói-udvar - magyarázta büszkén vezetőnk, mintha legalábbis az övé volna, odébb meg egy végtelen hosszú épülettömbre mutatott: - Ez meg az Orczy-ház. Mondják róla, hogy minden órában egy aranyat jövedelmez.

Kivilágított sarokra értünk, egy kávéházból zűrzavaros lárma hangzott.

- A Zrinyi - mondta a kupec - de jóféle ember ide nem jár... Az urak talán bécsi posztóval hajhásznak, hogy a Fillingerbe mennek?

Nem feleltünk. Erre elköszönt:

- No én tovább megyek. Az urak forduljanak be a Zrinyi mellett a Hatvani-utcába.

Balfelől, a Kerepesi-úton egy nagy, világos ház kapuja megelevenedett. Tenger nép áramlott ki a kapun, szépen öltözött asszonyok. Bérkocsik, hintók indultak az épület elől nagy lármával. Társam elmosolyodott. Állt és boldogan nézett arrafelé.

- A Nemzeti Színház - mondta. - Végetért az előadás.

Kövezett, szép utca a Hatvani-utca, a lámpák is sűrűn állnak. Egy palota előtt sok hintó, ez a Nemzeti Kaszinó. Itt útbaigazítottak. A Fillinger: a Pilvax az Úri-utcában van. Arra! Szűk mellékutcába kanyarodtunk, magas házak közé, csakhamar a Fillinger-kávéház előtt álltunk. Gazdát cserélt: ezért nevezték Pilvaxnak is. Társam megilletődöttnek látszott. Meghuzgálta kabátja szárnyát, igazította gallérját, helyrebillentette nyakravalóját. Nadrágja száráról némi sarat dörzsölt le. Én követtem példáját, csinosítottam magamat, ahogy lehetett.

A lefüggönyözött ajtón, ablakon át fény szűrődött, bentről zsbongás hallatszott.

- Megvacsorázunk - mondta a társam és lenyomta a kilincset.

Barnafalú, hosszú terembe léptünk. Boltozata füstös. A mennyezetről lámpák függenek: gázvilágítás. Első pillanatban mégse láttunk semmit, mert olyan sűrű volt a füst, hogy vágni lehetett volna. Aztán egy fehérkötényes, hórihorgas pincért pillantottam meg, amint füstből és tömegből kiemelkedve fidibuszt gyújtott egy lámpánál, majd lehajolt, valakinek a szivarjához adott tüzet.

A terem közepén nagy billiárdasztal. Körül hosszú asztalok, mellettük fiatal emberek szoronganak, de akadnak körszakállas férfiak is köztük. Soknak a fején a kalapja: sűrű cillinder, széles karbonári-kalap, prémes kucsma. Térdig érő kabát, frakk, zsinóros magyarruha, tarkabarkán. A fal mellett, a terem közepén is emberek szoronganak. Az asztalok köré hajolnak, hallgatják a beszélgetéseket.

Az ajtónál levő asztalnál valaki éppen ujságot olvasott fel. A Pesti Hirlapot:

- Az újabb események, melyek a Rajnán túl történtek, új eszmékből keletkeztek s új eszméket fognak előidézni... Mi bennünket illet, a reformok terén ne engedjük magunkat az új eszmék által szélsőségekre ragadtatni; ne feledjük, hogy állásunk a franciákétól merőben különbözik.... Politikánknak most nem lehet más köre és alapja, mint mely az országgyűlési teendők iránt közelebb tett fölíratban ki van tűzve. Ott áll e fölírat homlokán a felelős parlamenti kormány eszméje...

Mi is megálltunk az asztal mellett. Társam körülszemlélődött a teremben, de félfüllel hallgatta a fölolvasást. Arca eltorzult.

- Táblabíró politika! - dörmögte.

Egy pincértől kérdezett valamit, az a terem hátsó sarka felé mutatott. Átevíckéltünk a sokaságon. A sarokasztalnál csupa fiatalember. Olyan heves vitába merültek, hogy nem mertük megszólítással megzavarni őket. Egyikük az előtte fekvő ujságra csapkod:

- A szász király végre engedett népének: elbocsátotta minisztériumát, sajtószabadságot engedélyezett... Franciaországban kisorsolják a királyi család jószágait... Madridban nő a nyugtalanság... Varsóban lázadás... Prágában kitört a forradalom... És Pesten még egy reformlakomát sem lehet rendezni!

- Itt is lakoma - mondom a társamnak.

Egy göndör, feketehajú fiatalember harsogja:

- Az egyetemen kihirdette egy paptanár, hogy aki részt vesz a Rákos-mezején az Egyenlőségi lakomán - kicsapják.

- Gyalázat!

- Sose csodálkozzál ezen - pattant fel egy szélesvállú, barna ifjú - a kormány nem azért nevez ki tanárokat, hogy forradalmárokat tűrjenek, hanem, hogy az úri rendnek szolgálókat neveljenek. Pokolba az úri és papi lakájokkal! De hát a mi dicső ellenzéki politikusaink! Még egy rongy felségfolyamodványt sem mernek Bécsbe küldeni, hogy alázatosan esedezünk a reformokért. Előbb a folyamodványt az országban akarják körözni, küldeni Ponciustól Pilátusig, százezer aláírást kívánnak gyűjteni, a huszadik században majd eljut Pozsonyba, ahol megtárgyalják, hogy tovább küldik-e Bécsbe...

Hahota fogadta szavait.

Egy sovány, olajosbőrű fiatal férfi szólalt meg; fekete sörtehája volt, tompa hangon beszélt és beszéd közben egy előreálló metszőfoga gúnyos kifejezést adott arcának:

- Egyébiránt, jó, hogy így történt... Micsoda nyomorúság kérni akarni, midőn az idő arra int, hogy követelni kell, nem papirossal lépni a trón elé, hanem karddal...! A fejedelmek úgy sem adnak soha semmit, azoktól el kell venni, amit akarunk!

- Úgy van! Éljen Petőfi! - kiáltozták össze-vissza. - Mit szólsz ehhez Vasvári?

Az imént beszélő barna ifjú hangja újra felharsant:

- Nemzetünk háromszáz év óta sírcsarnokban kínlódik. Kiszabadulni nem volt képes... Itt az idő, amelyben az élőhalott minden erejét összeszedje s a kétségbeesés hatalmával rázza meg e vasrostélyokat... Most vagy soha!

- Nem hátrálunk - kiáltott ismét a fekete göndörfürtű. Később megtudtam, hogy Vidacs Pál a neve s a jogászfifjúság vezére. - Elég a halogatásból. Szilárdság és bátorság a férfiúnak legszebb erénye, gyáva lélek az, ki szavát megszegve, a dicső harc elől hátrálni merészel!

- Nem kell többé táblabíró politika - kiáltotta valaki.

- Szót kérek! Szót kérek! - az asztalnál ülők közül vagy öten emelték fel a kezüket. De a lármába hirtelen beavatkozik a társam is.

- Uraim! - kiáltja. Majd hirtelen megfordult és felugrott a mögötte álló billiárdasztal tetejére. A kávéházat betöltő láрма alábbhagyott, minden szem feléje irányult. - Uraim! - kiáltotta most már az egész sokaságnak - Most érkeztem... Bécsben kiütött a forradalom... Metternich megbukott... A nép barrikádokat emel és fegyverkezik...

Most egyszerre csönd lett. Szinte megdermedt az egész terem. A pillanatnyi szünetet kemény hang törte meg:

- Íme, a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban. És mi tétovázunk? Nem! Cselekedni fogunk!

Összefon karokkal az ifjak asztalának tetején a sovány fekete férfi állt: Petőfi. Szeme tüzesen ragyogott.

Éljenzés robbant ki, szinte szétvetette a kávéház füstös falait. A tömegben körszakállas, tekintélyes férfi tolakodott át.

- Halljuk Klauzált! - kiáltották többen.

Klauzál egy székre állt és kezét tördelve kiáltotta:

- De uraim, legyen eszetek! Az ifjúi hév elragad. Tiszteljük az alkotmányos utat. Ha forradalmi térre lépünk, felborul a rend! A rend! Őrizzük meg a rendet, a közbátorságot. Hallgassatok az okos emberekre...

Nem folytathatta. Egy horpadtmellű, cingár fiatalember termett előtte és dadogva a szavába vágott:

- Most nincs szükség okokok-ok-kos emberekre. Bátrakra van szükség! va-vakmerőkre!

- Jól van, Sükei! Ez az igazság!

Klauzál szavait már lárma nyelte el és nevetés. A kávéház zsibongott: - Metternich nincs többé! A nép elűzte! A forradalom fáklyája kigyúlt!

Egy ölestermetű ifjú, mint egy fiatal medve, tör át a tömegen, de ki, az ajtó felé. Kezében magasra kulcsot emel. Bezárja az ajtót, zsebre teszi a kulcsot, aztán hatalmas termetével megtámasztja a kijáratot, bekiált a sokaságba, áthatva a zsvajt:

- Uraim, önök mindaddig ki nem mennek innét, amíg nem határoznak!

Társamat a billiárdasztal tetejéről egy kopaszodó fiatal férfi emelte le.

- Hát te hogy kerültél ide, pajtás? - kérdi.

Összeölelkeznek, egymás hátát veregetik. Dobsa Lajos volt az idegen, író, aki társammal együtt küzdötte végig a párisi forradalmat.

- Hova szállsz? - kérdezte.

- Táncsics Mihályhoz - felelte társam - Párisban ismerkedtem meg vele, mikor két éve kint járt, meghívott magához. Íróember az is. Te biztosan tudod a címét.

- Hogyne tudnám, pajtás - nevetett Dobsa - de ahhoz nem igen akarhatsz te beszállni. Mert sajtóvétségért már esztendeje ül a budai börtönben... Jókai Móric barátunk - mutatott be egy szőke ifjút, aki csoportunkhoz lépett és a bécsi forradalomról kezdett kérdezősködni.

- Jókai? Ismerem. Becsülöm az úr írásait - mondta társam. Majd hirtelen a zsebébe nyúlt és átadta a levelet. - El ne felejtkezzünk róla ezekben a történelmi órákban: édesanyja asszony küldi általam Komáromból.

- Anyám? - kiáltotta örömmel Jókai és felszakította a borítékot. A kezébe csúszó bankjegyek láttára felderült az arca.

- Jókai úr - szólalt meg mögötte egy vészajtósló hang -, már két hete hitelre megy a cehh.

A hosszú pincér volt. Jókai felháborodva mérte végig:

- Hallja, Anton, hogy magának milyen alacsony gondjai vannak ilyen fenkölt pillanatokban!

A hosszú pincér válla közé húzta a fejét és szégyenkezve elsomfordált.

Eközben az ifjak asztalánál már határoztak. Vasvári állt fel a billiárdasztal tetejére és kihirdette:

- Holnap tüntető felvonulás lesz az egyetemi ifjúsággal együtt. Kora reggel mindenki itt gyülekezzék a kávéházban!

Petőfi termett mellettünk. Karonfogta társamat:

- Jöjjön, barátom, jöjjön. Magának még sok mondanivalója van számunkra.

Jókaival együtt közrefogták társamat és kiindultak az utcára. Többen követték őket. Kint szemerkélt a tavaszi eső. Feketére áztatta a kövezetet és a facölöpökön álló utcai lámpák fényes foltokat vetítettek maguk köré.

Énvelem senki sem törődött. Hát most hova menjek? Mentem velük.

Petőfi otthonában

A sarokban ülök a cserépkályha mellett. A kályha meleg, már inkább csak langyos, de kellemes. Nagyon fáradt vagyok, két éjszaka utaztam; jó, hogy nem törődik velem senki. Ülök az árnyékban és nézek.

A kétaablakos szoba közepén asztal, rajta gyertya ég. Körülötte néhány széken ülnek a kávéházi fiatalemberok. Az ablak melletti sarokban homálybavesző íróasztal. A szoba szinte bútortalan. Jókai beszél:

- Könnyű más városnak forradalmat csinálni, tudja, mit tegyen. Legelőször is elkergeti kormányát, körülveszi a parlamentet. De hol vegyünk mi kormányt és parlamentet? Király és kancellár Bécsben, országgyűlés egy határszéli német városban: Pozsonyban.

- Már pedig valamit tenni kell! - kiáltotta Vasvári. - Appelláljunk a néphez! Az óriás megmozdul... a többi majd magától megy.

- Tervet kell csinálnunk holnapra - szólt a társaság negyedik tagja, Bulyovszky. Mert holnapután talán már késő lesz.

Petőfi fel-alájárt a szobában, most karbafont kézzel megállt a gyertya fényében:

- Logikailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind főkötelessége felszabadítani a sajtót... A többit istenre bízom és azokra, akik rendelve vannak, hogy a kezdeteket folytassák. Mi hivatta vagyunk, hogy az első lökést tegyük...

- És ha lövöldöznek?

- Isten neki; ki várhat ennél szebb halált!... Móric, te felolvasod a népnek Irinyi tizenkét pontját...

- Átírom - felelte Jókai - magyarázattal látom el a nép számára.

- Helyes - mondta Vasvári - Én megnyitom a gyűlést és beszélek. Azután Sándor elszavalja versét... Kész?

- Az eleje már megvan - mondta Petőfi, majd fölvetett az íróasztalról egy papírlapot és olvasni kezdte:

- *Rajta, magyar, hí a haza,
itt az idő, most vagy soha...*

Bulyovszky közbeszólt:

- Előbb talpra kell állítani a nemzetet - azután: rajta!

Petőfi elhallgatott. Szúrós pillantást vetett a közbeszólóra. Aztán összeráncolt homloka kisímult.

- Igazad van - mondta csöndesen. - Talpra, magyar...

Pillanatig még állt elgondolkozva.

- Befejezem a verset - mondta hirtelen és az íróasztalhoz lépett. Maga alá rántotta a széket és írni kezdett. Megfeledkezett mindnyájunkról.

A szomszéd szobából fiatal nő lépett ki, kezében valami női holmi.

- Sándor, elrontod a szemedet!

Felkapott az asztalról egy pipagyújtáshoz való, összecsavart papírost, ezzel a fidibusszal tüzet vett a gyertyáról és meggyújtotta az íróasztalon levő gyertyát is.

Petőfi nem vett tudomást róla. Írt.

Alacsonytermetű asszonyka volt, barna haja kurtára vágva, a szeme csillogó barna, de kissé kétfelé nézős. Mikor bejöttünk ebbe a Dohány-utcai házba, az ajtóban ő fogadott, mint házi-asszony. Sorra kezetsókoltunk neki, utoljára én. De csak most tudtam meg, hogy ez Petőfiné.

Merthogy Jókai is itt lakott velük, a harmadik szobában. Fel is állt az asztaltól, beindult szobájába, egyik kezében kézirat, másikkal fidibuszt gyújtott és vitte magával. Belökte az ajtót és szobájában is fellobbantotta a gyertyát.

- Leírom a tizenkét pontot - mondta.

- Kokárdát csináltam önöknek holnapra. - A fiatal asszony apró szalagcsokrokat tett az asztalra. - Magamnak pedig nemzetiszínű fejkötőt varrtam.

Felpróbálta, amit kezében hozott. Az urak nem szóltak rá semmit. Én nem értek hozzá, de nekem nagyon nem tetszett. Nem ért a varráshoz a lelkem!

- Készíték egy kis kávé...

Kiment a konyhába. A kályha másik oldalán megmozdult egy árnyék. Utitársam volt. Eddig teljes hosszúságában támasztotta a cserepeket. Az asztalhoz lépdelt, fölvetett egy kokárdát és fekete köpenyegére tűzte. A másik két fiatalember követte példáját. Tűzbejöttek.

- Holnap a szabad ég alatt tartunk népgyűlést... zászlókkal fölvonulunk... felszabadítjuk a sajtót... aztán jöjjön, aminek jönnie kell: Éljen a forradalom!

Vasvári dörgi ezt és közben lendületesen hadonászik elefántcsontnyelű botjával. Törös bot volt. A széles mozdulatra a tör kirepül nyeléből és hegyével Jókai ajtajába fúródva áll meg.

- Bécs felé repült! Jó jel - lelkesedik Bulyovszki.

- Tehát: előre a vassal!

Utitársam bemegy Jókai szobájába. Hallom, odabenn ágy reccsen: végighever rajta. Még látom, amint Jókai háttal az ajtónak ül az íróasztalnál, a gyertya alatt dolgozik. Aztán elmosódik szemem előtt minden. Kábuló fejemet a kályha kellemesen langyos cserepeinek támasztottam és elaludtam. Már csak hallom, hogy Petőfiné behozza a kávé.

- Éjfél elmúlt... Milyen napra virradunk?

- Március idusára - válaszolta egy hang...

A nagy nap

A színpadon vagyok, a Nemzeti Színházban, a festett vászonnfalak mögött. Csizmám, nadrágom térdig sáros, ruhám átázott, köpenyegemet a nap folyamán letépték. Magam sem tudom, hogyan kerültem ide. Állok a falhoz támaszkodva, fáradtan. Március 15-ike van, este. És én boldog vagyok.

Reggel Petőfiék lakásán ébredtem, a hideg cserépkályha mellett, a széken. Először azt hittem, hogy még mindig a postakocsi tetején ülök és feleszmélve, először is megfogtam magam alatt a széket, hogy le ne essem. Akkor láttam, hol vagyok.

Nagyon röstelkedtem. Itt felejtettek a sarokban. Mit szólnak hozzám, ha most megtalálnak?

Igen-igen korán volt még, jóformán meg se világosodott. A szomszéd szobából máris beszélgetés hallatszott. Petőfiék talán az egész éjszakát átbeszélgették.

Óvatosan kilopakodtam. A konyhában egy kis szolgáló csizmát tisztított. Bizalmasan rámnevetett, amikor jó reggelt köszöntem.

- Kialudta magát abban a tollas ágyban az úrfi? - kérdezte tőlem. - Aztán még mentegetődzve hozzátette: - Hiszen lefektettük volna valahova. De szegény uraságok ezek, maguknak is alig van hol hálgniok. Aztán úgy aludt maga, mint a bunda. Mozdítani se lehetett.

Százszor is engedelmet kértem, alig találtam meg az ajtót. Az utcára érve, nagy éhséget éreztem. A szomszéd házban hentes. Friss meleg töpörtyű meg egy karéj fehér kenyér új erőt adott.

Állam már napok óta borostás: így sem mehetek ma tüntetni ennyi nevezetes emberrel. Mert velük megyek, annyi bizonyos. Éppen nyit a borbély: én vagyok első vendége. Szemben egy szabó nyitja a boltját. Mutatom neki a vándorkönyvem: szegény vándor vagyok, ugyan vasalja ki ruhámat. Isten nevében megteszi. Azaz csak a kabátomat, mert még az is gőzölög, amikor látom a sarkon Petőfit, Jókait, meg esti két társukat: mennek a Pilvaxba. Még jó, hogy mialatt a szabó vasalt, én felvettem bugyromból egyetlen váltás ingemet. Köszönöm szíves-ségét, futtomban búvok be a kabátomba. Nézem, hol van utitársam, de sehelse látom, hát csak messziről követem Petőfiéket.

A Kígyó-utca sarkán nagy fehér csomagolópapírosból hirdetem van a falra ragasztva, körül a széle nemzetiszínűre festve. Mellette szürke cilinderkalapban, hóna alatt esernyővel az a tömpeorrú, horpadtmellű, cingár emberke, aki tegnap este megleckéztette a rendért rimázkodó Klauzált.

A hirdetem előtt kis csoportosulás: korán munkába induló munkásemberek, tejkihordók, cselédleányok, piaci árusok.

- Mit csinálsz, Sükei?

- K-k-kiragasztott-ttam a tizenkét pontot és m-magyarázom a népnek - felelte a kürtőkalapos. És hallgatói közül senki se nevette dadogását.

- Hátha bevisznek a rendőrök?

- M-már nem mernek...

- Sükei tanár úr, a filozófus megkezdte a forradalmat - mosolygott Vasvári.

A Pilvaxban még csak négy-öt ember lézengett. Köztük utitársam, meg párisi pajtása: Dobsa. Ki hitte volna, mi lesz ebből!

Nyolc óra felé mozdulni se lehetett. Jókai a billiárd tetejéről olvasta fel a tizenkét pontot:

- Mit kíván a magyar nemzet? Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kívánjuk a sajtó szabadságát, a cenzúra eltörlését.
2. Felelős magyar minisztériumot.
3. Évenként országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküdtszéket...
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai államfogyokat bocsássák szabadon.
12. Kívánjuk az úniót Erdéllyel.

Egyenlőség, testvériség, szabadság!

Megtanultam könyv nélkül, annyiszor hallottam ezen a napon, de meg azután a keblemen őrzöm már egy nyomtatott lapját is.

Petőfi elszavalta: Talpra magyar, hí a haza - itt az idő most vagy soha - rabok legyünk vagy szabadok, - ez a kérdés: válasszatok! - A magyarok istenére esküszünk...

Ekkor mind, akik hallgattuk, felemeltük a kezünket és vele kiáltottuk mégegyszer: Esküszünk! ...hogyan tovább nem leszünk.

Végig mondta a verset és minden szakasz végén megismételtük az esküt. Olyan lelkesedés volt, én is úgy kiáltottam, hogy egész berekedt a torkom.

Pedig ez még csak a kezdete volt. Kivonultunk a Hatvani-utcába. Sötét, sárga épület az orvosi egyetem. Berohantunk a tantermekbe. Szakállas, szemüveges tanárok lármáztak és kiutasítottak bennünket. De Vasvári túldörögte őket:

- Le a tanítói zsarnoksággal. Éljen a szabadság!

És az orvoshallgatók elhagyták a leckét és lejöttek az udvarra. Szónoklat... tizenkét pont... Talpra magyar... Tovább megyünk, közel a mérnökök. Most már azokkal együtt vonulunk a központi egyetemre. Vidacs hamarosan hozza a jogászokat meg a bölcsészeket. Az egyetemi templom előtti téren megint gyűlést tartottunk, annyi volt már az ember, hogy el sem fértek a téren. Vidacs beszélt először, azt is elmondta, hogy éppen most csapták ki az egyetemről a rákosi lakoma tervéért. Nagy nevetés támadt. Aztán megint a tizenkét pont és Petőfivel esküdünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

- Foglaljuk le a nyomdákat! - adta ki Petőfi a jelszót. Én bizony mindenütt elől voltam, mert a kávéháztól kezdve nem tágítottam az ifjúság vezérének sarkából. Csak azt rösteltem, hogy a bugyromat folyton dugdosni kellett a köpenyem alá.

Vissza a Hatvani-utcába.

- Gyerünk a cenzorokhoz! - A haza ámítóihoz! - Fel kell húzni őket - kiáltozta a sokaság. Megálltunk egy nyomda előtt. *Landerer és Heckenast* - így hangzott a cégtábla. Feketélik az utca az emberektől. Minden ablakban fejek. A nyomda ajtajában munkások meg a mester is nézik, mi lesz itt.

Most Petőfi, Jókai, Vasvári meg Vidacs a mester elé lépnek. Látom, az ajtó előtt egész csoportosulás van szép asszonyságokból, furán öltözködött gavallérokból: a Nemzeti Színház színészei voltak.

- Kérem a nép nevében, nyomassa ki a Tizenkét pontot és a Nemzeti dalt.

Jókai nyújtotta a két kéziratot a mesternek. De az háta mögé dugta mindkét kezét, szaporán pislogott, de arca mosolygós volt.

- Nem tehetem! Nem tehetem! Nincs rajta a cenzor engedélye!

Az ifjak egy pillanatra visszatörpantak, egymásra néztek: mit csináljanak?

Ekkor az egyik ifjú félretolta az ajtóból a mestert, a munkások utat nyitottak előtte. Rátette kezét az egyik könyvsajtóra és azt mondta:

- Lefoglalom a nép nevében.

- Erőszaknak nem állhatok ellen - hajolt meg a mester és dörzsölte a kezét. Odasúgta a munkásoknak: - Szaporán, fiúk, szaporán!

Egy őszbajszú, öreg nyomdász már fogta is a két kéziratot, mindegyiket hat szeletre vágta, úgy adta hat szedőnek, hogy gyorsabban menjen a munka. Ott álltam én is az ajtóban, be is láttam, ki is láttam. Kint hangzottak a szónoklatok, Petőfi szavalta költeményét - bent lázasan dolgoztak a szedők.

Az eső cseperegni kezdett. A jó polgárok nyomban kinyitották ernyőiket. A szónok a lépcsőről csupa ernyőnek beszélt. Jókai mellettem állt, megcsóválta a fejét, egyszerre csak azt kiáltja:

- Ej, uraim, lehet, hogy egy óra múlva nem eső, de golyók hullanak ránk. Akkor elfutunk-e?

Nevetés támadt, egyszeribe eltűntek az ernyők. Bent már Petőfi vizsgálta a kefelevonatot. Aztán a szedést a könyvsajtó vaslapjára tették és beszorították a keretbe. Most már magam is a gép mellé álltam. Vasműves munkás vagyok én is, láttam már ilyen gépet. Amint megkenték festékekkel a betűket, és rátették az első papírlapot, én már forgattam is a kereket, amely behajtja a vaslapot a szedéssel a prés alá. Petőfi megragadta a fogantyút, keményen meghúzta: szeme lángolt, fogát összeharapta.

Már forgatom is vissza a kereket, Irinyi József felkapta a nedves papírlapot, fut az ablakhoz, meglöbögatja:

- Ime, a szabad sajtó első példánya!

Egetverő éljenzés harsant fel. Mindenki levette a kalapját. Még a nyomdászok is könnyeztek.

Jókai ragadta meg a fogantyút másodszor, aztán sorba a betóduló ifjak. Az elkészülő példányokat szórták ki a nép közé. Végül magam maradtam és délig ugyancsak megizzadtam a nyomtatásban. Mert nem akartuk, hogy a nyomdászokat baj érje, ha balul üt ki a dolog, meg aztán boldogan is végeztük ezt az ünnepi munkát.

- Délután háromra annyi nyomtatványt hozzál a Nemzeti Múzeum elé, amennyit tudsz - mondja nekem Jókai. Már megszokták hogy köztük lábatlankodom; nekem is kijutott a dolog, ha nem is kellett szónokolnom. Ámbár Vasvári a déli harangszókor megkérdezte tőlem:

- Mérnökhallgató vagy?

- Nem a, kovács - feleltem.

- Nagyon jó, akkor délután te beszélsz az iparosifjúság nevében.

Néztem, hol az ajtó, hadd szaladjak el. Könyörgőre fogtam a dolgot, végre is elengedte nekem a szónoklást. Akkor kaptam Jókaitól ezt a feladatot. Több szedést készítettek, a nyomda minden sajtója ontotta a Talpra magyart meg a Tizenkét pontot.

Délután én osztogattam, szórtam a nép közé a múzeum lépcsőjéről.

Alig kezdődik a gyűlés, megint megeredt az eső. Egyszerre csak látom, hogy a múzeum mögül meg a Széna-térről, ahol a kálvinista templom van, jönnek ám seregestül a falusi népek. Hiszen a múzeum mögött párszáz lépésnyire kezdődik a Rákos mezeje, ott van a pesti vásár. Az eső szétverte a vásárosokat, betódultak a városba, látták a gyűlést, ők is odaálltak. Sok szürös, gubás ember. Hej, hogy rikkantottak, lengették a süvegüket, amikor a tizenkét pontot hallották, azt, hogy: az úrbéri terhek megszüntetését kívánjuk!

Vezetőket is választott a nép: Közcsendi Bizottmányt. Most már ezek mentek elől zászlók alatt, amikor a városházára mentünk. Ott voltam a teremben én is. A zöld asztalt körülülték a tanácsnokok, nem volt ott helye a nép küldöttségének. Hát Petőfi egyszeribe csak a zöld asztal tetején termett, onnan szónokolt lefelé a városatyáknak. Hamar alá is írta a polgármester a tizenkét pontot.

Eközben Jókaihoz tolakszik egy kopott, idős ember, félrevonja egy sarokba és egy papírlapot nyom a markába.

- Uram - mutatkozott be - én ez és ez vagyok, nyugalmazott tüzérkapitány. Amit csinálnak, nem ér semmit. A katonaság bármely pillanatban szétverheti önöket. Küldje haza a népet és nézze meg: ez az én tervem. - Suttogni kezdett és mutatta a papírlapot.

Jókai elsápadt. - A polgármester éppen föltette a kalapját és a küldöttséggel kifelé indult. Az ablakból kihirdették:

- Felmegyünk Budára, a helytartótanácsához. Követeljük a tizenkét pont azonnali elfogadását.

A lépcsőn egy alacsonytermetű alezredes csörtet fölfelé.

- Micsoda bolondság ez! - kiált a polgármesterre. - Csak nem képzeli, hogy ezt a sokaságot én beengedem a várba. Bezáratom a kaput.

- Baj lesz az a szegény kapunak - mosolyodott el Rottenbiller polgármester.

- Miért a kapunak?

- Mert kiemeljük a sarkából.

- Akkor én lövetek. Kartácsoltatok! - dühöngött a német.

Ekkor Jókai lépett hozzá.

- Alezredes úr - mondta csöndesen - ha mi elesünk, majd fölveszi a zászlót más. Számolunk mi ezzel is, van is rá tervünk nem egy. Ime itt az egyik, a legrosszabb.

És elébe tartotta a papírlapot, amit az imént a tüzérkapitánytól kapott.

- Éjszaka több helyen felgyújtjuk a várost. A zűrzavarban megrohanjuk az Újépületet, lefegyverezzük a gyöngé őrséget, megszerezzük az ágyúkat. Rést lövünk a Károly kaszárnyába. Az Üllői-úti kaszárnya felé barrikádokkal zárjuk el az utat. Az utakat a lovasság ellen üvegcserepekkel szórjuk tele...

- Elég, elég - mondta a német - Nem lesz semmi baj. Csak menjenek az urak.

Harsány hangot hallok a kapuban:

- Szabadítsuk ki Táncsics Mihályt!

Útitársam volt. Pillanatra láttam csak meg, aztán megint eltűnt. Megemlékezett párisi ismerőséről. Kiáltásának százszoros visszhangja támadt. Bőrkötényes rongyos emberek lelkesedtek a lehangosabban.

- Táncsics! Éljen Táncsics! Gyerünk Táncsicsért!

A rengeteg sokaság nekizúdult az utcáknak. Dobogott, remegett a hajóhíd alattunk... Ha a Helytartóság ablakain kinéztek a nagyságos tanácsos urak és látták a sok szűrös, gubás embert, méltán hihették: Kiütött a forradalom!... - Már szürkült az est, amikor egy őszszakállú embert hoztunk ki a Bécsi-kapu melletti kaszárnyából. Beültették egy fiakkerbe, a lovakat kifogták, mindenki húzni akarta. Húztam én is egy darabon.

Pesten aztán szétszakadt a tömeg. Hallom, hogy Jókai mondja Petőfinek:

- A Nemzeti Színházban díszelőadás lesz a nép számára. Ingyen. Ott kell lennünk.

- Ott leszünk - mondta Petőfi.

Sose láttam még a színházat belülről, mindenképpen elmentem volna. De hogy Petőfiékhez csatlakoztam, a sarkukban járva, egyszerre csak nem az első kapun értem a színházba, hanem egy hátsó kis ajtón.

És most itt vagyok a színpad mögött.

Fehérruhás kisasszony közeledik felém. Libeg, mint egy angyal. Olyan szép is. Fekete haja símára fésülve, hátul vastag, fényes kontyba csavarodik. Arca fehér-piros, szeme ragyogó kék. Homlokán gyöngyös párta. Megáll előttem és rám mosolyog.

Ügyetlenül meghajoltam. Éreztem, minden csöpp vér az arcomba szökik.

Ő nagyra nyitja szemét és csodálkozva kérdi:

- Miért néz úgy engem?

Megmondom neki:

- Mert kegyed - olyan gyönyörű.

- Ma este Gertrudis királyné udvarhölgye vagyok a Bánk bánban - mondja. - Hát aztán egész estig olyan szorgalmasan dolgozott a hazáért, mint délelőtt a nyomdában?

Csodálkoztam, nem szólok. Ő nevet:

- Ott álltam az ajtó előtt, láttam. Biztosan megéhezett azóta?

- Bizony - felelek őszintén - de csak most veszem észre.

- Flórika vagyok - és nyújtja a kezét. - Ülünk le hátul a királyi trónra, tisztelt hazafi, megosztom magával a vacsorámat...

Színházban és színház után

Nem mondom: jól esett. A vacsora. A zenekar a függöny előtt, mely eltakarta előlem a közönséget is, rázendített a Rákóczi-indulóra. Kedvem lett volna mindenkit összecsókolni. Régi szép magyarruhákba öltözött hölgyek és urak csoportosultak a színpadon.

- Ez már mind a kegyedé - mondta Flórika, amikor az induló véget ért, kezembe nyomta a papírosba csomagolt sült húst. Ő maga szintén kiszökkelt a színpadra.

A kárpit fölnyit és a színpadon levők rázendítettek:

- Hazádnak rendületlenül légy híve ó, magyar...

Kikukucsáltam a vászonfalak mögül, láttam, hogy a nézőtéren a közönség feláll. Én is felálltam, de az evést ezalatt is folytattam. Illik, nem illik: abbahagyni mégse tudtam, amíg csak a karaj lerágott csontja nem maradt a kezemben. Volt rá időm, mert a hosszú verset végig énekelték.

Azután Flórika visszaült mellém, kint a színen pedig elkezdődött a játék. Mit játszottak, nem tudom, pedig csodálatos volt, de az eszem nem fogta, mert folyton Flórikát kellett nézmem. Muszáj volt csöndben maradnunk, de hallgattam én amúgy is nagyokat, mert nem tudtam mit mondjak. Nagyon szerettem volna valami igen-igen szépet mondani, de nem jutott semmi eszembe.

Egyszerre csak hallom, hogy a nép a színházban kiáltozni kezd. Mind nagyobb lesz a zaj, a játék elakad, nem lehet csöndet teremteni. Egy magas barna hölgy fut be a festett falak mögé, ez volt Gertrudis királyné, de olyan szép volt, olyan szép..., hogy el sem mondhatom, milyen szép.

- Egressy, segítsen, csináljon valamit, mert szétszedik a házat! – mondja egy nagyúrnak. Ennek körszakála volt, fekete díszköntöse, tollas kucsmája, oldalán görbe kard. Ez volt a Bánk bán.

- Hát mit tehetek? - vonja vállát Bánk bán, vagyis Egressy.

Azzal megfontolt lépésekkel kiballagott a színpadra. Nagy taps fogadta. Megállt a középben és rákezdte: - Talpra magyar...

No erre csakugyan csönd lett. De nem messzire jutott. Mikor odaért a versben, hogy azt mondja:

- Rabok voltunk mostanáig,
kárhozottak ősapáink...

Egy hang közberikkant a kakasülőről:

- Ha kárhozottak, maradjanak a pokolban!

Alighanem az én komáromi utitársam hangja volt. Támadt rá olyan zaj, hogy Egressy szava elveszett benne.

- Táncsics! Táncsics! Halljuk Táncsicsot! Halljuk! Halljuk!

- Nem kell ezeknek játék, se vers; népgyűlést akarnak most is - jött vissza dörmögve Egressy.

A királyné a kezét tördelte:

- Honnan vegyük elő Táncsicsot?

- Lendvay vegye föl a Lear király szakállát és öltözzék Táncsicsnak - mondja egy nagy kövér színész: Szentpétery.

- Ne tréfálj még most is! Nem tarthatjuk bolonddá a népet! - förmedt rá a királyné.

Mindenki kitódul a színpadra. Én is a többiekkel. Látom, tele a ház, mozdulni se lehet a földszinten, az emeleteken, állnak minden talpalattnyi helyen. Az ötödik sorban Petőfit látom: áll a széken és úgy beszél. Az első emeleten, egy páholyban meg Irinyi áll a széken és csak a hadonászásából sejtem, hogy az is szónokol. A karzatról fel-felharsan Vasvári hangja, még annak szavát is elnyeli a lárma:

- Halljuk Táncsicsot! Táncsics!

- Csinálj valami muzsikát! - kiáltoznak a zenekarba, a karmesternek.

Az meg integet és kiabál vissza a nagy zajban:

- Nem merem - megvernek!

Most Jókai rohant be a színpadra. Térdig sáros ő is, bokáig lóg a köpenyege, cilinderén nagy vörös toll, oldalán görbe jogászkard.

- Majd én... majd én - zihálta.

A királyné hozzálépett. Levette saját kokárdáját és Jókai mellére tűzte. Erre már sokan felfigyeltek, a lárma csillapodni kezdett. A zenekarban dobok és trombiták tusra zendítettek. Most mindenki elhallgatott. Jókai előre lépett és így beszélt:

- Tisztelt Polgártársak! Táncsics Mihály beteg. A börtön viszontagságait most otthon, családja körében piheni ki. Ne zavarjuk meg ebben. Fejezzük ki tiszteletünket a gondolatszabadság vértanúja iránt azzal, hogy háromszor kiáltsuk: Éljen Táncsics Mihály!

Ez hatott. Az éljenzés elültével a zenekar a francia forradalom indulóját, a Marseillaisét harsogtatta... A többire nem emlékszem. Tudom, hogy a színpadon később a Talpra magyart karban énekelték, mert hirtelen valaki már nótát is csinált rá. Meg egyebek is voltak.

De én csak azt néztem, hogy a vászonfalak mögött Jókai keresi azt, akitől a kokárdát kapta.

- Laborfalvi Róza - mondják. És a királyné már is ott állt.

- Szabad ezt a kokárdát megtartanom a mai nap emlékéül? - kérdezte Jókai.

A királyné mosolyogva bólintott és kezét csókra nyujtotta. Jókai megragadta a kezét, elvörösödött, hirtelen azt mondta: - És megtarthatom magamnak ezt a kezét is, amely nyujtotta?

Jókai és a királyné megcsókolták egymást.

A színészek éljeneztek. Flórika lelkendezett:

- Most találkoztak először és már jegyesek!

Én is tűzbejöttem. Nézem a kabátomat.

- Ejnye - mondom - az én kokárdám is elveszett a sok tolakodásban. - És merően nézem a Flórika keblén viruló szalagsokrot. Flórika elpirult, zavartan babrálta csokrát. Lassan levette. Végül mégis csak a mellemre tűzte. Ügyetlenkedett, mert a tűt a bőrömig szúrta. Most én ragadtam meg a kezét.

- És, és... - csak dadogtam. Hej, ha szabad állapotú ember volnék, nemcsak szegény vándorlegény!

Flórika elrántotta a kezét. Gondoltam, haragszik. Talán a szemem közé nevet... De nem. Csak elszaladt.

Ültem búsán a királyi trónuson, magamban, vagy húsz percig. Akkor nézelődve közeledik egy hölgy kámzsás köpönyegben. Ő volt, de már utcai ruhában és az arca se olyan piros. Látta, még mindig ott ülök.

- Hazakísérhet - mondta csendesen.

A Kerepesi-úton mentünk kifelé. A Rókus-kápolnánál befordultunk a Nagydiófa-utcába. Flórika most már csevegett. Elmondta, hogy a papája háztulajdonos, a mamája régen meghalt. Ő karénekesnő a színházban. Ősz óta.

- Ön hol lakik? - kérdezte tőlem.

- Csakugyan... Még sehol - feleltem bután.

- Hát nem pesti lakos?

- Tegnap érkeztem Pozsonyból.

- Pozsonyi jogász?

- Én? Jogász? Vándorló kovácslegény vagyok...

Flórika összecsapta a kezét, hajlongott, úgy kacagott. Szerettem volna a föld alá süllyedni. Nem vagyok úrfi, megcsalódott bennem, vége a barátságnak...

- Miért nem mondta ezt mindjárt?

- Miért mondtam volna? Nem kérdezte - feleltem dacosan.

- Hogyan került Petőfi mellé? - kérdezte most már elcsöndesedve.

Elmondtam utazásomat és hogy miképpen csöppentem be a Pilvaxba.

- Hiszen ez nagyszerű - mondta Flórika elragadtatással és egész bizalmasan belémkarolt most már. - Segítsen, nagyon sáros az István-tér...

Latyakos, kopár, nagy téren mentünk át keresztbe, majd szűk utcácskába értünk. Kismező-utca. Beliczay mézesbábos - állt egy aranyos címtáblán. A szembenlevő földszintes házba becsöngettünk.

A kapu alatt papucs csattogott. - Te vagy, Flórika? - kérdezte egy női hang és már nyitotta is a kaput.

Idős cselédasszony volt. Flórika egyik kezével átölelte a nyakát, a másikkal húzott be engem és közben csevetelt szaporán:

- Ez a kedves ifjúúr hazakísért. Képzeld, Bábika, ő hozta Pozsonyból a forradalom hírét... és Petőfi vendége és a barátai: csupa híres ember. Egész nap vezette a népet... nagyszerű volt ma este a színházban. Mindjárt elmesélem. Ott ismerkedtünk meg... igazán kedves tőle, hogy hazakísért, pedig még arra sem volt ideje, hogy szállást keressen magának...

Egyedül hagynak a fűtött szobában; menten elalszom a kanapén ülve. De nyílik egy oldalajtó, kövér, vállas ember lép be. Kezében, hatalmas, villogó kés.

Úristen, mibe keveredtem!

- Megélesíttem a kést - mondja a hatalmas ember.

- Igen - feleltem és fölállok.

- Egy csorba sem maradt rajta.

- Igen - hagyom rá megint, de közben azt gondolom: végem van. Megöl, mert hazakísértem Flórikát.

- Egy bikát is le lehet szűrni vele - szól emberem meglegedetten.

- De engem nem - gondolom és támlájánál fogva megragadok egy széket. Nem adom olcsón az életemet, leütöm, ha közeledik.

De a kövér ember most az asztalra dobja a kést és barátságosan kezét nyújt.

- Egyébként Safranek Ferenc mészárosmester vagyok, a Flórika apja. Isten hozta... Mindjárt kész a vacsora.

Letelepedtem. Flórika bort hozott: feje bekötve, előtte fehér kötényt.

- Aztán jó lesz az a vacsora, te leány? - kérdezte apja nevetve.

Koccintottunk.

- Hát hogyan is volt azzal a forradalommal?... Különböztetjük még arról beszélni vacsoránál. Szívesen meghívnám éjszakára, de nálam nincs hely. Az udvarban hátul van Csiszár szomszéd. Először szóljunk be hozzá.

Csiszár szomszéd kovácsmester. Éjszaka volt már, de ő még kalapált, egyedül. Safranek mester röviden elmondta neki, miről van szó.

- Hát nálam elhálhat - mondta vállát vonva az öreg - most nincs legényem, annak az ágyán.

Tudtam, mi az emberség. Nyomban ingújjra vetkőztem. Nyakamba akasztottam a szögön lógó bőrkötényt, fölvettem a kalapácsot. Most már ketten álltunk az üllőnél. Az öreg is meglevevődött, szaporán vertük a vasat. Rácsoskapu készült, én minden rúd végét pár kis ütéssel megcsavartam, hegyesre ki is vertem. Jó félóra múlva már zúdult a hideg víz a sístergő vasra: készen volt.

- Látom, érted a mesterségedet. Megérdemled a kenyeret - mondta az öreg kovács és megtörölte homlokát. - Beszegődhetsz hozzám, ha úgy tetszik.

- Előbb hazamegyek Békésbe, szüleimet látni. Aztán beszélhetünk róla - feleltem.

Ekkor vettem észre Flórikát. Alit az ajtóban, főzőkanál a kezében. Hallotta, hogy az öreg mester megdicsért. Rámmosolygott:

- Kész a vacsora.

Nincsen többé robot

A sötétben csak a zörgés árulta el, hol az út, és hogy azon szekerek járnak. Mindenfelé feketén terpeszkedtek a szántóföldek, laposan, végtelenül, egybeolvadva a fekete éggel.

Az ég halványabbra szürkült és a derengésben a látóhatár szélén elvált a földtől. Most már gyorsan világosodott. A sárguló ég alatt tisztán kirajzolódtak a tavaszi szántással felhányt táblák, elnyulva az Alföld síkján, ameddig szem ellát. Ott, a látóhatár alján most bukkant fel a vörös napkorong legfelső csücske.

Mögöttünk, messze a faluban csilingelni kezdett a hajnali harangszó.

Hosszú szekérsor zörgött a töltésen, én az utolsó szekéren ültem, az apámén.

Tegnap reggel indultam el Pestről. A hét órás szolnoki vonattal. Repülni szerettem volna haza a nagy ujsággal, hát amikor Flórika is rábeszélte, hogy vonattal menjek, nem ellenkeztem. Elfogadtam tőle a tíz forintot, amit kölcsönbe felajánlott. Szép rendben tartott, levendulaillatú fehérneműs szekrénye van Flórikának, a fehérneműk mögött egy doboz: abban őrzi megtakarított pénzét. - Szolnokon nem kellett sokat gyalogolnom, már a szajoli révnél felvett egy mezőtúriszeker. Mezőtúron túl se jutottam messzire, mindig akadtak, akik felvettek isten nevében. Így hát késő estére hazavergődtem, Orosházára.

Apámék már aludtak. Érkezésemre felkeltek, mert közel két esztendeje láttuk egymást utoljára. De aztán hamarosan mind lefeküdtünk, mert hajnalban távoli tanyára kellett menniök munkára.

Így hát csak a szekéren kezdtük a beszélgetést.

- Hallja Tamás szomszéd! - kiáltott az apám az előttünk szekerező gazdának - eltörölték a dézsmát meg a robotot. Most hozta a hírt a fiam Pestről.

Tamás szomszéd nem hallotta tisztán a kocsizörgéstől vagy csak gondolta, hogy rosszul hall. Apám megismételte az ujságot, a maga módján.

- Mesebeszéd lesz az - csóválta fejét Tamás, de azért a lovak közé vágott, utolérte az előtte hajtókat és azoknak is elmondta.

A kocsisor az urasági majorba tartott. A majorsági pusztán ma kezdődik a tavaszi szántás igás robotban. Apám túl a majoron, a tanyára tartott, melyen együtt gazdálkodott sógorával. Neki ma nem volt robotos napja. A keresztút a majornál hajlik el, addig együtt ment a többiekkel.

Már ugatnak a kutyák a major felől. Egy csoport akácfa közül kifehérlik a hosszú, alacsony, zsupfedeles épület.

A kocsik elkanyarognak a major felé megállnak. Ott áll már az ispán bottal.

- Hát ilyenkor kell jönni? Hasatokra süt a nap! Majd adok én nektek lusta gazemberek! Így végzitek az úr dolgát! Menjen a munka egy-kettő, mert deresre fektetek és úgy megbotoztatlak, hogy az unokátok is attól koldul. Mindjárt itt lesznek a hajdúk! Vigyázz magadra, büdös paraszt!

Süvegelik az ispánt, ugrálnak le a kocsiról. Rakják le a földre az ekét, míg az ostoros gyerekek a szekérből fogják ki a lovat.

De az utolsó szekereknél fennakadás van. Mi állunk a keresztútnál. Az előttünk volt négy szekér gazdája meg nem hogy hányná le a kocsijáról az ekét és fogná be a lovakat, hanem visszabandukol sorra hozzánk és kérdezzük tőlem, hogy hát mi is történt.

- Mit szól hozzá a császár, nem tudom. A pozsonyi urakat se tudom, de azt tudom, hogy Pesten kiűtött a szabadság - mondom nekik. - A nép fölkel, kitűzte a zászlókat és kikiáltották, hogy ezentúl minden ember egyenlő, a föld a jobbágyé és úrbéri szolgáltatás ne legyen többé.

- Aztán a pandúrok engedték? - kérdezte egy öreg, akinél a pandúr hitelesebb személy volt úrbéri dolgokban, mint maga a nádorispán. Mert pandúrral már volt dolga, uraságot még nem látott közlől.

- De még a városi tanács is aláírta a Tizenkét pontot, amelyikben a szabadság van. Ezt ni - mutatom elő a zsebemből a szabad sajtó első termékeit.

Apám fontos kérdést tesz föl:

- Katonákat szoktak a népre hozni, ha mozdul. Nincsen talán Pesten katona?

- Van ott elég. De a budai helytartótanács is hozzájárult a Tizenkét ponthoz és hazaküldték a katonákat. Kinyitották a börtönt is, elengedték Táncsics Mihályt, aki igen derék ember, azért tartották fogva, mert a nép szószólója volt...

- Nincsen hazugság nélkül, te fiú?

- Ott voltam végig magam is!

- Mi lesz már ott? - ordít az ispán. - Kupaktanács? Dologra, hé!

Az emberek megrezzennek. De az öreg Gogolyák bácsi fölemeli mutatóujját és kimondja:

- Így igaz ez. Várjuk ezt már esztendőről-esztendőre.

Az ispán hosszú léptekkel közeledett a bottal. Hirtelen az mondom:

- Aztán Bécsbe is revolúció van ám, meg Franciaországban, meg mind a németeknél. És az olaszoknál is. Megszorultak mindenütt a nagyurak.

Az ispán közeledésekor Tamás szomszéd fia elhagyta a csoportot. Tíz lépésnyire már a földön volt az ekéje és az öccse a lovat is készült már elébe fogni. A legény felkapta az ekét és visszalódította a szekér derekába.

Az ispán megtorpant.

- Mit csinálsz, te?

A legény szembefordult vele, még a kalapját se vette le.

- Hazamegyek - felelte sötéten - nincs többé robot!

- Megbolondultál? - az ispán ordított.

- Kiűtött a szabadság - mondotta rendületlenül a fiú - Jobb, ha leteszi azt a pálcát, mert ha el találom venni, megbánhatja a tens úr!

- Mi lesz itt, emberek? - szólt most már csendesebben az ispán és hozzánk lépett. Érezte, hogy valami történt: talán csak nem bolondultak meg az urak odafenn Pozsonyban?

Végig a hosszú szekérsor mentén futottak felénk a parasztok. Vastagon vették körül az ispánt. Akkor én felálltam a kocsiban, levettem a kalapomat és így szóltam fennhangon:

- Ide figyeljünk, tisztelt polgártársak!

Reszkettem, amikor először álltam ki ennyi ember elé. Hiszen még sose beszéltem. De a tegnapi sok pesti gyűlésen kitanultam a módját. Kezembe vettem a Tizenkét pontot és rákezdttem:

- Mit kíván a magyar nemzet?...

Egymásután vették le a süvegüket hallgatóim. A hatodik pontnál elrikkantotta valaki az éljen-t. A hetediknél már mind kiáltották, azután olyan riadal támadt, hogy a többit talán már nem is hallották. Én azonban fölemeltem a kezemet, csendet parancsoltam, elővettem a másik nyomtatványt is. Elmondtam azt is végig: Talpra magyar, hí a haza...

Többet beszélni nem tudtam. Úgy sem hallgatta volna már senki. Mindenki igyekezett a kocsijához. Az ispán egyedül maradt.

- Hát a szántással mi lesz? - kiáltotta gyámoltalanul.

- Szántson az uraság maga - felelte egy hang.

A lovakat kifogták az ekékből és az ekéket emelték vissza a szekérré.

- Ne bolondozzunk, emberek! - Az ispán hangja már könyörgő volt. - A szántásnak meg kell lennie. Fizetek hat krajcár napszámot.

Az első kocsi megfordult és indult visszafelé.

- No jó, legyen nyolc krajcár... álljanak meg: tíz krajcár..

- Nem dolgozunk többet az uraságnak, semmiért se!

Majd felfordultak a szekérrel, oly sebesen igyekeztek vissza a községbe, egymást előzve, nyakra-főre.

Apám is megrántotta a gyeplőt. Mi indultunk a tanya felé. Az ispán egyedül állt a major előtt és az öklét rázta utánam:

- Megkeserülöd ezt még, lázító, népbolondító, csavargó, kommunista, megállj csak!

*

Azt mondja este apám:

- Hogyan lesz azzal a jobbágyszabadsággal, te fiú? Mind szabadok leszünk?

- Hát!

- Akinek úrbéres földje van és akinek szerződéses földje van az is. Hát a majorsági cselédek? És a majorsági szerződésesek, akiknek házuk is van?

Látom, hogy nagy gondban van. De erre nem tudtam felelni semmit.

- Majd csak eligazítják - ennyit mondtam.

- De nagy sor ám ez - hajtogatta apám - hiszen magamnak is szerződéses földem van. Tudod, amikor az úrbéri összeírást csinálták, a nagyapám idejében, azt mondták: nem írják be a földünket az úrbérbe, hogy ne kelljen utána hadiadót fizetni... így van ez már nyolcvan esztendeje.

- Most már nem így lesz, mert örökváltsággal mienk lesz a föld - biztattam.

Házról-házra hívtak. Hallgatták, mi történt Pesten, a gyermekeknek tanítottam a Talpra magyart.

Öt nap múlva érkeztek az első pesti ujságok. Akkor már az urak is nemzetiszínű kokárdával jártak az utcán és paroláztak a gazdaemberekkel. Ilyet se látott még a világ. Nem mondták nekik, hogy: hallja kend! - hanem polgár-nak szólították őket. És rájuk mosolyogtak.

Tíz napig tartott ez. Akkor már nemzetőrség is volt a községben. Mind az urak, a szegény nemesek meg a telkes és féltelkes jobbágyok benne voltak. Szegényebb ember meg se tudta, mikor csinálták a nemzetőrséget, csak a nemeseknek és módosoknak jutott fegyver.

Tíz nap múlva gyűlést doboltak a községháza elé. Tollas kalappal egy század nemzetőr állt a piacon fegyverben. A főszolgabíró vezette a gyűlést.

- Tisztelt polgártársak! - azzal kezdte és ez nagyon szép volt. - Az országgyűlés fontos törvényeket hozott Pozsonyban. A vármegye sietve kihirdeti, hogy nyugtalanság ne legyen. Azért hát tudja meg mindenki, hogy milyen jóságosak az urak: saját akaratukból, szívükre hallgatva, kimondották, hogy a jobbágyságot örökre eltörlik. Jegyezzék meg ezt maguknak és legyenek mindig hálásak az urak iránt...

- Tiszteltetem a jó szívüket - dörmögött egy ember - megmutatták mindig az úri széken, a deresnél, az adóztatásnál, a földek fölmérésénél és a százféle nyúzásnál...

Így dörmögött és akik hallották, mind rábólogottak: Úgy van, bíz az. - Félelemből csinálták, nem jóságból...

De aztán hallgattuk, hogy a főszolgabíró fölolvasta az új törvényeket.

Sokan éljeneztek. De mi - és mi voltunk többen - úgy álltunk ott, mintha a mennykő csapott volna belénk.

Az úgynevezett szerződéses jobbágyok nem kapják meg a földjüket: fizethetnek továbbra is - nem tizedet - de hatodot.

Az erőszakkal elvett legelőnket nem követelhetjük vissza.

Szőlőből továbbra is tizedet kell adnunk.

A mészárszék, malom és kocsmá tartása továbbra is a földesúré marad.

Nem szabad az erdőben rőzsét szedni, a vizen nádat vágni, halászni, vadászni, minden az úré marad.

- Mit ér a szabadság föld nélkül! - sóhajtott egy öreg majorsági cseléd. - Most már rosszabb dolgunk lesz, mint eddig. Mert idáig legalább az úr gondja volt, hogy eléljünk, mert az övé voltunk, jobbágyok. De ezután szabad emberek vagyunk: ha megbetegszünk, előrepszünk - kirúg... a jószívétől.

Apám reszketett, úgy kellett hazakísérnem.

- Mi lesz velünk, jaj, mi lesz velünk...

- Lesz ez másképp is - mondogattam neki és sírni szerettem volna.

Szembejött velünk a majorsági ispán, két módos gazdalegénnyel. Toll a kalapjukon, puska a vállukon. Amikor meglát, egyenesen nekünk jön, elállja utunkat és rámförmed:

- Te gazember! Meg ne próbáld még egyszer lázítani a népet, annyit mondok!

Fölemelte öklét. De ahogy szemembe nézett, elment a kedve attól, hogy megüssön. Csak a két nemzetőrnek vetette oda:

- Semmiházi kommunista!

Az egyik legény hetykén megpödörte bajuszkáját.

- Jó lesz, ha nem zavarod itt tovább a közbátorságot. Ha reggel még a községben érünk - jobb lett volna nem születned, bugris!

Táncsics

Csiszár mesterhez álltam be Pesten, a Kismező-utcában és dolgozni kezdtem. Szombat este öt forint előleget kértem. Öt forintom még volt, mert hazulról csak gvalogszerrel jöttem, meg szekereken, melyek szívességből felvettek. Így hát a tíz forinttal bekopogtattam vasárnap délben Safranekékhez és Flórikának visszaadtam a kölcsönt.

- Ha meg nem sértem, engedje meg Flórika kisasszony, hogy este elkísérhessem a színházba.

- Miért?

- Beszélgetni szeretnék.

Flórika nem volt barátságos, de barátságtalan se volt.

- Ebéd után sétálni mehetünk - mondta komolyan.

Boldog voltam. Ennyit nem is reméltem. Ebédelni se maradt időm. Keféltem, vasaltam a ruhámat. De éreztem, hogy nagyon kopott vagyok Flórika mellett. Mégis büszkén felvettem a fejemet: két kezem munkájából élek, vagyok olyan legény mint bárki!

A Király-utcán haladtunk szép lassan a Liget felé. Közömbös dolgokról beszélgettünk. A Polgári Lövőházat is elhagytuk, elfogyott lábunk alatt a kövezet, kertek közt, akácfával szegélyezett úton lépdeltünk a homokban. Összeszedtem bátorságomat.

- Flórika kisasszony - mondtam - forradalom van. Érzem a szívemben is. Egészen bizonyos...

- Mit érez? - kérdezte furcsán elmosolyodva, kötekedve.

- Szeretem kegyedet...

Nem szólt semmit. Most, azóta, már tudom, jól esett neki vallomásom. Tizennyolcesztendő leány nem haragszik azért, ha valaki szereti. Ezt azonban nem illik elárulni, nem is szabad. Flórika elkomorodva nézett maga elé. Egy idő múlva halkán kérdezte:

- No és?

Arca megrándult, hangjában némi élesség volt. Azt gondoltam, hogy most nagyon szépen fogok beszélni, elmondom, mennyire szeretem és boldoggá fogom tenni. De kérdése kijózanított, lehűtött. Csak dadogtam:

- Én... én... úgy gondolom... úgy szeretném... ha megengedné... tiszta érzéssel, tiszta szándékkal vagyok, kezét csókolom...

Flórika leintett:

- Most ne beszéljünk erről.

A Ligetig haladtunk. A mutatványos bódék közt Flórika meglevenedett. Kedvesen csevegett semmiségekről. Én meg csak annyit felelgettem neki, nagyokat nyelve, hogy: igen - vagy: nem. Körhintán is ültünk. Álltunk a bábszínháznál és Flórika kacagta, hogy a bábész gyerkőcök milyen jól mulatnak. Volt még egy kis tartalék aprópénzem. Végül sört ittunk és friss sóskiflit ropogtattunk hozzá.

Korán indultunk vissza a városba, hogy Flórika idejében a színházban lehessen. Szigligeti: Szökött katonáját játszották este; Flórika az első felvonásban parasztleányka volt, az utolsóban társaságbeli hölgyek karában énekelt. Amikor a Liget fái közt haladtunk, Flórika ismét hallgatag lett, majd hirtelen beszélni kezdett:

- Nézze, ne értse félre, hogy magával sétálni mentem. Nem illik, hogy egy fiatal leány fiatal-emberrel járjon. De hát nem ülhetek mindig otthon. Anyám nincs, a szomszéd leányok libák, a színháziakkal nem barátkozom. Nincs, aki elkísérjen. De azért ez nem fog megtörténni máskor.

Látta, hogy lehorgasztom fejemet. Gyorsan folytatta:

- Ami pedig azt illeti, hogy szeret: erre nem mondhatok semmit. Mi, leányok, nem kerülhetjük el, hogy tisztességes fiatalemberek udvaroljanak nekünk. Az évek majd felderítik a többit. Persze, azt előre nem lehet tudni, mi lesz. Beláthatja, hogy házasságra most nem gondolhat. Legfeljebb egy cselédleány megy egy mesterlegényhez....

Megsértődtem.

- Most minden ember egyenlő - vágtam szavába.

- Igaz. De ne képzelje, hogy amiért a színházban dolgozom, akármilyen leány vagyok. Csak a kelengyémet akarom megkeresni.

- Ezt pillanatig sem gondoltam. Nem is néznék én akárkire - szóltam ismét közbe és már haragudtam, mert ez a leány megaláz.

- Nézze - mondta Flórika és békítően karomra tette kezét. - Nem vagyok én gőgös. Az én apám is mesterlegény volt, de mester lett. Anyai nagyapám halála után ő kapta meg a jogot a céhtől, mert elvette anyámat, aki egyetlen gyerek volt.

- Isten éltesse kedves édesapját. Nem várom én az ő halálát. Különben is kovács vagyok, nem mészáros. Hamarosan eltörlük a céheket és mester lehetek én is, akkor meg nem akadályozhatja senki.

- Ne beszéljünk erről többet - mondta Flórika szárazon.

Hallgatva mentünk a színházig.

- Köszönöm a mulatságot - búcsúzott kedvesen mosolyogva Flórika. - Megnézi a darabot?

- Igen, vagyis nem... akartam, de nem tudom. Most másfelé jár az eszem - feleltem megzavarodva, míg kezét fogtunk. Flórika még mindig mosolygott.

- Nagyon kedves volt magától, hogy elkísért. A viszontlátásra!

Szinte szökdécselve futott be a színház kiskapuján. Én meg álltam a színház előtt, a sok jövőmenő ember közt és szégyellem magamat. Kikosarazott? De hát milyen ostoba is vagyok! Mit mondhattam volna neki? Micsoda egy mesterlegény? Semmi. Keresetéből nem tarthat el családot. Legfeljebb kofa vagy mosónő lehet a felesége és megoszthatják a nyomorúságot.

Ej! Fölvetettem a fejemet: lesz ez még másképp is. Fiatal vagyok. Kivárom, amíg megjavul a világ!

Egyszeriben elhatároztam, hogy megkeresem utitársamat, akivel együtt jöttem Pestre. Szükségem volt rá, hogy erőt, bátorságot kölcsönözzek tőle, a forradalmártól, aki harcol az urak, az elnyomók ellen. A céhek, a mesterek is elnyomók: kis urak ők, de mégis rendelkeznek életünk, halálunk fölött.

Gondoltam, Táncsics Mihálynál megtalálom, hiszen hozzáigyekezett, mikor Pestre jött. Táncsics címét már megtudtam a napokban. Hosszú léptekkel útnak indultam.

Messze kint, a Józsefvárosban találtam meg. Rámsötétedett, mire odaértem. Omlott vakolatú földszintes ház, olyan alacsony, hogy ablakai majdnem a földön vannak. A rozzant palánk kapuján belépve friss földszag csapott meg: öntözött kert nyult el a ház mögött. Egy asszony hajladozott benne, dolgozott még a sötétben is.

Világos konyhaajtó küszöbén bacurgazsis öltözetben valami korhely vén jogász csavarta kapcáját és csizmája fölhúzásával bajlódott. Előtte rongyos, maszatos gyerekek viháncoltak.

- Hol találom Tánicsics Mihály urat?

A korhely jurátus-féle hátrafelé intett a fejével:

- Odabenn, tisztelt hazafi.

A konyhában olajméc s égett. Benyitottam a szobába. A félhomályban valaki horkolt a kanapén, az asztal mellett két borostásállú, elhanyagolt öltözetű ember bóbiskolt.

- Tánicsics Mihály urat keresem.

- Odabenn megtalálja kend - feleli az egyik. Furcsa emberek vannak itt, annyi bizonyos. Mindenféle naplopó élösködött Tánicsicson. Üldözött hazafiaknak mondták magukat és csúnyán visszaéltek jó szívével, jóhiszeműségével.

A belső szobában éppen gyertyát gyújtott egy magas, őszszakállú ember. Zsibvásáron vett, rozzant íróasztalra helyezte. Az íróasztal felett három fénykép: gyermekek képei, rajtuk fekete fátyol. Tisztára sikált padló, fényezett szekrény, csínosan letakart ágyak: rendes háziasszony kezére vallanak. A székeken néhány ember ül. Meghajoltam.

- Tánicsics Mihály úr?

- Az vagyok. Mi jóban jár?

Elmondom, hogy egy Párisból érkezett ismerősömet keresem, ilyen meg amolyan; nem lakik-e itt véletlenül?

- Ha Elek barátomat keresi, itt lakik. Most nincs honn, de hamarosan jönnie kell. Addig üljön le, az ágy szélén még van hely.

Elhelyezkedtem. Tánicsics a vendégeihez fordul:

- Most mondják el, polgártársak, mi kell kendteknek.

- Magyarosítani akarjuk nevünket - feleli az egyik. - Tessék tanácsot adni, milyen nevet kérjünk.

- Most hogy hívják?

- Kohannak.

- Engem meg Schlesingernek - teszi hozzá a másik.

- Kend legyen Kohári, kend pedig Szirmai. Jó lesz?

- Biztosan nagyon jó, mi nem értünk hozzá. Köszönjük szépen.

- Hát Isten áldja meg kendteket. Legyenek szívükben is jó magyarok.

A két ember elmegy. Tánicsics most harmadik vendégéhez fordul:

- Igaza van. Nincs jól úgy, ahogyan van. Ez a jobbágy felszabadítás félmunka. A jobbágyság kétharmadának nincs földje - tehát nincs is szabadsága. Rettentő tömeg ez, amely maholnap a francia proletárság életét fogja élni. Városokba özönlik, kész zsákmányul minden haszonleső kapzsiságnak.

- Bizony - szoltam közbe és elmondtam békési tapasztalataimat. Első szavaim után megijedtem, miért szakítottam meg ilyen okos embernek, egy neves írónak szavát: biztosan együgyűségeket mondok. De Táncsics komolyan figyelt szavaimra, bólogatott szakállas fejével és amikor elhallgattam, azt mondta:

- Mindezt, amit itt elmondott, ujságba kellene írni. Hadd olvassák az egész országban, hadd tudja meg a nép teljes egészében, mik a sérelmei, hogy harcolhasson orvoslásért.

- Nem lehet orvosolni - pattant fel a vendég - az országgyűlésen földbirtokos urak ülnek. Első ijedtükben adtak valamit, azért is pénzbeli kárpótlást kívánnak. A többi is csak ijesztéssel, fegyverrel lehet kicsikarni tőlük. Forradalom kell ide! Miért nem csináltunk március 15-én forradalmat? Kormányt kellett volna Pesten kikiáltani és nemzetgyűlést összehívni. Most rosszabb a helyzet, mint volt, mert a kevéske jóért elveszítettük a teljes diadal reményét.

- Nono - intette le Táncsics - majd az új nemzetgyűlés folytatja a munkát, amit az úri országgyűlés elkezdett. A sajtó is ébrentartja a reformok kérdését...

- Dehogyan tartja!

- Magam is lapot indítok a napokban. Munkások Ujsága lesz a címe, az majd harcol a nép igazságáért.

- Ha engedik - tüzelt a vendég - hiszen a pozsonyi urak már új sajtótörvényt csináltak. Sürgős volt nekik, hogy befogják a fiatalok száját. Petőfiét, de Táncsicsét is!

- Azt a sajtótörvény-javaslatot én tegnapelőtt nyilvánosan elégettem a városháza előtt - mondta csöndesen Táncsics és lehorgasztotta a fejét.

- Attól még törvény lehet...

Nem folytathatta. Az ajtón berobban utitársam. Széles kalapját az asztalra csapta.

- Hallottátok? Hallottátok? - kiáltotta lélekszakadva. Látszott rajta, hogy futott idáig.

- Mi történt?

- A király megtagadta a törvények szentesítését. A magyar minisztériumot a bécsi kancellária alá rendelte, a hadügyet, külügyet és pénzügyet fenntartja az ausztriai kormánynak s a jobbágyok örökváltságát csak az úrbéri kárpótlás után engedélyezi.

- Hallatlan!

- A reakció újabb sakkhúzása!

Az asztalhoz ugrottam.

- Megismételjük március 15-ét - kiáltottam. - De most nem állunk meg félúton!

- Úgy van! - vágta rá mind a hárman. - Fegyverre!

Táncsics a fogasról lekasztotta köpenyegét és vöröstollas kalapját. Oldalára görbe kardot kötött. Vendégének és utitársamnak már puska volt keresztben a vállán. Nemzetőrök voltak.

- Kéne nekünk fegyver? - kérde tőlem Táncsics.

- Mesterlegény vagyok, nem polgár - feleltem dacosan.

- Ostobaság! - kiáltotta Táncsics. A fogasról lekasztotta puskáját és nekem nyújtotta. - Beveszem az én századomba. Ha kérde, mondja, hogy kapitánya Táncsics Mihály. Kövessen!

Kisiettünk az ajtón.

- Mihály, vacsorázni hazajössz? - szólt utánunk a kertből jövő asszony.

Táncsics kalapjával intett felesége felé.

- Nem tudom, mikor jövök haza, kedvesem.

Az idős ember hosszú léptekkel versenyt tartott velünk. Ki az Üllői-útra, a Széna-téren át az Egyetem-utcába és a Városháza előtti Szabadság-térre. Ott már nyüzsögtek az emberek. Most nem a »jóraló« polgárok, hanem iparoslegények, gyári munkások, kocsisok, kertészek. Vöröslő fényel fáklják világítják meg az ordító embertömeget.

- Fegyverre! Fegyverre!

- Nyugalom, polgártársak nyugalom! - Többen Klauzált emelik a vállukra, az beszél. - A Közcsendi Bizottmány ülésezik, megállapítják a teendőket. Felszólítás megy a vidéki Bizottmányokhoz, hogy két-két tagot küldjenek Pestre és ha Bécs 48 órán belül nem enged, a Közcsendi Bizottmány alakít kormányt. Nyugodjanak meg, bízzanak csak mindent ránk, tisztelt polgártársak!

Némelyek éljeneznek. De utitársam harsányan közbekiált:

- Mit ér a Bizottmány a reakció szervezett hatalmával szemben, a nép fegyveres ereje nélkül?

- Úgy van! Úgy van!

- Fegyverre, mondom - folytatta utitársam, akit Eleknek nevezett Táncsics. - Verjük félre a Városháza tornyában a tűzharangot!

- A vészharangot! A vészharangot!

Előrezúdulunk. Ordító, tajtékzó szájak körülöttem. Puska a kezünkben, neki a Városháza kapujának. Bent keskeny ajtó mögött a csigalépcső, az vezet a toronyba.

Visszahökkenünk. Jól öltözött nemzetőrök állják utunkat, szuronyt szegezve. Polgárharc készül. Kik ezek? Megismerem azt, akinek szuronya mellemet éri: Jókai volt. Újabb nemzetőrök érkeznek a toronylépcső védelmezőinek segítségéül.

- Riadót kell veretni városszerte - mondja Elek. - Mozgósítsunk minden dobost!

Nekem a Kerepesi-út jutott. Ott doboltam végig a riadót egy zenekari dobossal.

- Mi az? Mi az? Hagyjanak aludni! - kiáltott ki az ablakon egy hálósipkás polgár.

- Hogy ez a közönséges népség nem tud nyugodni! - toldotta meg a szomszédja.

Mégis elég futkosó akadt az utcán. De csapatokba, nem szerveződtek, barrikádokat nem építettek, hiába bíztattuk őket. A párisi öntudatos munkásokat, akikről Elek beszélt, itt sehol sem találtam.

Másnap osztogattam utoljára röplapokat. Ismét Petőfi versét, melynek minden szakasza így végződött:

*Bármit mond a szemtelen hízelgés,
nincsen többé szeretett király!*

Összeveszünk

A következő nap estéjén tértem haza mesteremhez. Igen csendes voltam. De a kovács nem szólt semmit. Hiszen ő sem dolgozott egész nap, ő is az utcán leste az ujságokat.

Délután jött híre, hogy Bécs engedett, az udvar mégis megígérte a törvények szentesítését. Általános volt az öröm. Mondtam akkor Táncsics Mihálynak:

- Párisban a nép nem hitt a királynak.

Felelte erre ő:

- Hatvan esztendő óta nem volt Franciaországnak olyan uralkodója, akit egyszer el ne kergettek volna. De itt még babonás tisztelettel néznek a bécsi királyra, azt hiszik róla, hogy isten kegyelme van vele.

Azután népgyűlést tartottunk a múzeumnál. Petőfi beszélt. - Kardomat leoldom, de el nem töröm - azt mondta.

Hát csak ez lett a dologból. Ki tudja, mi lesz most már apám földjével? És leszek-e én valaha mester?...

Flórikának szeme elé se mertem kerülni. Csak egy hét múlva találkoztunk. Éppen befelé igyekeztem a kapun és elmerültem egy ujság olvasásába: Táncsics lapja volt, a Munkások Ujsága. Rajtam a bőrkötény, csak két patkó felferése közt szaladtam ki az utcára, mert hallottam az ujságáros kiáltozását.

- Kezét csókolom, Flórika kisasszony!

Ő szúrós szemmel végignéz rajtam, megakad az ujságon.

- Ilyen népbolondító, lázító ujságot olvas? Rendes ember ezt nem teszi - mondta Flórika és köszönés nélkül ment tovább. A hátam mögött még azt is hozzátette: - pfuj.

Este nem tudtam elaludni. Sokáig hánykolódtam ágyamon és azon töprengtem, miért támadt úgy rám Flórika. Mit vétettem neki, hogy Táncsics ujságját olvasom, azt, amelyik a népet védi? Ahogy fontolgattam a dolgot, eszembejutott, hogy Flórika nem is tudhatta, mit olvasok, mert kifordítottam az ujságot, úgy, hogy a címlapot nem láthatta. Előre készült arra, hogy megbántson? Vagy azt gondolta, hogy valami más ujság van a kezemben?

- Bizonyára így volt - nyugtattam meg magamat és végre elaludtam.

Szabad időmben, este meg vasárnap, kisettem a külső Józsefvárosba, Táncsicshoz. Ott mindig nagy volt a sürgés-forgás, sok ember jött és ment. Nem szóltam senkihez, engem se kérdezett senki, mi járatban vagyok. Megszokták, hogy ott vagyok, én is Miska bácsi híveihez tartozom. Elültem egy sarokban, hallgattam, mit beszélnek. Ezt aztán másnap elmondtam öreg mesteremnek. Ugyancsak hallgatta, mert ő is paraszti származás volt. A mogorva, magányos öregember sok szegénységet túrt már, keserűség és lázadás volt a szívében. De nem sokat szólt, csak bólogatott és hümmögött.

Egyszer sötétedéskor mindenki elment Táncsicstól, csak kettesben maradtam vele. Rámnézett, sokáig, mert igen megromlott szeme a börtönben. Aztán így szólt:

- Barátom, meg se kérdeztem még soha kendet, hogy hívják?

- Mihálynak - mondom - Galamb Mihálynak.

- No, akkor druzsám kend, mert mind a ketten Miskák vagyunk.

Ezzel elmosolyodott. Ettől fogva úgy szólított: Miska öcsém.

Pozsonyi utitársam, Lóri Elek Táncsicsnál lakott és írt az ujságjába. Folyton annak dolgában futkosott. Azt hittem, rég megfeledkezett rólam. Egy napon azonban reggel hat óra tájban beállított a műhelybe.

- Miska öltözz, aztán gyere velem - mondja.

- Hát ez meg micsoda? - kérdi a gazdám.

- A kovácslegények abbahagyják a munkát - felelte Elek. - Azért hívom Miskát is a szállásra.

Csiszár hozzám fordult:

- Talán panaszod van ellenem.

Hangja inkább szomorú volt, mint haragos.

- Nincsen nekem semmi bajom nagyurammal. De hát ha a többiek mennek, megyek én is.

Józsefvárosi kocsma volt a kovácslegények szállása. Ott tanyáztak a vándorok, onnan szegődtek munkába, ott találkoztak vasárnaponként a céhbeli legények: céhifjúságnak hívták őket, még ha hatvan esztendő volt is akárhány legény.

A terem zsúfolva volt, még az asztalokon is ültek. A pipafüst szürkén borította el a kopott embereket. Mikor beléptünk, a terem közepén egy öreg legény hadonászott a pipájával.

- Engem ne tegezzen, nem vagyok a kutyája! - kiabálta.

- Úgy van, úgy van! - harsogták mindenfelől. - Jól megmondta, Szepi. Ez az igazság!

- Reggel öttől dolgozunk minden nap este tízig! Hát embernek való élet ez? - állt fel egy fiatalabb legény -. Vasárnap is...

- Nálunk kilencig!... Sokszor éjszaka tizenegyig!... A gyermekeimet se látom! Csak minden második vasárnap délután ad a mester kimenőt! - kiáltozták össze-vissza.

Az ajtóban két fiatalember fogadta Eleket. Az egyik nyomban egy asztalra ugrott és csendet kért:

- Kedves társaim - mondotta - magunk közé hívtuk egy társunkat, tanult, világot látott embert. Párisban évekig résztvett a munkások mozgalmában. Kérjünk tőle tanácsot, mit tegyünk. Mondja el ő a véleményét. Átadom neki a szót. Halljuk!

Nagy taps. - Halljuk, halljuk! - kiáltozták.

Elek az asztalra állt.

- Társak! - kezdte. - Miután magunkban elég erősek nem vagyunk, hogy akaratunkat a mesterekre rákényszerítsük, törvényes úton kell járnunk. Össze kell foglalnunk kívánságainkat, melyeket a minisztérium, a városi tanács és a céh-elöljáróság elé terjesztünk...

- Helyes! Úgy van!

- Hogy pedig ennek nagyobb nyomatékot adjunk, szükséges, hogy kívánságainkat az összes kovácslegények nevében adhassuk elő. Ezért az egész városban felszólítjuk a szaktársakat, hagyják abba a munkát és gyülekezzenek ide...

Általános tetszés fogadta szavait. Ezek a szerencsétlen emberek még sohasem próbálkoztak azzal, hogy emberi jogikat érvényesítsék. Azt se tudták, mihez kezdjenek. A nagy zűrzavarban Elek végre csöndet teremtett és zsebéből papírlapot húzott elő:

- Mielőtt idejöttem, vázoltam, mik legyenek kívánságaink. Szóljatok hozzá, hogy végleges formába öntsük. Tehát:

1. Kívánjuk, hogy a munkaidő reggel öttől este hétig tartson, reggelizésre és ebédre egy-egy szabad óra adassék. Vasárnap délután pedig szabadok legyünk, hogy szellemünk nevelésére és szaktudásunk elméleti gyarapítására is legyen időnk.

2. A mester ne tegezhesse legényét, meg ne fenyítse és kertjében, háztartásában munkára ne kényszerítse, amely nem iparához tartozik. A legények a mesternek ne alattvalói, hanem meghatározott munkára szegődött társai legyenek.

3. Méltányos bért, felmondási időt kívánunk.

4. A jóléti céhláda kezelésébe a legényeknek is legyen beleszólásuk.

A pontok felolvasását nagy lelkesedéssel kísérték. A munkások vállukra emelték Eleket. Alig tudott annyira jutni velük, hogy a további teendőket megbeszéljék. Csoportokat jelölt ki, hogy járják be a város különböző részeiben a műhelyeket és hozzák magukkal a legényeket.

Elek engem vett maga mellé, de kísérték még vagy harmincan. A legnehezebb helyeket választottuk. Triebler kovácshoz senki se mert menni, mivel hogy erős, goromba ember.

Először hát idementünk.

- Adj Isten! Ha bevégeztétek ezt a munkát, gyertek a szállásra - ezzel állított be Elek a műhelybe.

- Kicsoda maga és hogy mer itt parancsolni! - ezzel ugrott elébe a mester. Dühös volt, mint egy hörcsög.

- Engem a többi legények küldtek, az ő nevükben beszélek - felelte barátom.

- Ha nem megy ki innen, kiverem a házamból! - kiabálta Triebler.

Több se kellett Eleknek.

- Hallja az úr! Engem nem érdekel a háza, amelyet talán lopásból szerzett. De szeretném látni, kit ver meg. Nekem is van egy meszely vérem, az úrnak is és ha kényszerít, hát iszom is belőle.

Így se beszéltek még a felfuvalkodott emberrel. Legényei nevető arccal nézték. Triebler megfordult és a műhely végébe ment.

- Verjétek fel még azt a patkót, aztán mehettek - csak ennyit mondott.

Innen a gépgyárba mentünk. A munkások hosszú teremben dolgoztak. Mondtuk, jöjjenek velünk. Nem mertek. Erre kivettük kezükből a kalapácsot, a kemencéből kidobáltuk a tüzes vasakat és a tűzre rocskával öntöttük a vizet, míg elaludt. Most már az ottani munkások is velünk jöttek. Egész sereggel vonultunk a gőzmalom elé.

Eleknek ismét nagy jelenete volt a német igazgatóval. Az is a saját házát emlegette és hogy nem hagy magának parancsolni.

Másnap sem dolgoztunk. Mikor reggel a szállásra mentem, két társammal találkoztam az utcán. Együtt folytattuk az utat.

- Nézd, az új hirdetésünk nekünk szól - mondta Rozsits József.

A falon a polgármester aláírásával felszólítás volt kiragasztva: elismerte, hogy a céhrendszerben visszaélések vannak és hogy azokat orvosolni kell. - Legyen tehát elegendő önuralmatok - így szól tovább - mert rajtatok semmiféle céltalan zenebonával, hanem csakis törvényes úton lehet segíteni. Akik titeket rendzavarásra csábítanak, azok a ti ellenségeitek...

- No hiszen, várhatunk, amíg az urak a maguk jószántából orvosolják a sérelmeinket, ha nem ütünk az asztalra - jegyeztem meg.

Rozsits megfricskázta a hirdetmény aláírását.

- Lesz még az én nevem is ilyen hirdetményen - mondta hetykén. - Különb írás lesz az ennél!

Szegény, ha tudta volna, hogy jóslata miképpen teljesedik!

Délután a városkapitányságra citáltak bennünket, főkolomposokat. Ott volt Triebler, a céhelöljáróság, a vasúti meg a malomi igazgató is.

Az urak, a mesterek kiáltoztak, gazembereztek bennünket. A kapitány csitította őket, amennyire lehetett. Sorra kihallgatott minket, mi történt tegnap. No, abból, amit tőlünk megtudhatott, nem lett okosabb. Elekre is sor került.

- Neve, születési helye és a többi...? - kérdezte tőle a jegyző.

Barátom nyelt egyet. Aztán szaporán vallotta, mint a vízfolyás.

- Szalai Ignác, mosonyi születésű, harminchárom éves, római katolikus vagyok. Tizennégyévi vándorlás után tértem vissza Párisból, utoljára állatorvostant tanultam, a magam örökségéből élek...

Megkérdeztem utóbb Eleket, miért mondott hamis nevet.

- A szabadság harcosait üldözik. Az urak mindenütt nyomunkban vannak, nem szabad kiszolgáltatnunk magunkat, mert elemésztenek - felelte.

Igaz: tulajdonképpen én sem tudom, ki ő és mi az igazi neve!

A mesterek kiáltoztak, hogy ő a főgarázda, be kell csukatni! A kapitány habozott, mit tegyen. Ekkor belépett a szobába egy középkorú, szép, szakállas úriember, nemzetörtisztí egyenruhában. A kapitány felállt és meghajolt előtte.

- Mi történik itt? - kérdezte az idegen.

A kapitány megmutatta a jegyzőkönyvet.

- Letartóztassam ezt az embert? - kérdezte Elekre.

- Kezeskedem, hogy nincsen arra semmi ok - szólt a jövevény és intett, hogy elmehetünk.

Perczel Mór volt, a belügyminisztérium rendőri osztályfőnöke.

A szálláson értesítettek bennünket, hogy a kereskedelmi miniszter bizottságot küld ki sérelmeink megvizsgálására és a céhek megrendszabályozására. Válasszunk a bizottságba küldötteket.

Elhatároztuk, hogy másnap munkába állunk.

Hazamentem, leheveredtem ágyamra, néztem a piszkos mennyezetet és gondolkodtam. Bent, egyetlen szobából álló lakásán Csiszár mester vacsorázott füstölt szalonnát bicskahegyről. Engem nem hívott, mert nem dolgoztam.

Elég sötét volt már.

Egyszerre csak nyílik kamrám ajtaja. Nem akartam hinni a szememnek: Flórika volt.

Egyik kezével a kilincset, másikkal az ajtófélfát fogta. Erőltetett, éles hangon, gúnyosan rámkialtott:

- Ez hát a híres szabadság? Nem dolgozunk és másokat se hagyunk dolgozni? - egyre jobban dühbe hajszolta magát. - Naplopó, csavargó!

És bevágta az ajtót.

Én felugrottam az ágyból. Elöntött a méreg. Ha ki nem megy, bizony én küldtem volna ki. Mi köze hozzám? Mi köze a kovácsok dolgához! Így beszél velem?...

Késő estig fel-alá jártam kamrámban. Szégyenkeztem. Majd szétrúgtam a padlót.

- Te ostoba! - szidtam magamat, öklöztem homlokomat. - Mester lánya kellett neked? Szegény legény! Mosónőknél a helyed, nem ilyen kisasszonyok mellett. Ha belebotlok, se ismerem meg többé. Örök harag!...

Az első honvédek

Június... július... augusztus. Elmult egy negyedév. Észre se vettem és már benne vagyunk a szeptemberben. Az idő most is barátságos, nyári, noha már maholnap beköszönt az ősz. Egymást követték, összefolytak az izgalmas események, csupa hajsza volt az életem: alig tudom összefoglalni, mi történt velem az elmúlt hónapok folyamán.

A csúnya jelenet után nem akartam többé egy fedél alatt maradni Flórikával. Szombaton elkértem Csiszár mestertől vándorkönyvem és békességgel eltávoztam. Táncsics Mihálynak szüksége volt afféle »szaladj ide, fuss oda« emberre: elszegődtem hozzá. A padláson laktam, asztalánál ettem. Hordtam a kéziratokat a nyomdába, ahol a Munkások Ujságát készítették, onnan elhoztam a kefelevonatokat. Így sokat jártam az írókhoz is, tovább ápoltam az ismeretségeket.

Lőri Elek volt Táncsics bátyánk mellett a gazdám. Jártomban-keltemben sokmindent hallottam, ezeket elmondtam Eleknek s az megírta. Közeledett azonban a nemzetgyűlési választás, Elek dolga nagyon megszaporodott. Néhány nap mulva csak meghallgatta híreimet, de nem ért rá, hogy megírja. Rámszólt: - Ezt írd le magad!

Hát megírtam. Keservesen, döcögősen, de kicsit beletanultam az írás mesterségébe. Eleinte a nyomdában a faktor javította ki helyesírási hibáimat. Az ujság ebben az időben sok falusi ember panaszos levelét közölte - az én írásom se volt rosszabb azokénál.

De nemcsak panaszos levelek érkeztek a falvakból. A Munkások Ujsága szerkesztőjéhez eljöttek személyesen a panaszosok is. Küldöttség követett küldöttséget. Gyakran már el se fértek bent az udvaron: kint ültek az utcán a parasztemberek, bicskahegyről ebédeltek, gubájukban aludtak. Várták a tanácsot, az orvoslást sérelmeikre.

- Majd a nemzetgyűlésen munkáljuk az igazságot - biztatta őket Táncsics. Bozontos, ősz szemöldöke alatt felvillant fátyolos, a börtönben megromlott szeme. Ismerte ő az úri huncutságot, paraszti sorban nőtt fel maga is. A községektől elmért, elcsalt, elerőszakolt legelők, melyeket az úri birtoktesthez csatoltak - a milliónyi szerződéses jobbágy, akinek most egyre-másra mondják fel földjét, azt mondják rájuk, hogy nem jobbágyok voltak, hanem bérlők. Továbbra is az uraság nyúzza a népet kocsmatartás, rév, malom, tégláégetés, mészárszéki jog címen és a szőlő után továbbra is tizedet kell adni...

- Majd a nemzetgyűlésen...

Június derekán zajlott le a választás. Pénz, szervezet, hozzáértés nélkül állt a nép, a megyei választások régi nemesi gépezete ellenben működött. Járták a falvakat a hangostorkú kortesek, színes tollal kalapjuk mellett, hordókat vertek csapra, muzsikáltatták a cigányt. Rikkantgatták a képviselőjelöltek nevét: csupa régi megyei tekintélyt, birtokos nemest.

- Hát velünk mi lesz? - összeszorult a szívem. Most értettem csak meg, mi történt egy hónappal ezelőtt. Május derekán Elek egy este sápadtan tért haza, leroskadt egy székre. Bécsi ujság hullott kezéből a földre. Főlemeltem, belenéztem. A német betűk közt Páris neve ötlött a szemembe.

- Mi történt?

- Párisban újra forradalom volt - mondta tompa hanganon Elek. - A nemzetgyűlési választáson kismizmizték a választójogból a szegényeket, a többséget a nagypolgárság kapta. Bezárták a nemzeti műhelyeket, betiltották a munkásklubokat. Elrendelték a munkás nemzetőrség

lefegyverzését. Páris népe felkelt: öt napi harcban a katonaság és rendőrség szétágyúzta a barrikádokat, de a munkásnegyedeket is, tizenkétezer munkást öltek meg s a munkásharcosokat Afrikába deportálják. A munkásminisztereket bebörtönözték...

Táncsics lehorgasztotta fejét.

- Győzött a reakció Franciaországban. De Magyarországon még csak most kezdődik a harc. És miért ne? Talán innen indul el Európa új szabadsága!

Nem értettem, mit beszélnek. Ámbár fülemben csengett még, amit Elek mondott a vonaton: Magyarországra a szabadság útja Párison át vezet...

Szabadság és rabság meg nem férnek egy világban...

De most már kezdtem érteni... Elszorult szívvel vállaltam, hogy a választáson korteskedni fogok. Nem Táncsicsnak. Őt két helyen is jelölték és most olyan nagy neve van a nép közt, hogy aligha mernek vele packázni az urak. Petőfi segítségére mentem a szabadszállási kerületbe. Vele utaztam községről-községre, meghallgattam, mit beszél. Bizony, nem hizelgett a népnek, keményen szemére vetette csúszás-mászását a hatalmasok előtt. A nép nem ismerte, verseit nem olvasták, hiszen olvasni alig tudtak. De mondhatott volna akármit. Felléptettek ellene valami névtelen kis akárkicsodát, amellet voltak a papok, a jegyzők, a szolgabíró, pandúrok, az egész nemes vármegye és a nemzetőrség, amely ugyancsak ezeknek a kezében volt.

A választás napján - három hónappal március 15-e után - én szedtem össze a szentmiklósi, fülöpszállási, lacházai parasztokat. Dalolva, Petőfi zászlai alatt, hosszú kocsisorral vonultunk Szabadszállásra. Amikor közeledtünk, látok a távolban egy kocsit, vágatva megy ki a községből egy dülőúton. Mintha a kocsiból valaki kendőt lobogtatott volna felénk. De hamarosan eltűnt a kukoricásban. Fegyveres lovasok kísérték a kocsit és karikás ostorukkal nagyokat durrantottak.

Beérünk a községházához. Ott azzal fogad a füstösbajszú jegyző, egy szélesen mosolygó lelkész és néhány vörösképű, már kaptos kövér ember, hogy nincs választás: az a »kommunista« Petőfi lemondott és el is ment a községből. Egy jelölt van csak, hát éljen X Y úr, az egyhangúlag megválasztott képviselő.

Gazság! Gyalázat! Nem igaz! Embereim bunkóra mennének. De a kocsmából, a községháza sövénye mögül már is özönlenek ki puskával, karddal a nemzetőrök: - Jó lesz, ecsém, ha tágulsz, mert így meg amúgy!

Akit erőszakkal vittek ki a faluból: Petőfi volt...

*

Táncsiccsal nem mertek kukoricázni az urak, igen nagy neve volt a nép közt. Őt beválasztották. Most, amikor ezen a nyájas szeptemberi estén a külső Józsefvárosból a Széna-téri kálvinista templom előtt elhaladva, lépegetek a Belváros felé, eszembe jut egy másik csúnya jelenet az elmúlt hónapokból.

Július elején, alig néhány nappal a nemzetgyűlés összeülése után, Táncsics felállt az ország-házban, hogy beváltsa a népnek tett ígéretét. Beszélt arról, hogy az erőszakkal elvett legelőket vissza kell adni a népnek és az úgynevezett szerződéses jobbágyok is kapják meg tulajdonul a földjüket. Nyomorgó szegénység helyett így többszázezer birtokos polgárt nyer velük a haza.

Néztem az arcokat, hogyan hallgatják. Hiszen olyan egyszerű, természetes igazság mindez. Orosházára gondoltam: apám hatodot fizet szerződéses tanyájáért... A képviselők arca előbb zárkózott fagyos. Aztán felenged merevségük, széles mosolyra gömbölyödnek.

- Hahaha... hehehe... bruhaha - valaki harsányan elneveti magát. Mintegy jeladásra, erőltetve, túlozva, komédiázva kitör az üvöltés, a röhögés, majd szétszedik a termet.

- Szamárember ehhez kend, Táncsics!

- Bolondokházába vele!

- Elég volt az ajándékozásból!

- A tulajdon szent!

- Üljön le! Üljön le!

Táncsics szava elvész a lármában. Sápadtan áll, áll, körülnéz, várja, hogy elül a kavarodás. De az elnök mozdulatlanul ül az emelvényen, nem nyúl a csengőhöz. Csupa sujtásos úr: a mi régi uraink hangoskodnak ott, csak néhány zavart arcot látok köztük. És egyetlen darócba öltözött embert a népből: Miska bácsit. - Úristen - gondolom magamban - mi is a párisiak sorsára jutunk!...

És Táncsics Mihály leült.

*

A *Kávéforrásban* vagyok. A kávéház telve emberekkel. Nehéz levegő, füst. Ismét gyűlés. Mostanában sokat járok népgyűlésekre, a Múzeumhoz vagy a kávéházakba. Egyre több ismerősöm van innen, köszöntjük egymást. Most az Egyenlőségi Társulat hívott össze gyűlést. A helyzet napról-napra komorabb. A minisztérium lemondott, Bécs vissza akarja venni a magyar szabadságot; az itáliai felkelést leverték, megtért a bécsi urak bátorsága. Most már seregeik is vannak. Ők a független magyar kormányt akarják megsemmisíteni, a körülöttünk sündörgő magyar főurak, főpapok pedig az 1847-i viszonyok visszaállításán dolgoznak.

Madarász képviselő nyitotta meg a gyűlést és bejelentette, hogy báró Jellasics tábornok, a bécsi udvar bizalmi embere a horvátországi hadsereggel átlépte a Drávát és Budapest felé tart.

- Nincs többé szeretett király! - kiáltottam, amikor Madarász befejezte beszédét. Petőfi versét idézem, amelyért tavasszal haragudtak az úgynevezett jóérezésű emberek. Most helyeselnek, zúgnak.

Ezután Petőfi maga beszél:

- ...Bánat és harc szól belőlünk. Olyanok a mi szavaink, mint amikor a szél belesüvíti a félrevert harang zúgásába.

Tűz van, tűz van: nem egy falu, nem egy város, hanem az egész ország ég. Fölharangozzuk az egész nemzetet. Talpra, legények! Ha most föl nem keltek, feküdni fogtok a világ végéig...

Ezután arról beszélt, hogy a bécsi uralkodók háromszáz év óta semmizik ki a magyart, mindig szolgaságban tartották.

- Nincs az istennek olyan kezén-lábán megkötözött népe, mint mi voltunk az utóbbi időben - folytatta. - Aki azt akarta, hogy véres halállal vesszen el, nem kellett egyebet tennie, csak ezt a szót kimondania: szabadság! Így veszték el vérpadon a legdicsőbb hazafiak: Zrínyi, Frangepán, Nádasdi, Martinovics és mások számtalan.

A császárok azt ígérték, azt esküdték, hogy barátaink, atyáink, lesznek és ahelyett mik voltak?

Pénzünket a magok zsebére rakták s ifjainkat elhurcolták osztrák katonának. Saját fiaink és testvéreink őrizték kivont karddal tömlöcünket s e tömlöctartókat a mi pénzünkkel, a mi véres verítékünkkel fizette az ausztriai német kormány. Kinek olyan erős a lelke, hogy e pokoli gazságra meg ne döbbenjen?

De feljött az 1848-ik esztendő; úgy jött fel, mint egy új haragos csillag, a népek haragának csillaga... Fölkeltünk mi is, magyarok... A bécsi német kormány nem mert ellenállni jogos, igazságos követeléseinknek. ...Kézpénznek vettük a szép szót és lefeküdtünk, mint akinek legjobb rendben van szénája s csak most ébredszünk, amikor a kamarilla ismét összeszedte magát és ismét azt kiáltja ránk: Amit márciusban engedtem nektek, az csak tréfa volt, most visszaveszem és ti szolgálni fogtok nekem, mint eddig szolgáltatok. Katonákat fogtok nekem adni és pénzeteket idekülditek Bécsbe...

Ingerült kiáltozás vágta el Petőfi szavát. Lóri Elek egy asztalra ugrott és a sokaság fölött feje magasodva, esküre emelt kézzel harsogta:

- Nincs a világon az a hatalom, mely ismét elrabolja szabadságunkat!

- A mindenható Isten csak életünket veheti el, szabadságunkat nem! - ezt Vasvári Pál kiáltotta egy szék tetején.

Én is kiáltoztam, magam sem tudom már, mit. Petőfi újra beszélt és a lárma elült, hogy hallhassuk szavát:

- ...mit csinál magyar földön Jellasics?... , mert már határainkon belül van és napról-napra beljebb jön az országba s azt hirdeti, még az idén ő tart országgyűlést Pesten korbáccsal... De a magyarok istenére esküszöm, hogy ebből semmi nem lesz, ha a pokol minden ördöge segíti is... Föl hát, magyarok, föl fegyverre...

Most már végképpen elnyelte hangját a tombolás. Petőfi leszállt a billiárdasztalról. Helyét Vasvári foglalta el. Arról beszélt, hogy a régi, német vezénylet alatt álló, császári katonaság nem biztos támasza az országnak. Az Egyenlőségi Társulat felszólít minden hazafit, lépjen be az új magyar honvédségbe. Vezérül megválasztották Perczel Mór polgártársat.

Nagy éljenzés közepette segítette fel az asztalra Perczelt. Megismertem: ez az a nemzetőrségi őrnagy, akivel tavasszal a rendőrségen találkoztunk. Aki megvédte Lóri Eleket attól, hogy a mesterek lecsukassák. Én is éljeneztem.

Perczel most felolvasta annak a kilenc századosnak a nevét, akik elsőként jelentkeztek honvédek. Köztük volt Petőfi, Vasvári, két Madarász testvér.

Egymást taposva tolongtunk az asztalhoz, ahol Elek ült. Nyilatkozat feküdt előtte. Sorban aláírtuk. Ezzel köteleztük magunkat, hogy önkéntesen szolgálunk az 1. pesti honvédszászlóaljban. Minden feliratkozóknak hangosan bekiáltották a nevét. Az enyémet is elkiáltotta Lóri ilyenformán:

- Galamb Mihály tizedes.

Holdvilágtalan, szürke, meleg este volt, mikor újra az utcára kerültem. - Galamb Mihály tizedes - mondogattam félhangosan, mosolyogva és ütemesen lépkedtem a külső Józsefvárosba, hazafelé.

Így csaptam fel honvédek.

Petőfi a századosom

Kora reggel besiettem a városba. Minden nap az volt első dolgom, hogy összeszedtem a frissen megjelent ujságokat és hazavittem, a Munkások Ujsága szerkesztőségébe.

Már kezemben volt Kossuth Hírlapja, a Nemzetőr - a Március Tizenötödike nem volt készen, megvárattak a nyomdában. Eközben elővettem, átfutottam a kezemben levő lapokat. Legfelül a Nemzetőr festékszagú, nedves példánya. Amint belepillantok, Petőfi nevét látom. Ugyan, mit akarnak vele?

- ...mínden versedben szabadságunk elnyomói, ellenségünk vérét szomjazod. Íme, most nyakunkon a háború - te katona voltál, gyermeked nincs - s roppant kardod, mellyel a márciusi napokban annyit csörömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik. No, de azért, édes öcsém, nem irigylem költői babérodát!...

Összefacsarodott a szívem erre az otrombaságra. Szeretem Petőfi Sándort és becsülöm. Vér a véremből. Azt mondja el, amit én gondolok, amit millió elnyomott testvérünk még csak érez. Nem akar megállni a feleúton, forradalmat akar, lerázni az úri és a német igát. Tudom már, ezért sírja vissza minden úr, de fél- és negyeduracska is a német jármot, mert az csak a népet nyomná s a lenyüggözött népen az úr továbbra is úr maradna. - Nem irigylitek babérait? Minden szónok, minden kis verselő Petőfi verseiből meríti mondanivalóit - már annyit - amennyit. De megfojtánatok egy kanál vízben, mert félték tőle. Mikor a tavasszal átvette az Életképek szerkesztését, a lap olvasói megszüntették az előfizetést. A képviselőválasztáson megbuktattátok. Hitvány verseket faragtok ellene. A sajtóban piszkoljátok - mert királyellenes - hogy kommunista - lázítja a népet. Most őt, a nemzet isten kegyelméből való vezérét, aki két napja már jelentkezett honvédnek, sietve ki akarjátok hajszolni az ellenség elé, hogy egy golyó tisztelességgel megszabadítson tőle. Hiszen addig úgysem alhattok nyugodtan, amíg ő Dózsa György képével rémítget benneteket! Tudjátok ti, mit akartok, komisz népség!

Hosszú léptekkel iramodom az utcáknak. Nem vissza, Táncsics Miska bácsihoz megyek, a magam dolgában járok. Bekopogtatok az ismert Dohány-utcai házba. Petőfi urat keresem...

- Már nem lakik itt. Jókai úrral haragban váltak szét. Elköltözött. A Lövész-utcába...

Megyek a Lövész-utcába. Reggel nyolc az óra, mozgalmas az utca. Háziasszonyok cepekednek rakott bevásárló kosarakat. Elöttem is éppen ketten találkoznak, leteszik a kosarat, trécselnek és belemelegszenek a német szóba.

- No, ezek is elfelejtik a házsámot - gondolom magamban - delet húznak majd, mire megkezdik a levesfőzést.

Ahogy befordulnék a Lövész-utcába, kocsisforma ember kerül a lábam elé, nehéz füleskosarat cipel. Elkerülném, de mellette egy kövér, pirosképű úr baktat. Afféle falusi, molnárkék atillában, kurta csizmában. Elfogják ketten a gyalogjárót, az utcán mély sár, nem akarok belelépni. Hát lassítok és megyek utánuk.

Ezek is abba a házba fordulnak, ahová én igyekszem. Én még az udvaron tétovázom, ők már megrántják a csöngőt egy ajtón.

- Itt laknak Petőfi úrék?

- Itt, csak tessék beljebb...

Madárhúsú, kicsi néni nyitja az ajtót, fején fekete főkötő, görnyedt vállán meleg kendő. Betegnek látszik, de a szeme eleven, nagy, sötét szem.

- Sándort keresik - mondja a néni, amikor a falusiak mögött én is benyomulok a konyhába.

Fejkötősen, fehér hálóköntösben Petőfiné fogad. Nehézkes, meglátszik nagyon, hogy állapotos. A jövevény láttára földerül.

- Hozta Isten, Náci sógor - nyújtja a kezét - hogy van Fánika?

A Nácinak nevezett falusi ember cuppanósan megcsókolja Petőfiné kezét, majd az arcát is.

- Köszönöm, Juliskám, hálistennek, megvagyunk minnyájan. Fánika csókoltat, ezt a kosarat küldi tojással, vajjal, szalonnával...

- Jaj, sógor, halkabban! - ijedezik az asszony - Ha Sándor megtudja, hogy hozott valamit, kihajítja az ablakon. Nem fogad el senkitől semmit. Én köszönöm szépen... de hova dugjam?

Tétován körül néz. A sógor széles ábrázattal biztatja:

- Hát csak dugd el valahova. - Kituszkolja az ajtón a kocsiszt és szemével a balfelőli ajtó irányába vág. - Talán oda...

- Jó lesz csakugyan... Ámbár, istenem... Tudja, sógor, nem győzzük a sok költséget. És most még Sándor öreg szülei is tönkrementek, ők is nálunk laknak...

Petőfiné hangjában elfojtott bosszúságot érzek. Nyilván terhére van a paraszti rokonság, szégyenkezik is érte. Sőhajt, de mégis bekocog az ajtón, suttog a napával, majd betolja a kosarat. Az ajtónyílásban pirosposztag, zömök, ősz ember, papucsosan, ingujjban - az emeli be a kosarat. Nem lehet más, Petőfi Sándor apja: a jó öreg kocsmáros - ismerem a fia verséből. És most, hogy szegény szüleit látom, még jobban szeretem a mi költőnket.

- Tetszik? - kérdi tőlem a fiatalasszony.

- A polgártársat keresem. - Magyarázólag, ügyetlenül hozzáteszem: - Az Egyenlőségi Társulattól vagyok... talán tetszik rám emlékezni.

- Erre menjünk.

Jobbra megyünk: keskeny szobában vetetlen ágyak, két barna puhafaszekrény. Kopott, vörösfestésű, falak, felhólyagzott ajtó, lógó kilincs. Aztán a következő szoba nyílik meg. Ez még keskenyebb; benne az a pár bútordarab, amit már a Dohány-utcai lakásban láttam.

Megállok az ajtón kívül. A többiek betöltik az íróasztal és az ajtó közt levő szűk helyet: Petőfi piros hálóköntösben, borostás arccal dolgozik az íróasztalnál.

- Bató Náci berényi főjegyző, Fanni unokatestvérem férje, már beszéltem róla - mutatja Petőfiné a jövevényt.

- Ismerlek már jóhíredből, sógor - fogadja mosolyogva Petőfi és föláll. Igen sovány, igen magasnak látszik a pongyolában. Arca sápadt szeme beesett, lázasan csillog. - Jótorkú, nótás ember vagy, az ilyet szeretem.

Összeölelkeznek.

- Hát hogy és mint vagytok ebben a rengeteg városban? - érdeklődik Bató. - Reggel érkeztem szekéren, de mondhatom, nem élnék ezen a Pesten a világ minden kincséért sem. Ti hogyan bírjátok? De oztán vigyáztok-e legalább a hazára, hogy föl ne faljon bennünket a német?

- Megvagyunk, sógor - feleli Petőfi. - Üggyel-bajjal, zaklatások közt. Bizony, csakugyan mi őrizzük most a nemzetet. Minduntalan gyűléseket kell tartanunk, hogy ébren tartsuk a népet. Ma is a Múzeumnál leszünk.

- Beteg vagy te, Sándor, amint látom - mondja csodálkozva a vendég - csak nem beszélsz ilyen állapotban?

Petőfi feláll, az ablakhoz megy, majd visszatér. Ideges kézmozdulatokkal beszél:

- Meg kell tennem, még ha belepusztulok is. Ha Vasvári meg én nem volnánk, úgy elringatnák, hogy álmában lopnák el a haza szabadságát vagy felzúdulna a nép és nekimenne mindennek. Ilyenkor csendesítenünk kell. Hiszen csak alkalomra vár a reakció, hogy leverjen minket és maga indulhasson támadásra. Azért mondom: mi vagyunk most a nemzet őrzői.

- Lehet gondod elegendő - bólogatott Bató jószívvel. Egyszerű, derék ember, tiszteli Petőfit, de látszik rajta, hogy a gondot csak hírből ismeri, talán nem is tartja egészen rendes embernek azt, akinek gondjai vannak.

Petőfi arca még jobban elsápad, keserű hangon mondja:

- Ilyen a magyar író sorsa... Él a közért... Pedig, barátom, magam is csak alig tengődöm...

- Legföljebb kétszáz forintunk van havonta. A gyerekre is gondolnunk kell - szól közbe Petőfiné.

Petőfi megdöbbsentve pillantott rá, idegesen megrázkódott. Bató, mintha misem történt volna, szélesen, kedélyesen megkérdezte:

- Miért nem mégy hivatalba? Barátaid mind azt tették. Olvasom, még Vasvári is.

Petőfi tiltakozott:

- Nem, a szabadságomat nem adom el semmi hivatalért. Petőfi Sándor nem függhet semmiféle miniszter kegyétől. Semmiféle királyi kegyelmes úr ne fékezzen engem, Bécsre vagy egyéb kastélyok felé kacsintva. Legföljebb, minthogy úgy látszik, végre kenyértörésre kerül a sor, a nemzetőrségtől átmegegyek a sorkatonasághoz.

Megmozdultam az ajtóban, de még nem léptem be.

- Drága multság az is - sóhajtott a felesége - a tiszt maga szerzi be felszerelését, lovát!

- Hiszen van künnlevőségem, van pénzem - mondta most nyomatékkal a költő. - Emich Gusztáv, a nyomdász kétezer forinttal tartozik a verseimért. Ez elegendő.

- De Sándorkám, csak nem veszed fel az egészet? Mi marad nekem, ha elmégy?

- Ezerhatszázat felveszek, négy százat itt hagyok. Elég lesz?

- Nem bánom. Csináld, amit akarsz - durcásan mondta ezt az asszony.

- Talán rosszulesik neked, hogy háborúba megyek? - Petőfi az imént kelletlenül sodródott anyagi ügyeinek ilyen kitergetésébe, de most ellágyult. - Most minden jóra való embernek ezt kell tennie.

Felesége ingerülten vágott közbe.

- A te dolgod, mit csinálsz. Egyébként csodálom, hogy ez csak most jut eszedbe, amikor a haza fiatalságának színe-java már régóta a csatatéren van.

Petőfi sápadt arca elvörösödik. Hátrahőköl, mintha megütötték volna. Lopva a rokonra pillant. Szeme csupa zavar. Homlokát ráncolja. Majd fejét két öklére támasztva, elgondolkodik és bámul maga elé.

Hosszú csönd támadt. Én állok az ajtóban, mozdulatlan, még a lélekzetemet is visszafojtom. Érzem, könnyezem. A költő szeme kétszer is megrebben: a feleségére néz. De az csak áll, merev arccal, duzzogva.

- Jaj - gondolom magamban - Táncsics bátyámmal nem beszél így a felesége, pedig másfél évtizede kínlódik, nyomorog, dolgozik mellette. De az szolgálólány volt, ismeri a szegény ember életét. Érzem, hogy amit most hallok, az egykori úrikisasszony bosszúja minden csalódásért: a szegényes lakásért, a konyha melletti szobában az öreg kocsmárosért és paraszti napáért, aki cselédleány volt... és Petőfinek ezért meg kell halnia?

Ki tudja, Petőfi mit gondolt magában. Talán ugyanezt. Egyedül volt otthon, az országban, a világon - egészen egyedül. Nem tudja, sohasem tudhatja meg, hogy én, az egyszerű, paraszti kovácslegény egész szívemmel vele éreztem, mellette voltam. Felállt és az ablakhoz lépett. Óvatosan elővette zsebkendőjét és megtörölte szemét.

A csendet a sógor zsíros hangja törte meg. Nem vette szívére az élet keserűségeit.

- Ne búsulj, Sándor - mondta kedélyesen, vigasztalásul - lesz ez még rosszabbul is!

Felállt, búcsúzkodott. Kis pesztonka lépett a szobába és az íróasztalra dobta a Nemzetőr legújabb számát.

- Most hozták - mondta.

Még ez hiányzott. És éppen most!... Előreléptem, át a küszöbön. Petőfi megismert. Kezet nyújtott.

- Mi jóban jár, polgártárs?

Szinte kiáltva feleltem:

- Jelentkeztem az új magyar honvédségbe. Az a kérésem, hogy Petőfi polgártárs századában szolgálhassak.

Szeptemberi napok

Petőfi karbafont kézzel fel-alá jár a kaszárnyaudvaron. Derékbaszabott, szűk atillájának gallérja kigombolva, inggallérját ráhajtotta, úgy, hogy eltakarja a rangját mutató három csillagot.

Petőfi a századosunk, Lóri Elek a hadnagyom. Még egy hadnagy és egy őrmester katonaviselt ember a században, a többi mind újonc. A rangokat, fokozatokat gondolomra osztogatták, értelmesség szerint.

Én tizedes vagyok és Petőfi minket oktat, tisztéseket. A költő valaha másfél esztendeig szolgált az osztrák hadseregben s ennyi túlon túl is sok volt a zöldhajtókás, sárgapitykés közlegénynek, hogy megtanulja a csapatszolgálatot. Most hát minket tanít és türelmetlen, hogy olyan lassan szokjuk meg a kettős rendeket. Meg is szid érte.

- Ezen épül fel az egész csata. A begyakorolt katona a legnagyobb zavarban is tudja a dolgát, teljesíti a parancsot és megveri a - németet - mondja Petőfi.

És mi nevetünk rajta. Mintegy huszan állunk előtte a Károly-kaszárnya udvarának egyik sarkában, arcvonásban.

- Szakaszba beosztani!

A jobbszélső balraveti a fejét és kiáltja: Egy! A következő is veti fejét, kiált: Kettő! A mellette álló ismét: Egy! És így végig.

- Szakaszba! - hangzik a vezényszó.

A kettések egy lépést hátraugranak, fedeznek arra, aki jobbról mellettük állt és mind jobbra oldalazunk, zárkózunk. Áll a szakasz. Újra hangzik a vezényszó.

- Tagpárokba beosztani!

A jobbszélső erre azt kiáltja: Szárnytisztos! A mellette álló ismét: Egy! A következő: Kettő! És így tovább.

A parancsnok fölemeli kezét:

- Kettős rendek... jobbra - át!

Ez nehéz. A szárnytisztos jobbra fordul a mögötte állóval együtt. Az egyesek - meg akik mögöttük állnak - szintén - egyszerűen jobbra fordulnak. De a kettések! Ezek csak félfordulatot csinálnak, majd hosszút lépnek és beállnak az egyes szomszédok baloldalára. Ilyenformán áll a négysoros oszlop. Ha áll. De a vezényszó elhangzása után akárhány elmaflázik, nem mozdul, vagy össze-vissza ugrál. Akkor az oszlop nem áll és a százados úr kiabál. Kezdődik az egész előlről.

Délelőtt mi okulunk, délután ugyanezt tanítjuk mi a többieknek. Nekem tizenkét bajtárs jutott: nincs panaszom rájuk, nekik sem énrám. Akad ugyan köztük több nehézkes medve, de a többiek hátbavágják, kinevetik, valahogy mégis megy a dolog.

- Mirevaló ez a móka, tizedes polgártárs? - kérdi az egyik. - Enélkül is megverjük az ellenséget. Ez csak afféle német copf.

- Erre épül fel a csata is - mondom fontos képpel és ismétlem amit Petőfitől hallottam.

Néhány nap mulva már nagyon únja az oktatást. Szánom is érte, hogy ilyenekkel foglalkozik, ahelyett, hogy verset írna nekünk. De bejár a kaszárnyába és nézi, hogy a két régi katona

hogyan vezeti az oktatást. Most már tudjuk, ha »szakaszban« állunk, vagy csak egyszerű vonalban, de mögöttünk ugyanúgy sorakozik fel a többi szakasz, az egész zászlóalj - akkor rohamoszlopot alkotunk, így kell támadni. Dobszóra, percenként száz lépés sebességgel! Ha a négy szakasz vagy négy század kettesével áll egymás mellé: négyszöget formálunk - így kell védekezni. Ezért kell a tisztek és altisztek vezényletére minden mozdulatot gyorsan, pontosan megtenni - ezen épül fel a csata.

Négy nap múlva puskát is kapunk a kezünkbe, vezényszóra töltünk, tüzelünk, célolni tanulunk, meg szuronyvívást. Ekkor Petőfi már nem volt velünk. Erdélybe küldték, szervezzen fegyveres erőket. Erdély már lángban állt: a császári tábornokok nyílt lázadásba törtek ki a magyar kormány ellen, magukkal ragadták a tudatlan román parasztságot: felbujtották őket az »urak« ellen és most ölik a magyarokat, a magyarok meg őket, miközben a reakció a markába nevet.

*

*Kossuth Lajos azt üzenté,
Elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt üzeni,
mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!*

Harsog az ének a kaszárnya mögött húzódó országútról. Éppen pihenőnk van. Szaladunk a kapuba, nézzük, kik énekelnek. Vagy háromezer ölestermetű alföldi legény vonult ott, bokrétás kalappal, vállán kiegyenesített kaszával.

- A ceglédiek! - mondja ez is, az is - Kossuth toborozta őket.

Az ének véget ért, felhangzik a dobszó, a ceglédiek lépése rendeződik, ütemesen hullámszerűen ráncos, fehér gatyájuk.

Özönlenek az Alföldről a felkelő nemzetőrök: Jellasics, a Bécsből Horvátországba, bánná rendelt osztrák generális közeleg seregével. Ma érkezett a hír, hogy elfoglalta Székesfehérvárt.

A bajtársak szidják a horvátokat, a szerbeket, hogy - azt mondják - ilyen-amolyan lázadók.

- Ne a szerbet szidjátok, ne legyetek gyerekek - inti le őket Lőri Elek. - Szidjátok a németet, meg a velük egy húron pendülő reakciót: ezek ugratták nekünk a tudatlan népet, mindenféle zagyva ígérettel!

- Már hogy mondhat ilyet, hadnagy polgártárs! - hüledezik egy símaképű fiatalember. - Őfelsége a király letette hivatalából Jellasicsot! Mégis ránktámad. Persze, hogy lázadó!

- Szerb puhítja magyart, magyar puhítja szerbet, német megeszi mindkettőt - mondom én, mert már értem.

- De kérlek benneteket! Őfelsége, a koronás király megesküdött az alkotmányra, ilyenekkel ne rágalmazzatok - tüzel a szelíd urifíú.

- Ébredj, öcsém, álmaid világából - üt a vállára Elek. - Vagy talán magad se hiszed, amit beszélsz!

Rozsits bajtársam, a lakatos, hahotázik:

- Őfelsége Ferdinánd, isten kegyelméből...

Az úrifíúnak torkán akad a szó a megbotránkozástól. Rozsits rendületlenül folytatja:

- Pedig magad is tudod, hogy félkegyelmű!

- Nem erről van szó - inti le Elek - ha nem volna félkegyelmű, akkor maga vezetné a reakciót, így meg a kamarilla keveri a kártyát. Nekünk egyre megy.

A vitának kürtző vet véget. Riadó! Egy óra múlva indulunk Fehérvár felé, a táborba. Fót felől parasztszekerek hosszú sora porzik, beállnak a tágas udvarra. Ekkor már meg is perdül a dob: sorakozó! Hátunkon a bornyu, vállunkon fegyver, köpönyeg, sorakozunk szakasz szakasz mellett, század század mögött. Egy törzstiszt megszemlél. Őrnagyunk jelentkezik:

- Az 1. pesti honvédszászlóalj... létszám háromszázötven fő.

A törzstiszt valamit mond. Őrnagyunk elénk, az 1. század elé lovagol, megáll a jobbszélen, majd kardjával ránkmutat:

- Első szakasz, oszolj! További parancsig a hálóteremben maradtok.

Futva, csörömpölve megyünk fel a keskeny lépcsőn a második emeletre. Az ablakból látjuk, bajtársaink századonként hogyan rohannak a parasztszekerekhez, felülnek, majd a szekerek zörögve, topogó lovakkal hogyan fordulnak ki egymás után a kapun. Csak szalmahulladék és lópiszok marad utánuk.

Minket itthonhagytak keretnek, újoncok kiképzésére. Délután kimenőt kaptunk. Kifényesítettük a bakancsot, kifentük bajuszkánkat és indultunk a városba.

- Gyerünk a Vigadóba - mondja Rozsits - hadd halljuk, miről tárgyal a nemzetgyűlés ebben a veszedelemben.

- Jól van, gyerünk.

A Kávéforrás előtt majd feldöntött Kaposi, a jogász. Éppen kirohant a kávéházból, nyilván új híreket hallott. Ismertem az Egyenlőségi Társulattól. Elkaptam a mentéjét:

- Hova? Hova?

Kaposi végigmér, ugyancsak tűzben van.

- No, katonái a felséges királynak, akire felesküdtetek, hadd hallom, ki éljen? - kiáltja ránk.

- Mit beszél, polgártárs? Nem értem.

- Hát akkor tudd meg, pajtás, kibújt végre a szög a zsákból. Vége a bálnak, a bécsi urak levetették az álarcot. Őfelsége az ausztriai császár, minden urak legfőbb ura, magyar királyi minőségében az összes magyar fegyveres erők parancsnokává kinevezte Lamberg Ferenc grófot, akinek egyben az a feladat is jutott, hogy mint királyi biztos, feloszlassa - az országgyűlést.

- A fenét!

- Hát a minisztérium? - kérdi Rozsits - A magyar kormány?

- Várj - mondja ő - új minisztériumot nem nevezett ki a ti haduratok és a régi meg lemondott. Ellenben Majláth gróf úr őkegyelmességét kinevezte, no mivé?

- Mivé? - kérdeztem én is.

- Magyarország helytartójává - hahotázott Kaposi.

- Ilyet a magyar alkotmány nem ismer - mondom erre, mert hogy Táncsics mellett nagyon ki-művelődtem.

Kaposi hátbavág okosságomért.

- Úgy szavalsz, mint a nemzetgyűlési táblabíró urak! Rohanj, verd föl a várost! Hirdesd a reakció huncutságát. Fegyverbe! Ott üsd le az áruló Lambergét, ahol éred!

Háromfelé szaladtunk. Egy óra múlva talpon volt a város, csapatokba verődött a nép. Hiszen úgymint mindenki nemzetőr volt, mióta Jellasics közeledett, még a helybeli franciáknak, lengyeleknek, zsidóknak is külön századaik voltak.

Csoportok tódulnak a Károly- meg az Üllői-úti kaszárnya elé:

- Aki Lambergnek engedelmeskedik: honáruló!

Egyszerre csak végigjárta az utcákat a hír: Lamberg már tegnap megérkezett. Hol van? Bizonyára Budán, a katonai főparancsnokságon.

Kaszákkal fegyverzett csapatot vezetek a Kishíd-utca felé. A sarkán találkozom Kaposi csapatával, ő kivont, görbe jurátuskardjával halad az élen. Emberei közt alighanem dalárdisták vannak, mert néhány jótorkú legény ugyancsak harsogtatja a Hunyadi László opera kardalát: Még ma megöljük, még ma megöljük az áru-árulót!

Embereim az utcakövezeten fenték kaszáikat. A kardalhoz harciasan, ütemre csengett vaspenge.

Már sötétedett, mikor a hajóhid följáratahoz értünk. Hogyan jutott eszünkbe, hogy a halálra keresett bécsi szoldateszkát ne a Vár katonai épületeiben, hanem az utcán keressük? Nem tudom. Örült ötlet volt. És mégis... Szemben velünk éppen a partraér egy hintó. Megállítjuk. Az egyik dalárdás kezében fáklya: bevilágít a kocsiba.

- Ki van odabenn?

Ijedt úriember hajol ki az ablakon.

- Ürményi vagyok. Bocsássanak, tisztelt polgártársak!

- Csakugyan Ürményi! Ismerem! Bocsássuk! - hangzik innen, amonnan.

A kocsi továbbhalad. Mi fáklyafény mellett, zajongva lepjük el a hajóhidat. A deszkapalló dobog lábunk alatt. Megint egy kocsi jön szembe. Bérkocsi, még látjuk, amikor a kocsis a budai hídfőnél lehajolt és átadta a tíz krajcár hídpénzt.

- Megállj! Hé! Ki van a kocsiban?

Kaposi lép a fiakker hágsójához. Én lépésnyire állok tőle. Bentről nyugodtan felel egy raccsoló hang:

- Gróf Lamberg Ferenc altábornagy...

A görbe jurátuskard lecsap. A kocsi ablaka csörömpöl. A tolongó tömeg egymást taszigálva rántja fel az ajtót. Vad ordítás fogadja a hágsón megjelenő aranygalléros tisztet. Arca sápadt, vérző nyakán a keze, a kocsi teteje lesodorta csákóját.

- De, uraim... bocsássanak! Engedjenek Kossuthhoz... Vigyenek a nemzetgyűlésbe... de uraim...

- Fogságba vele! - kiáltom. - Ítéljen a törvény az árulón!

- Úgy van! - visszhangozzák mások. - Fogjuk el!

Elhúzódnak ijedten, látva, hogy az altábornagy vére lecsurog fehér köpenyegén. Másokat azonban éppen a vér vadított meg. Két kar emelkedik a fejek fölé, kaszát markol. Az egyenes penge előre dőf. Lamberg lezuhan. Gomolygás támad körülötte. Engem félresodornak. Még

egy-egy rekedt kiáltást, hörgést hallok a tömeg mélyéből, vagy talán csak képzelődöm... aztán elül a lárma, mindenki tágul. A hídpallón felismerhetetlenné kaszabolt, véres test fekszik.

Most ketten kirángatják zsebéből iratait. Kaposi meglepetti a papírokat:

- Itt a hazaárulás bizonyítéka! Gyerünk a nemzetgyűlésbe!

A tömeg egy része újra megvadul.

- Hurcoljuk végig a városon! Így vesszen minden áruló!

Mi a nemzetgyűlésbe tartunk. Pár lépés onnan a Vigadó. Késő este van, de a képviselőház ülése még tart. Berohanunk a karzatra. Én az elsők közt, áttolom a karzatot ellepő tömegen. A mellvédhez érve, lepillantok a kivilágított terembe. Rögtön látom a gazdám, Táncsicsot. A szemben levő oldalon hirtelenében Vörösmarty Mihályt pillantom meg... Az elnöki emelvény előtt, a szószéken Kossuth Lajos áll, búzavirág színű nemzetőr-atillában, tollas kalapja előtte, az asztalon.

Az ülés elakad. Kaposi a karzat szélén nagy hangon bejelenti, mi történt és lobogtatja az iratokat. Lent a honatyák közt nagy elszörnyedés. Nagy a rémület. Az elnök csönget, a törvényt emlegeti és dorgálja Kaposit. Azt mondja: távozzék.

De én egyszeriben megfeledkeztem mindenről. Már nem ügyelek a teremre. A karzaton, a hallgatóság közt, jobbra tőlem a negyedik széken Flórikát látom. Divatos nagy szalmakalap a fején, fekete, fényes haja divatos csigákban omlik fehér vállára.

Felémpillant, megismer. De gyorsan elkapja tekintetét és közelbújik a mellette ülő lovas-tiszthez, mosolyogva cseveg valamit. A tiszt félszemmel felém pillant és szintén kuncog. Mintha színházban volnának és nem a nemzet sorsdöntő óráit élnék.

- Mi közöm hozzá - gondolom magamban, de arcom ég, szívem összefacsarodik, szeretnék a föld alá süllyedni. Szégyelem magamat: meghalni volna a legjobb, azonnal.

Kitámolyogtam az épületből, mint az alvajáró. Az utcán vad csoport fáklyafénynél vonszolta Lamberg holttestét. Mindenféle riadót vernek a nemzetőrségi dobok, peregnek, peregnek.

A Károly-laktanyában maradt csapatokat még azon az éjszakán szintén szekerekre rakták és a táborba vitték. Köztük az én szakaszomat is.

Tűzkeresztség

- Früstök - mondta egy pléhgalléros tiszt, amikor lekászálódunk a szekerekről. A hosszú utazás alaposan összerázott, elgémberítette tagjainkat.

A talaj felett, a bokrok közt könnyű köd. Zöld mezőn vagyunk, előttünk nyájas liget. - Letelepszünk a mezőre, sietve szalonnázunk, hörpentünk utána a kulacsból.

A mező szélére két ágyú érkezik meg egy lőszereskocsi. Utána egy eskadron lovas. Leugranak a nyeregből, megtágítják a hevedert, abrakoltatják a lovakat.

Előttünk, messze túl a ligeten, sorlövés hallatszik, majd szórványos fegyverropogás. Felfigyelünk: a szívem hangosan dobog.

- Amott van ám Jellasics - mondta a pléhgalléros tiszt ordonánca, egy öreg huszár.

Hátunk mögött az országút elkanyarodik északnak, azon túl, a dombhajlat alatt Pátka község sövényei. A templom tornyában megcsendült a reggeli harangszó. Innen látom, amint a toronyban hevesen himbálódzik a kis harang. Balról is harangszó, nem is messziről.

Kaszálni jött ki egy pátkai parasztember, jólmegtermett tizenhároméves fiával. Tőle kérdem, mi van arra.

- Arra? Sukoró - feleli. No, munka ebből ma aligha lesz. Nem is azért jöttek ki, hanem csak kíváncsiságból. Beszélgetnek, nézelődnek. Dohánnyal is megkínálják a pipásokat és megmutatják, merre vannak a legközelebbi kutak.

Sukoró felől dobog a föld.

- Sorakozó!

Újonc csapataink ugyancsak gyorsan rendbeszedelődzködnek. Az országúton egy ezredes nyargal, mögötte négy eskadron huszár.

- Éljen! - kiáltotta valaki. Mind mosolyogtunk, felvidulva, harsányan éljeneztünk. A huszárok visszamosolyogtak ránk és vágatában karddal tisztelegtek. Elhozták nekünk a bizakodást. Később tapasztaltam, hogy ezen a napon mind, az összes csapatok jókedvűek, bizakodók, frissek voltak.

A mi pléhgallérosunk az ezredes elé lovagolt.

- Őrnagy úr átveszi az oldalvéd parancsnokságát. Megkerültetés ellen portyáztat Lovasberény felé. Pákozdi felé erőszakos földérintést végeztet, e célra egy kombinált hadcsapatot állít össze - mondta Kiss Ernő ezredes. Aztán visszavágtatott, amerről jött.

A huszárok ottmaradtak. Az őrnagy leszállította őket. Karabélyukat, pisztolyukat megtöltik. Ki-ki lóva mellé áll, fogja a kantárt, pihenőben. Két szakasz elnyargal északra az országúton.

Ezután elénk lovagolt az őrnagy.

- Ki van itt régi tiszt? Ki a rangidős? - kérdi.

A lovasszázad parancsnoka, aki Pestről jött, előreugratott.

- Őrnagy úr, felsőegervári Egervári Arisztid főhadnagy, a Kresz svalizsér ezredben, alázatosan jelentkezik.

Németül beszélt. Az őrnagy is németül felelt. Mert a régi ezredeknél még most is németül beszéltek, vezényeltek.

- Helyes. Főhadnagy úr egy század gyalogsággal, két ágyúval és öt szakasz svalizsérrel kipuhatólja az ellenség szándékait Pákozdi irányában. Az összeütközést lehetőleg kerüli.

Intett az öreg huszárnak. Az melléjük lovagolt és térképet tartott eléjük. Az őrnagy a térképen rábökött egyes pontokra, vonalakat húzogált az ujjával.

- Őrnagy úr engedelmével, hadd vigyem magammal az egész századomat - mondta végül a főhadnagy.

Az őrnagy bólintott. Kezetfogtak.

Rövid német vezényszavak: négy szakasz svalizsér belovagol a ligetbe. A gyalogságot a mi hadnagyunk, Lóri Elek vezeti. Ő persze magyarul vezényel. A főhadnagy intésére elindul a mi szakaszunk, mögötte még három szakasz, azokban csak altisztek vannak. Kétfelől oldalvást egy-egy szakasz svalizsér vigyáz ránk, mögöttünk a két ágyú. A menetet ismét négy lovas-szakasz zárja be.

Amikor túl vagyunk a ligeten, a főhadnagy visszanéz: egy dombon meglátta az őrnagyot. Mellénk ugratott és elrendelte, hogy szakaszonként fejlődjünk vonalba, a dűlőút két oldalán.

Ekkor megismertem arcát a sisak alatt: az a tiszt volt, akivel Flórikát láttam a nemzetgyűlés karzatán!

Átgázoltunk a kukoricaföldön. A lefosztott, vézna szárazak még a földben sárgultak. Aztán egy főlészántott mezőre értünk, a fekete barázdákon túl, legelő, majd ismét liget és domb zárta el a kilátást.

Tőlünk jobbra szüntelenül szórványos lövöldözés, de aombok miatt nem láttuk a csatározást.

Egervári főhadnagy végiglovagolt az egész hadcsapat mellett. A tüzérek hadnagyával néhány szót vált. Németül beszélnek, mosolyognak. Most Lóri Elekhez lovagolt Egervári:

- Hadnagy úr régen szolgál?

- Most léptem a honvédségbe - felelte Elek.

Egervári arcán furcsa mosoly. Egészen előrelovagolt. Elek rámnézett, komoran, szomorúan. Szárnytisztes vagyok, a szakasz elején lépegetek. Olvastunk egymás szemében: a császári-királyi tiszt urak külön világban élnek, nem veszik emberszámba a honvédet.

A főhadnagy visszatért.

- Fontos felderítésre van szükségünk. Hadnagy úr - mondja Eleknek - vegyen maga mellé tíz embert és az előttünk levő ligetet kerülje meg balfelől. Lassan, óvatosan járjon el, aztán jelentéssel küldjön vissza egy embert.

Furcsa: tisztet bíz meg ezzel a feladattal, mégpedig a velünk levő egyetlen magyar tisztet. Elek ismét rámpillantott. - Átveszed a szakaszparancsnokságot - mondja nekem. Aztán elindult.

Mihelyt eltakarták a cserjék, Egervári megállította az egész csapatot. Bevonta az oldalvédeket, menetoszlopba állította a lovasokat és a gyalogosokat egyaránt.

- Mi ez? - Sorainkban zúgás támadt: az ellenség közel van, lövészek sincsenek fölállítva. Egervári Arisztid azonban csak végignéz rajtunk és így kiált:

- Katonák! Főlesküdtetek őfelségére, kövessétek parancsait! Fegyvert vállra! Kardot hüvelybe! Menet: irány az erdő - indulj!

Árulás! Lőrit elküldte, de a gyalogság vezetését senkinek sem adta át. A főhadnagy úr azonban mégis rosszul számolt. Mióta ráismertem, haragudtam rá, Flórika miatt. Gyanakodtam és vártam, mikor tesz valami rosszat. Jól is volt ez most így, készen talált. Szívem majd kiugrott a helyéből, az izgalom elszédített.

- Az egész század az én vezényletemre! Négyszöget formálj! Fegyvert súlyba! Tüzeléshez kész!

Féléve pénztelen, országutat járó vándorlegény voltam, dehogy hittem volna akkor, hogy valaha egy századot vezényelek... Dobogva rohantak a fiúk, összetorlódtak, de azután hamarosan eligazodtak: a század négyszögben állt, csillogtak a szuronyok.

Lövés. Rózsits bajtársam lőtt az árulóra. Nem talált. Egervári úr sarkantyúba kapta a lovát, kardjával intett a svalizséroknak és előrevágtatott az erdő felé. Azok utána.

Mögöttünk is lódobogás: a tüzerhadnagy meg az őrmestere is elmentek. Tüzeink pesti fiúk, nem követték az árulókat.

- Éljen a haza! - kiáltozzák. Felállnak a fogaton és csákójukkal integetnek.

Ekkor láttam: az erdő fölé nyúló domboldalon fehércabátos csapatok ereszkednek le. Most már elfogyott a tudományom. Mit tegyünk? Megütközzünk a ligeten át közeledő ellenséggel? Szerencsére Elek már jött is vissza, futott az embereivel. Balfelé nem volt semmi keresnivalója, de meglátta a dombon átkelő ellenséget, mire visszafordult. Éppen jókor.

Pillanatilag sem csodálkozott az áruláson. Rögtön meghagyta, hogy az ágyuk induljanak vissza, mi pedig négyszögben hátrálva fedezzük őket.

Épségben érkeztünk vissza régi helyünkre. Ott már újabb csapatok vártak, most érkeztek Pestről, egy üteg ágyú is az úton.

- Vasasnémetek Lovasberény felől! - hangzik a kiáltás. Mialatt a huszárok elnyargalnak, hogy visszaüzzék az oldalozó németet, ordonánc vágtat hozzánk: - Előörsöket bevonni! Minden csapat térjen vissza a maga osztályához!

De hol a mi osztályunk? Perczel Mór hadtestéhez s az 1. zászlóaljhoz tartozunk. Századunk többi szakaszának itt kell lennie - magyarázzuk az egyik tisztnek, de nem tudja, hol vannak a mieink.

Ekkor ismerős parancsörtisztet pillantok meg. - Itt van Vasvári - mondom Eleknek.

Elek nyomban rákiált. Vasvári hozzánk jön.

- Petőfi századából vagytok? Itt van Petőfi nem messze, a jobbszárnyon, Ivánka őrnagy alatt. Majd elvezetlek.

Elindít minket, meg az üteget. Közben elmondja: csak éjszaka határozta el a haditanács, hogy végre megütközzünk. A sukorói templomban hajnalig disputáltak a Pestről jött politikus urak, meg a tisztek. Végre Petőfi előállt és az asztalra csapott. Leszidta a civil urakat, hogy a táborban szónokolnak a legénységnek és rontják a fegyelmet, a tisztek meg annyit rezoníroznak, mintha politikusok volnának. Én is tódítottam: elég volt a szóból: aki fegyverrel jön - ellenség. Gyerünk rá! Végre is Móga tábornok elrendelte a csatát, de csak akkor, ha az ellenség támad. Az előörsök már hajnal óta puffogatnak, de a támadás alighanem most következik, mert Jellasics majd azt gondolja, hogy nem csak előörseink vonulnak vissza, hanem mindnyájan.

Míg így beszélt, a felállított hadirend mögé értünk. Elöl ritkás csatárláncban a lövészek, mögöttük oszlopokban a zászlóalj. A hézagokban huszárcsapatok. Az 1. honvédszászlóalj zászlaját hamarosan észrevettük: a mi századunk állt az oszlop élén.

- Éljen Petőfi - kiáltottam.

Lóháton ült a század mellett; atillájának felső gombja most is nyitva, inggallérja ráhajtván rangjelzésére.

Előttünk valahol megdördült egy ágyú, majd szaporán tüzelni kezdett egy üteg. De nem láttuk.

- Jönnék! - kiáltotta valaki.

- Éljen! Éljen a haza! - hullámzott végig a zászlóaljokon, harsogott ezer meg ezer torok. Olyan jókedvű volt a sereg, mintha multságba menne; még nem tudtuk, mi a háború.

Egy tüzérfőhadnagy - Makk volt a neve - nyargalt elénk. Vágtában utánam! - kiáltotta a négy ágyúra, melyek velünk jöttek.

Pattogott az ostor, csörömpölve ugrádoztak az ágyúk a göröngyös szántóföldön. Egy domb felé tartanak. A meredeken a tüzérek leugrálnak az ágyúszekerekről, maguk is tolták a lövegeket. Én csak őket bámultam, mialatt szakaszom elfoglalta a helyét az oszlop elején. A domb tetején fedezék, sánc nélkül, tüzelőállásba fordították az ágyúkat.

- Egyes-kettős-hármas-négyes szám, tűz! - hangzottak a vezényszavak és a négy ágyú gyors egymásutánban dörrent. Tűz és füst csapott ki a csőből, a kerekek hátragurultak. De a tüzérek már visszarántották az ágyút, már töltöttek. Láttam a kiröppenő ürgolyókat, magasan a levegőben robbantak és megkettőzték az ágyúk döngését.

- Sűríteni! Sűríteni!

- Első század, futólépésben indulj! Balra kanyarodj... jobbra át!

Petőfi kivont karddal, fehér lova hátán vezette a mozdulatot. Leváltunk a zászlóaljról, arcvonalba fejlődünk és felsorakoztunk az előttünk álló csatárlánc mögé.

- Tűzkészültség! Tölts!

A töltővesszők kopognak a puskacsövekben. Előttünk a csatárlánc első két sora földrefeküdt, a következő két sor letérdelt. Mi álltunk és végigláttuk a mezőséget.

Szemben öt zászlóalj közeledik, egymás mellett, rohamoszlopban. Minden oszlopban egymásután négy század, mellettük lóháton parancsnokaik, fejük fölé emelve a kardot. Fehér kabátok, kék nadrágok, fekete csákók. Az oszlopok elején, a jobbszélen sárga zászló fekete sassal. A sorok mellett dobosok verik a rohamjelet, magasra kapva kezükben a dobverőt: tram, tram, tratata-tram... száz lépés percenként - három perc múlva itt vannak.

Bum, bum - két ágyúgolyó vág a földre. Egyik eléjük, másik két oszlop közé - gurulnak, feltúrják a földet, aztán lánggal, füsttel szétfröccsennek.

A rohamoszlop eleje megzavarodik, szétszalad. Az ezredes végigvágat előttük, a sor végén hátsó lábára rántja és megfordítja lovát. A gyalogostisztek futkosnak, helyükre kergetik embereiket. Egy részük azonban oldalt marad és hátrasodródik. A dobosok riadót vernek, az ezredes magasra emelkedik nyergében. A ló fölemeli farkát, táncosan emelgeti lábát és fejét vadul rázza: ugyancsak keményen fogja a zabla.

A második század előrenyomja az elsőt, a roham újra nekilendül.

- Első és második szakasz! Célozz! Kész... tűz! Harmadik, negyedik szakasz: kész... tűz!

Előttünk a csatárlánc tüzelt. Most Petőfi vezényel: szakaszonként ösztüzet adunk. Ismét két ágyúgolyó pattan a velünk szembejövő oszlop közé. Az osztrák végigzsákmányolt három vármegyét és holnap Pestre akart besétálni, erre a fogadtatásra nem számított.

A rohamoszlopok megfordultak és visszavonultak. Soraink közül most kibomlott két század Miklós-husár és a hátrálók után nyargalt. Mi kiáltoztunk: Éljen! Éljen! De most túlhan is dübörög a föld, csillognak a vérték és a Hardegg-vasasok indítanak attakot a visszavonulók védelmére.

Huszáraink visszaröpülnek helyükre, mi négyszöget formálunk és a közeledő vasasokra három sortüzet adunk. Most a vasasok kanyarodnak vissza.

Dél lesz. Forrón süt a nap. A hadsorok közé szekereken hozzák a kondérokot, finom gulyással. Szakaszonként sietve falunk. Ezalatt csak az ágyúk felelgetnek egymásnak. Aztán megint jön egy lagymatag rohamtámadás. Így megy ez délutánig.

Még ragyogó délután van, amikor szemben a tüzelés egészen megszűnik. Egymás után látjuk elvonulni a fehérkabátos csapatokat, át a szántóföldeken, kanyarogva az országúton. Már csak vasasok és svalizserek osztagai őrzik a csatateret. Aztán elkocognak ők is a többiek után.

Csákóinkat a levegőbe hajigáltuk, éljeneztünk, egymás nyakába borultunk. Győztünk. A pihenj-vezényszóra fáradtan dőltünk el a földön és elaludtunk. Dehát miért nem küldtek az ellenség üldözésére?

Mikor feljött a vacsoracsillag, szerteszét tábortüzeket gyújtottunk. A közeli falvakból rengeteg elemőzsiát küldött a nép, örült, hogy megszabadult a rablóktól. Csakhamar pompás vacsoraillat szállt a levegőbe: rogyásig ettünk, ittunk.

Aztán éjfélig táncoltunk a csillagos ég alatt.

*

Három napig tartott a vigalom. Jellasics fegyverszünetet kért: azt mondta, hogy nincs szíve huszárokra lövetni, merthogy ő is őfelsége katonája. A mi tábornokunk azt felelte, nincs szíve fehér kabátokra lövetni, mert ő is őfelsége katonája. Mikor ezt meghallottuk, neveltünk. De Elek haragudott: Jellasics tudja, hogy ő a reakció katonája, de a mieink alkotmányosdit játszanak és nem akarnak a forradalom katonái lenni - mondta.

Éjjel maga mellé vett és eljártuk a tábort. Egyik tűztől a másikhoz mentünk. Beszédbe is elegyedtünk az emberekkel. Itt Párisról beszélt Lóri, hogyan kergették el a királyt - máshol a belső bitangokat emlegette, a hivatalban, hatalomban levő urakat, akik szabadságunk elnyomására törnek és külső ellenséggel szűrik össze a levet. Lám, most jött híre, hogy egy Görgey Artur nevű őrnagy a fehérmegyei főispánt fölakasztatta. Pedig az gróf volt, meg főrendiházi tag és közben kiáltványokat szállított Bécsből a katonaság számára, hogy tagadják meg az engedelmességet a magyar kormánynak. Így kell bánni ellenségeinkkel!

Ismét más tűzhöz értünk, nemzetőrök ültek körülötte; énekeltek. Egy darabig ácsorogtunk, vártuk, nyílik-e alkalom arra, hogy szót értsünk velük. De csak egyre daloltak. Szemben a tűz mellett pirosképű, ősz ember ült. Olyan ismerős volt az arca. Lassan mögéje kerültem és amikor a nótázásban pillanatnyi szünet állt be, megkérdeztem:

- Bácsi kérem, nemde Petőfi Sándor százados úr apja?

Az öreg arca földerült, büszkén kétfelé simította bajuszát.

- Az volnék. Én viszem a zászlót. Csodálkozol, öcsém, hogy itt találsz?

- Nem én, éppenséggel nem csodálkozom rajta.

A tűz mellett rázendítettek:

- *A virágnak megtiltani nem lehet,
hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet...*

Petőfi dala. Az öreg büszkén énekelte a fiatal nemzetőrökkel...

A szomszéd tűznél is nemzetőrök. Alföldiek. Találomra közējük kiáltok:

- Orosházi van-é itt, emberek?

Ahogy kimondom az Orosháza nevet, felugrik a csoportból egy tizenhatéves forma legényke és szalad hozzám. Tulajdon édes öcsém volt, a Ferkó; a hangomról rögtön megismert. Nagy örömmel ölelkeztünk össze.

- Vége a háborúnak - azt mondja.

- Dehogyan van vége. Most kezdődik - mondom.

- Hát hogyan lesz? - kérdezték a tűz mellől.

Letelepedtünk. Elek ismerte földieim baját, hallotta eleget tőlem. Beszéltek nekünk arról, hogy a nemzetgyűlés hogy ellabodázta eddig az úri jogosítványok dolgát, bezzeg az elragadott legelőket meghagyta az uraknak. Itt is felhozta a felakasztott gróf esetét és azzal végezte:

- Bizony, mondom nektek, polgártársak, amíg Magyarországon lesz uraság, addig nem lesz szabadság.

- Nono - dörmögött valaki, de a többiek rázúgták: - Úgy van biz az, jól beszél!

Az öcsém felugrott és öklét rázta:

- A csatában megálltunk, most az uraságoktól meghátráljunk? Hazamegyünk és rendet csinálunk. Visszavesszük a legelőnket!

Erre már általános lett a riadal, senkise mondta: nono.

Negyedik nap reggelén még füstölögtek a német tábor behamvadt tüzei, mikor kiindultak előőrseink. Puskalövés se hallatszott. Az első huszár-portyák kacagva nyargaltak vissza:

- Megszökött a német! Üthetjük már a nyomát.

Így kezdődött a háború.

A határon

Ebben az esztendőben korán hidegre fordult az idő. Könnyű köpenyegben őrségen állok. Két hónap óta ez a mi legfőbb dolgunk. Jellasics kiszaladt az országból. Bécsben forradalom tört ki és a forradalmárok várták segítségünket. Honatyáink azonban elmélkedtek, szabad-e átlépnünk a határt, mikor mi csak szent alkotmányunkat védjük és segíthetünk-e a bécsieknek, akik fölláztak öfelsége ellen? Pedig hát a bécsiek azért lázadtak fel, hogy nekünk segítsenek a reakció ellen. De uraink féltek mindenfajta forradalomtól. Ezalatt Bécs körül nagy sereg császári gyűlt össze. A mi seregünk gyöngye volt és újonc. Mire végre elindultunk, az osztrák fősergegel szemben Schwechatnál visszakényszerültünk a határra. Azóta a határt őrizzük.

Fúvom a kezemet. Vörösre csípte a hideg. Lábammal topogok. December 16-ika van, korareggel. De az ég felhős, a föld ködös, napfény sehol. A félhomályban alig látom párszáz méternyire a tar fákat, a szomorú, fekete, kopasz ágakat. A talajt fehéren lepi be a zuzmara.

Milyen rendesek itt az utak, nyárfasorok szegélyezik kétfelől. Balra kastély látszik, duzzadt-forma teteje túlemelkedik a kertet szegélyező kőfalon. Körülötte fehérre meszelt, csinos épületek. Hátam mögött, magyar földön német nevű, német népű község, valóságos kis város: Parndorf.

A hidegben apró, ritkás pelyhekben hullani kezd a hó. Nem áll el, nem is erősödik. Északnyugat felől szél fú, megkavarja, szemembe fújja a pelyheket. Én meg köpenyegem felhajtott gallérijába húzva orromat, fúvom vörös kezemet és topogok őrhelyemen. Állok az út szélén, kínomban meg-megrúgom a sorompót, ez jelzi a határt és valaha a vármegye színeivel volt borítva, de a festés már lekopott s így soha nem tudtam meg, melyek nemes Moson vármegye színei.

Sehol egy ember, egy barom. Csak a fákon kárognak nagy, fekete varjak. Időnként egy-egy leválk a tar ágról és alacsonyan, lomhán átrepben egy másik fára, ilyenkor hangosabbra csap fel rikoltozása.

Az útmenti mélyedésben nádból kötözött afféle csőszkunyhó: ebben kushad két emberem, a kunyhó nyílása előtt aprócska tűzrakás füstölög.

- Hej, fiúk! Gyertek ki! - szólok hátra most hirtelen. Abbahagyom a topogást. Figyelek.

Az őrséget én vezetem, hárman váltjuk egymást. Két legényem most négykézláb kimászik a szalmából, a nádkunyhó alól és fegyverét fölemelve, mellém jön.

- Hallgassátok csak!

Hallgatunk mind a hárman. A szél dobszót hoz.

- A kisbíró dobol valahol, hogy mindenki söpörje el háza elől a havat - tréfál egyik társam.

Most másfelé csaphatott a szél, mert nem hallunk semmit. Aztán ismét csípni kezdi arcunkat fúvása és ekkor egész tisztán halljuk, hogy nem is egy, hanem több dob veri az osztrák katonalépés ütemét.

- Jön a német - mondom én - Jelentjük...

- Jobbra van az tőlünk - okoskodik társam - a Szegedy dandár dolga...

- Az övök is, mienk is. Szedd a lábad és jelentsd.

Egyik emberem megindul a község felé.

- Szaporán, te - kiáltom utána és látom, hogy szaladni kezd. Kilométerre melegszik a tűznél egy szakasz, azt kell elérnie, onnan aztán riasztják a községet.

Már nem törődünk a hideggel. Ketten szorosan egymás mellé állva, fegyverrel a kézben, figyelünk a távolba, az osztrák földre.

- Jönnek már - mondja társam.

Szívem hangosan dobban, de máris eszmélek: a mieink jönnek, az őrszakasz a tűz mellől. Csakhamar mellettünk vannak. Az őrmester csatárláncban elhelyez bennünket az úttól kétoldalt.

Félóra mulva lódobogást hallunk. Egy szakasz fehérköpönyeges svalzsér bukkan elő. Megállnak velünk szemben. Egy percig néznek, majd hirtelen fordulattal ismét elügetnek.

Az őrmester egy embert befuttat a faluba a hírral. Az már szembetalálkozik egy huszárszázaddal: jönnek az előőrsök támogatására. Megállnak mögöttünk, az elhagyott tűznél, leszállnak, fellobbantják, jól megrakják a paraszat és melegszenek. Még három tüzet raknak, úgy helyezkednek el szakaszonként.

Parndorfban felhangzik a riadó. Egy üteg ágyút máris felénk indítanak még egy század huszárral. Az ágyúkat egy emelkedésen tüzelőállásba helyezik. Jobb felé szórványos puskaropogás, a Szegedy dandárnál...

A köd oszlik, a felhőkön át világos foltként sejthető a nap, kivilágosodott, tíz órára járhat az idő, amikor újra lódobogást hallunk, ez már komoly dolog!

Elöl két könnyű lovas, utánuk egy szakasz, majd két sűrű oszlopban egész ezred svalzsér dübörög elő, az úttól kétfelé kanyarodnak, vonalba helyezkednek velünk szemben. Ekkor már Parndorfból is vágásban érkezik három huszárszázad még egy üteggel.

Az üteg vágásban fordul, lefogatol.

A svalzsérek ezredese előreugrat, lova ágaskodik, ő magasra emeli kardját, elnyujtott hanggal ordít valamit, mire az egész ezred előrelendül, a patkók ezrei viharosan dobognak... Mintha gyökeret vert volna lábam. Látom, kétszeres a túlerő... és mégsem gondolok futásra. Már csak párszáz lépésnyire vannak tőlünk. Mellettem öt század huszárunk áll sorban, vállhoz szorított kivont karddal... Bum-bum-bum - ágyúink sorban megszólalnak, a svalzsérok fölött meg előtt kartácsok tüze fröccsen. Bum-bum-bum - lovak és lovasok hullanak, gomolyodnak össze. Az ezred megbomlik, sokan már hátrafelé nyargalnak, a szárnyakon egész századok kanyarodnak rendben vissza.

- Éljen! - hangzik a huszárok soraiban. Most ők zúdulnak előre. A hátráló svalzsérek közül nem sokan állnak meg. Kardok csattognak, lovak fordulnak körbe, emberek hanyatlanak le a nyeregből. Pár perc az egész. A huszártrombita már gyülekezőt fúj, a svalzsérek elnyargalnak, a huszárok visszatérnek és újra sorakoznak.

Parndorfból már közeleg a dandár többi része is. Négy zászlóalj, két oszlopban és három üteg. Az ezredes felállítja a zászlóaljakat, mintegy négyezer embert oszlopokban. Minden oszlop előtt egy század kettős csatárláncban: a lövészek. Minden ütegnél két szakasz huszár a fedezet, a többi huszár kétfelől oldalvéd.

Ideje is, hogy hadirendünk felálljon, mert túlhan a fásoros utak szinte öntik a sok fehérköpönyegest. Ütegek dübörögnek elő, hánykódnak az ágyúk a fagyott göröngyökön. Csakhamar innen is, túlról is dörrennek az ágyúk, füttyülnek a tömör golyók, lecsapnak, magasra szórják a

földet. A ligetből, a dombok mögül rendezett oszlopokban nyomul előre a gyalogság, több vonalban egymás után jönnek, elől csatárláncban a lövészek, hónuk alatt a puska.

Én már századomban állok. Nézem, hogyan imbolyog előre a szakadozott osztrák csatárlánc, mozognak a kék nadrágba bujtatott lábak, görnyednek a nehéz bornyú alatt a fehérkabátos alakok, előrehajló fejükön magas csákó. A századok szélén, a láncsal egyvonalban, kivont karddal lovas tisztek, a szakaszok szélén hadnagyok. Úristen, be sokan vannak.

Ágyúink már másképpen pukkannak: kartáccsal lönek. Eleinte előbb-hátrább robban a golyó, aztán eltalálja a kellő távolságot. A tűz és füst nyomában fehér köpönyegeg, véres foltok feküsznek a havon. Egy ember ül, kezével hadonász, amott egy heverő alaknak - tisztán látom - a lába rugdossa a talajt.

Az osztrák oszlopokból, szakaszok szakadoznak le, láncba oszolva futnak előre és feltöltik a réseket. Kétszáz lépés... százötven... a hadnagyok a fejük felett villogtatják kardjukat és szakaszuk felé néznek. Kiáltoznak, de csak hangfoszlányokat hallok az ágyúdörgésben. A fehér kabátos sorok szaporább lépéssel közelednek.

Megrendül alattam a föld - közénk vágott egy kartács.

- Mindenki a helyén marad! Sebesülteket kivinni! Zárkózz! - hallom a kiáltást. Gépiesen teljesítjük a parancsot.

Ismét fütyül a golyó. Ez mellettünk csap le, csak a szele nyomott meg.

- Tatata-ta-ta-tata - az osztrák csatárlánc füstbevész, csak a kék nadrágok látszanak. A puska-csővek felvillannak, a füst mind sűrűbben gomolyog.

- Tatata-tata-ta-ta-ta- visszhangzik a mi csatárláncunk is.

Csak később jutott eszembe, hogy hideg téli nap volt. Olyan forróság öntött le, hogy csurgott rajtam a veriték.

- Sűríts! Sűríts!

A füstben nem látok már semmit, de az őrmester kiabál, megértem, hogy szakaszomon a sor. Hónom alatt a puskával előrebotorkálok... - Tüzelj! - Tüzelj!... Elsütöm fegyveremet. Lábhoz teszem, csőbe a töltényt, a sárkány alá a gyutacsot, emelem a puskát, lövök. Ismét lábhoz teszem, töltök...

Egyszerre csak egészen közletről bukkannak elém a füstből a fehér kabátok. Elsütöm a puskámat és remegő kézzel, lázasan töltéshez készülök, amikor látom, hogy a bal szomszédom jobbrafordul és eltűnik. Az őrmester alighanem kiabál, de nem értem, mit. Ekkor Petőfit pillantom meg lóháton. Galléron ragadja jobboldali szomszédomat és odébbpenderíti. Nem várom be, míg a százados hozzám ér, megfordulok és izgatottan botorkálva egyenesen beleszaladok hadoszlopunkba. Egy emberre lépek, megállok, látom egész sor fekszik a földön és én majdnem beleszaladtam a második, a térdelő sor szuronyaiba. Zászlóaljamban eleje szakasztűzhöz kész. Jaj, mindjárt keresztüllőnek, ha nem megyek az útból.

Ijedtemben nem tudom, merre forduljak, de ekkor meglődít valaki, balra tántorodom és futni kezdek az oszlop mellé. Látom már, a csatárlánc többi embere is arra szalad. Mögöttem egymásután csattan fel a vezényszó és utána soronként a szakasztűz:

- Kész... tűz!... Kész...! Tűz!... Kész... Tűz!...

Azután szórványosan ropognak a fegyverek. Nem tudom, elől szuronyra került-e a dolog, vagy nem. Az oszlop mögött sietve összeverődünk, sorakozunk.

Fekete lovon sötétedik mögöttünk a dandárparancsnok. - Hátra arc, indulj! - mondja.

Látom, hogy egyik ütegünk száguldó lovakkal, zötykölve ugrándozó tölténykocsikkal és ágyúkkal vágtat hátrafelé, parancsnoka kivont karddal mutat egy emelkedésre - oda felkanyarodnak és újra tüzelőállásba helyezkednek.

- Lőni már jól tudnak, de manőverekben még gyöngék - mondja fejét csóválva őrmesterünk, a tüzéretet nézve.

Jobbról a huszárok éljenriadása harsog: támadnak. Most más üteg dübörög visszafelé, de ez már nem áll meg a közelben. Látom: mögöttünk megfordul a zászlóalj és lassan jön utánunk. Ágyúink sorra elhallgatnak és megindulnak vissza. Csakhamar az imént felállított üteg újra tüzelni kezd: feltartja az utánunk nyomuló ellenséget.

Most egy fiatal huszár vágtat felénk. Alighanem ujonc, mert már messziről kiáltozza:

- A Szegedy dandár visszavonult. Újfalunál áttörték a vonalat. A magyaróvári útra már nem lehet menni.

Jobbra fordulunk, át a mezőkön: oszlop oszlop mellett, közbül az ágyuk, oldalvást huszárok. Felváltva állnak meg az ütegek, tüzelnek visszafelé, aztán huszárfedezetükkel megint az oszlopok közé vágtatnak.

Elértük a Fertő-tó szélét. Mindeddig századom elővédként haladt. Most őrnagyunk hátralovagolt és kiadta a parancsot, hogy váltsuk fel a fáradt utóvédet. Félrevonultunk egy zombékra, mely benyúlt a tóba, a nádasba, de most keményre volt fagyva. Itt vártuk meg, míg a zászlóalj elvonult mellettünk, aztán beálltunk az utóvéd helyére.

Az úttól kétfelől mintegy száz lépésnyi a mező. Egyfelől a Fertő-tó, másfelől egy kiöntés, sűrűn benöve náddal. A kettő közt helyezkedünk csatárláncba. Vonalunkban két ágyú kartácsolja az utánunk nyomuló lovasságot. Két század dübörög felénk, csillognak a sisakok, a kardok. Ágyúink elhallgatnak. Gyorsan fogatolnak a tüzérek és robognak a sereg után. Magunkra maradtunk.

Trombitajelre összetömörülünk és négyszögbe állunk. Elropog hármassortúznunk, aztán úgy merednek fel a szuronyaink, mint valami óriás sündiszó. A lovasok megközelítenek, de aztán hanyathomlok ugratnak vissza.

Megismerem őket: Kresz svalizserek. - Mi fordulunk és hátrálunk. Ötven lépésnyire sem vagyunk, ismét felénk dübörögnek a lovasok. Újra három sorlövés... cikáznak körülöttünk, de nem omlanak a szuronyainkba. Most már gyorsabban hátrálunk, de mégsem elég gyorsan. Egy üteg ágyú vágtat felénk - fordul - lefogatol.

Csatárláncba oszlunk. Eldördülnek a lövések - levágódnak a földre, a kartács nem tett kárt bennünk. De már újra jön a lovasság.

Trombitajel. Összetömörülünk négyszögbe... A lovasok megfutnak. Hátrálunk tovább. Itt kiszélesedik a rét. Nyomunkban a lovasok és az ágyúk is. De az ágyúkat a lovasok mögött nem látjuk. Mert ismét jönnek a svalizserek, magasra emelkedve nyergükben, villogó karddal. Mielőtt azonban száz lépésnyire érnének, be sem várva sortúznunket, kétfelé kanyarodnak a mezőn és széles ívben oldalról támadnak. És ugyanebben a pillanatban hat ágyú kartácsa zuhog tömött sorainkba.

Balkaromon erős ütést érzek. Mellettem egész sorok dőlnek ki bajtársaimból. Véres, üvöltő gomolyag a század - ekkor vágnak közénk a lovasok. Félkézzel fogom a puskámat, úgy lövök le egyet lováról. Félkézzel döfök egy másikba.

Fejemre kard csap. Csákóm felfogja a vágást, de lecsúszik. Újabb csapás lapjával érint... térdre esem. Ködben látom magam előtt támadómat. Egerváry Arisztid főhadnagy úr talán? Úgy rémlik... Jobbom, mint az ólom, mégis fölemelem a szuronyos fegyvert - döfök - a ló lerogy mellettem... felettem villan a kard...

Mikor eszméletre tértem, először a sötétedő téli eget láttam magam felett. Egész testem zsibbadt. Mozdulok: balkaromba fájdalom hasít. Jobblábomat lassan felhúrom és jobboldalomra fordulnék. De ballábam merev és fáj. Tehetetlenül hanyatlok vissza. Sírva fakadok dühömben. A rémület is fojtogat: balszememen nem látok, vastagon vér borítja. Hátam fagyos a jéges göröngyökön. Körülöttem halottak hevernek.

Mióta fekhetem így? Nem régen, legfeljebb félórája, különben már megfagytam volna.

Gyorsan sötétedik. Seholy egy ember, aki segítene. De a föld ismét dübörög; jönnek az osztrákok. Még egyszer megkísérlem, hogy lemászak az útról a nádasba, - de nem bírok mozdulni helyemből. És már itt a lovasság: vértések, nehéz paripákon.

Végighaladnak az úton, egész szélességben elfoglalják. Ámbár én oldalvást fekszem, fölöttem is elléptetnek. Minden pillanatban várom, hogy egy vaspatkó széttapossa a fejemet. De nem: a lovak átlépnek fölöttem, néha enyhe szökellést is tesznek, de nem hágnak emberre.

Század század után. Majd ágyúk következnek. Pipázva, beszélgetve ül rajtuk a legénység. Egy-egy harsány nevetés is felhangzik. A kerekek szinte érintik hajamat... Ha csak egy lépéssel odább halad egy a sorból, széttöri arcomat, mellemet... Ó, a gyalogság már tréfadolog volt. Mellettem mentek el végtelen dob- és trombitaszóval, ütemes lépésekkel; elborított az ázott köpönyegek dohos, savanyú szaga.. És megint ágyúk...

Paraszttestvérem, a granicsár

Éjszaka lett. Elhagyatva fekszem az út szélén, testemet mindjobban átjárja a fagy.

Most két ló dobogását hallom. Megállnak a közelben. Hallom, valaki nádat tördel. Rácsihol tűzszer számára és meggyújtja a nádcsomót. Az úton tűz villan fel. Valaki leugrott lováról és körüljárt a halottak közt. Árnyékáról láttam, itt is, ott is lehajolt és fölszedett valamit.

A másik nyeregben maradt és csöndesen szólogatta társát. Szerbül. Pisztolylovést hallok. A kutató ember lőtt, káromkodott is.

A nyeregben ülő dorgálja, mire a másik felugrik lovára és elnyargal.

Nyöszörögtem? Alighanem. Most megölnek, de ha itthagynak, akkor is végem van: reggelre elvérzem, megfagyok.

A lovas leszáll és mellémlép. A nádcsomó már elégett, csak parazsának fénye dereng az úton. Az ember legugol mellém és arcomba néz.

- Élsz? - kérdi szerbül.

Megértem, mert mifelénk sok a tót, tótul tudok gyerekségem óta.

- Élek - feleltem tótul. - Segíts, testvér.

- Hol sebesültél meg?

- Fejemen, kezemen, lábamon...

Dörmög. Gondolkodik.

Aztán lassú léptekkel visszament lovához. Itthagyt? Felnyögtem.

De a szerb - most látom, vörösköpönyeges granicsár - visszatért. Lehajolt és számhoz nyomta kulacsát.

- Igyál!

Mohón kortyoltam a tüzes italt. Erőre kaptam. Feltápázkodtam jobb könyökömre.

Amaz átkarolta vállamat és fölsegített. Félállban álltam. Ő támogatott, csettintett lovának. Az okos állat hozzánkjött.

A granicsár fölszállt a nyeregbe, majd maga után felhúzott engem is. Maga elé ültetett, keresztben, félkarjával átölelt, hogy le ne essem.

Úgy látszik, ismerte már errefelé a járást. Lovát csakhamar letérítette az útról és a Hanság mocsarai közé irányította. Keskeny ösvény kanyargott a zombék között, a magas nád körülvette a lovat és lovasait.

Lassan kocogott a ló, de lábam az oldalán lóbázva még így is keservesen fájt.

- Nem jól van ez így, testvér, sehogy sem jó - mondta a granicsár.

- Mi nem jó? - kérdeztem halkán.

- Ki fia vagy?

- Parasztember az apám.

- No látod - folytatta. Félkézzel megtömte pipáját, nagynehezen rácsiholt, mert baljával engem tartott. - Akarsz egy szippantást?

- Köszönöm, nem dohányzom.

- Akkor jó neked... Látod, te paraszt vagy, én is paraszt vagyok. Az a sok ember, aki ma reggel itt csatázott és meghalt, csupa paraszt, csupa szegény ember. A magyar is, a horvát is, a német is. Csak a tisztok urak. Ők tudják, miért csatázunk. Mi nem. Mi nem is csatáznánk, ha nem küldenének.

- Hát akkor miért kezdtétek?

- Kezdte a nehézség. Az osztrák generálisok parancsolták, összebeszéltek mindenfélét, hogy Magyarországból Szerbországot csinálnak. Egy csomó kótyagosfejű éljenzett. De mi, szegény emberek azt kérdeztük, hogy hát mire jó ez nekünk? Mi csak parasztok maradunk, az urak meg urak maradnak. Legföljebb még nagyobb urak lesznek.

Felnyögtem: - Ez bizony igaz!

- Mikor aztán háborúba vittek, láttuk, hogy miféle Nagyszerbországért ontjuk vérünket: a kétféjű sasos sárga-fekete zászló alatt marsoltunk... Hát ezért mondom, nem jól van ez, testvér, sehogysem.

Olyan feketére fordult az éjszaka és úgy körülvelt a köd, hogy tíz lépésre sem láthattunk. De úgy sejtettem, hogy ritkul a nád és valami mezőre értünk. Messziről ugatni kezdett egy kutya. A ló szaporábbra fogta lépéseit, jobban zötykölte fájós lábamat.

Aztán magányos parasztház elé értünk. Kapu nem volt a sövényen. Az istállót bedöntötte egy ágyúlövés.

Bekocogtunk az udvarra. A kutya körülugrált és ugatott. Megmentőm leszállt, leemelt a lóról és a tornácra fektetett. Belerúgott a kutyába, hogy az udvar végébe karikázott és egyszerre megcsöndesült.

A granicsár fölment két lépcsőt a tornácon és bezörgetett.

- Ki az? - kérdezte bentről szlovénül egy rémült hang.

- Sebesült - felelte a granicsár. - Nyissatok gyorsan ajtót!

Aztán visszatért hozzám. - No, igyál még egyet! - mondta és újra ajkamhoz emelte a kulacsot. Aztán kezet nyújtott.

- Hát, Isten áldjon.

- Köszönöm, testvér.

Ő már kengyelbe lépett és átvette lábát a nyergen.

- Semmi - felelte - semmi.

- Mi a neved?

A ló kifordult a sövény nyílásán. Emberem onnan felelte vissza.

- Bogdán. Imádkozzál értem.

Csak a keresztnevét mondta. És szaporán elügetett.

A kutya szuszogva közeledett felém. Körülszaglászott. Megállt fejemnél. Arcomba nyalt. Most már barátságosan csóválta farkát. Az okos állat tudta, hogy tehetetlen beteg vagyok.

A házban mécses gyulladt, megvilágította az ablakot. Halk nyikordulással megnyílt az ajtó és meztelábasan, fehér alsóruhában valaki kilépett a küszöbön.

Megyek a sereg után

Két hét telt el azután. Ebcsont beforr - tartja a mondás. Sebeim nem voltak súlyosak: beforr-tak. Csontom csak a fejemen sérült. Bebugyolált fejfel, felkötött karral, lábomat bottal támogatva elhagyhattam vend házigazdámot.

A magányos háztól párszáz lépésnyire voltak a község első házai. Mikor meghallottam, a falusiakat kirendelték, hogy lőszert fuvarozzanak az osztrák ármádiának, egyszeriben kijelentettem, hogy utazom. Gyalogolni ugyan még nem tudtam, de kocsizni már igen. Kérdés volt, hogyan öltözzem, mert ha honvédgúnyámban kilépek az országútra, menten elfognak. Fájdó szívvel megváltam hát zsinóros barna attilámtól: ápoló gazdámnak adtam, szabasson belőle magának posztókabátot. Ő valami formátlan daróc-zekét adott, mely leért a térdemig, eltakarta nadrágomon a vitézkötést. Alsó lábszáramat rongyba bugyoláltam. Nyakamban kendő, fejem gyolcspólyában: arra főveg nem kellett.

Gazdám egy kedves komájának beajánlott és ez magával vitt szekeren. Azt mondta, öccse vagyok, segíteni megyek vele. No, az én segítségemben sem volt sok köszönet. Először is észrevettem, hogy a szekér végében van egy hordó zsír, a hordó födele lejár. Ámbár a gazdasszony adott nekem szalonnát, takarékoskodtam vele és kenyermel a hordóba nyulkálva, vastagon faltam a németeknek szánt eleséget: inkább én hízzak rajta, mint ők - gondoltam magamban - úgys alaposan lefogyasztottak a sebekkel, betegséggel.

Ezzel szórakoztam első napon, míg a hosszú szekérsor kelet felé húzódott. Másnap mélyebben másztam a ponyva alá: ládászámra állt ott a kész gyutacs. Egész nap szorgalmasan dolgoztam: bicskával kinyitogattam a gyutacsokat, kiráztam belőle a lőport, a kapszulát visszahajlítottam. Ezzel se sütnék el magyarra puskát, annyi bizonyos. Nehány hordócska lőport pedig addig-addig öntözgettem kulaccsal, míg szép csendesen teleszívódott vízzel.

Negyedik napra elértük Fehérmegye határát. Itt ágyúdörgés fogadott. Mennél jobban előrehaladtunk, annál erősebb a dörgés. Eddig amerre mentünk, már mindenütt a német volt az úr, a magyar sereg harc nélkül hátrált Pestbuda felé. Az ágyúdörgés olyan tűzbe hozott, hogy nem folytattam tovább a töltények javítását. Pedig előző napon már más szekérré kéredzkedtem, az én vendéglátóm kocsiján már befejeztem a munkát.

- Hol lőnek, földi? - kérdeztem egy parasztembert, amint áthaladtunk egy falun.

- Mórnál - felelte - Tegnapelőtt itt Perczel tábornok serege haladt át, azzal harcol a német.

- Az én seregem - villant agyamban. És mikor a kocsioszlopot megállították, nyomban szedelődzködtem. Bármily nagy volt is a veszély, hogy felismerik bennem a honvédet, elbúcsúztam szekeresemtől és elindultam gyalog.

Az utazás, a friss levegő végleg talpraállítottak. Gyöngye voltam még, de lépésről-lépésre erősödtem. Az ágyúdörgés azonban hamarosan megszűnt. Még egy-egy lövés hangzott - nyilván visszavonulók fedezésére, aztán végleg elhalt a harci zaj. Aggódva lépegettem tovább: vajjon találkozom-e a mieinkkel? Fut-e a német?

Eddig ösvényeken, ligeteken tekeregtem, messze kerülve az utakat, de a legközelebbi községbe bementem. Öreg este lett már addigra. Seholy ember, minden ház, minden ablak zárva. A községháza előtt osztrák patrul.

A plébánia ablaka világos. Bekopogok.

Gyertyával a kezében, maga a pap nyit ajtót. Azt hiszi, valamelyik híve jön hozzá késő este, talán beteghez hívják.

- Sebesült honvéd vagyok, csapatomat keresem. Útbaigazítást kérek főtisztelendő úrtól.

A plébános megdöbbenően egy lépést hátrált. Én beléptem az ajtón.

- Látom, a faluban ellenség van. Hogyan jutok ki és merre kell mennem?

A pap már letette a gyertyát. Szavamra visszafordult és összecsapta a kezét:

- Micsoda ellenségről beszél, fiam? Ezek őfelsége katonái!

- Valakinek a katonái, annyi bizonyos. De az is bizonyos, hogy németek és minket, a magyar katonákat megtámadtak. Együgyűségem szerint: ellenség.

Elhárítóan emelte fel kezét:

- Nem engedem, hogy így beszéljen. Őket az apostoli király ő szent felsége küldte s az ő hatalma isten kegyelméből való. Aki tehát szembeszáll velük: isten akaratával száll szembe. Maga, fiam lázadó. Imádkozzék és térjen meg.

- Magyar ember vagyok, de nem értem, mit beszél a főúr. Pedig szintén magyar embernek gondolnám...

- Az is vagyok. De én csak szerény szolgája vagyok az Úrnak. Nézze, mit ír a méltóságos és főtisztelendő püspöki kar, az ország első zászlósurai...

Ívnyi nyomtatott papírost tett elém, melynek tetején ez állt: *Pásztori levél*. A plébános rámutatott:

- Íme, az egyház és a nemzet fejei lelkünkre kötik és általunk köttetik híveink lelkére, hogy fogadjuk hódolattal és szeretettel és támogassuk uralkodónk csapatait, miképpen szabadítóinkat...

- Kiktől szabadítanak meg? - kérdeztem ingerülten.

- A forradalmároktól. Az istentelen pártütőktől. Akik emberi vakmerőséggel megnyirbálták a király isteni jogait és elvették az egyházi tizedet!

- Istentelenek?

Bizalmasan közelebbhajolt hozzám:

- Hogyne. Ez nincs benne a Pásztori levélben, de tudjuk, hiteles felvilágosítást kaptunk róla: az a Kossuth, a Petőfi, meg a többiek... kálvinisták...

Nyersen vágtam szavába:

- No, ég áldja. Nekem úgy látszik nincs itt keresnivalóm.

Megfordultam. Ő ájtatosan széttárta karjait, mint az oltárnál:

- Nem tartóztatom, fiam. Nem adok felvilágosítást, de nem is jelentem fel. Viszonzásul arra kérem, ha mégis elfognák, ne valljon rám, hogy beszéltem velem.

Becsukta mögöttem az ajtót.

Ezekután nem mertem sehová se benyitni: a pap a magyar ügy ellen úszította a tudatlan népet.

Nem tudtam meg, mi a falu neve. Csakhamar azonban megsejtettem. Túl a községen széles síkság, dombokkal szegélyezve. Itt elhagyott ágyúállásokat láttam a havas földön feketélleni.

Aztán egy halottat. Ez volt a móri csatatér. Az éjszaka csípős hidegre fordult, a vastag zekében is ugyancsak dideregtem. Hol jutok föld alá ma éjszaka?

Itt álltak a hadoszlopok, mert hosszú vonalakban van széttaposva a föld. Osztrákok voltak, mert még szerte hevernek halottaik. Fehér kupac van előttem, majdnem rálépek: akkor látom, hogy nem kupac, hanem fehérköpönyeges halott. Megilletődve elkerülém, de látom, kard hever mellette, tiszt volt. Fehér köpönyeget nyitva, alatta szép fehér kabátja... Akarva, nem-akarva látom, hogy köpönyeget prémekkel van bélelve. Megyek tovább. Hideg szélroham fut végig a síkságon és én érzem, megfagyok, ha hamarosan tető alá nem kerülök.

Visszanéztem. De nem! Megyek tovább. Újabb szélroham marja végig testemet. Fáradt is vagyok, két hete nem jártam, a betegség legyöngített. Nem bírom tovább. Te szegény ember, gondolom magamban, neked már úgysem kell, ne haragudj, ha elkérem köpönyegetet!

Megálltam. Lassan visszafordultam. A halott mellett megint tétováztam. Nem, mégsem. Lehajlok, megtapogatom a köpönyeget. Nincsen semmi baja és a bélése finom mókuszprém. Most eszembe jutott valami. Nem tétováztam tovább. Felvettem a köpönyeget és kifordítottam. Prémek kabát lett belőle ilyenformán, átkötöttem derékban zekém korcával és nyakamba kívül csavartam a kendőt, hogy eltakarjam gallérját.

Dehát hová is megyek? Az enyémeik nyilván visszavonultak, mert különben Móron nem volna német őrség. Mentem tovább, órákig. Utól kell érnem a magyarokat! Az éjszakában, a hidegben ismét ösvényekre csaptam. Egy halom tetejéről tábornöket láttam. Jobb felé is, egyenesen előttem is. Úgy számítottam, hogy jobb felé van a német és Buda felé esik a másik. Nagyot kerültem bal felé. Nem találok sehhol őrséggel. Csak hajnalban egy szakasz századdal.

Megmondtam, ki vagyok. Az egyik fölvetett nyergébe, így jutottam el Promontorig. Ott már Görgey hadteste, a magyar főszereg állt.

*

Másnap este szekéren vergődtem be Budára. Reggelre Pestre. Az egész útvonalat ellepték a visszavonuló seregek szekerei, ágyúi és egymás sarkába vonuló menetoszlopai. Szólt a trombita. A magyar honvéd-utász indulóját fújta. Előttem vonultak el az utászok szürke kabátban, vállukra vetett csákánnyal, ásóval. Nyomukban jöttek a barnakabátos honvédek, mellükön nemzetiszín kokárda. Minden szakasz utolsó sora mellett gyalogolt a tiszt, minden század élén lóháton a parancsnok. Düh, kedvetlenség minden arcon, mégis szép rendet tartanak.

Egyre-másra közibük kiáltok, nem látták-e az én csapattestemet. De senki sem tudott róla.

Lassan átkerülök a hajóhídon Pestre. A Kishíd-utcát úgy ellepi a sereg, hogy a szomszéd közbe fordulunk. Ott van az Angol Királynő-szálló. Előtte sok ordonánc, ló, hintó: itt van most a főhadiszállás. A kapu mellett, a gyalogjártót ellepték a tisztek, egyre-másra siettek be a kapun, mások meg kifelé igyekeztek.

Kocsim a járda mellé szorult, elakadt, akaratlan hallottam a tiszt urak beszédeit.

- Ich habe eben meinen Abschied genomman - mondja az egyik keztyűjét húzva - éppen lemondtam, elbúcsúztam a tábornoktól. Bevárom Windischgrätzet.

- Én már tegnap bejelentettem, hogy Pesten túl nem megyek - felelte rá a másik.

- Hova megyünk, urak? - kérdezte a harmadik, a vállukra ütve. - Játsszunk billiárdot a Kemnitzerben? Egy-két nap pihenőnk lesz, amíg öhercegsége ideér.

- Aztán folytathatjuk a hercehurcát. Mindenesetre jobb üldözni, mint üldözöttnek lenni. Nem igaz?

- Glaubst Du, dass es zu Ende ist? Gondolod, hogy vége van?

- Natürlich. Természetesen. Az egész forradalmi ostobaságnak vége, visszatérnek a régi jó idők és folytatjuk, ahol tavaly abbahagytuk...

Egész csoporttá kerekedtek és hangos kardcsörtetéssel távoztak.

Gyűlölettel néztem utánuk. Vége? Talán. De ti gazemberek vagytok, akár magyarok, akár csak véletlenül kerültetek a magyarföldi hadseregbe. Mert mindenképpen reakciósak vagytok, a nép, a szabadság ellenségei.

Fuvarosom a Két Pisztolynál szállt meg. Ekkor már délre járt az idő s megebédeltünk. Felmásztam az istálló padlására, ott elég langyos volt a levegő. Bebujtam a szénába és elaludtam. Könnyen megeshetett volna, hogy belémdőfnek a vasvillával, ha szénáért jönnek. De nem esett bajom. A seb elgyöngített, a nehéz út, ha eleinte fel is frissített, utóbb szörnyen elfárasztott - másnap estefelé ébredtem csak fel.

A konyhaszolgálótól kefért kértem, rendbeszedtem magamat. Bementem a borbélyhoz, az megborotvált és új kötést is rakott a fejemre, ügyesen, csínosan. Így indultam a városba, hogy megkeressem csapatomat.

Mentem a Kerepesi-út felé. A sarkon megpillantottam a Nemzeti Színházat. Ez szíven ütött. Magam sem tudom, mi szállt meg, de elhatároztam, bemegyek és szemébe nézek Flórikának. Levettem köpönyegemet, melynek kifelé fordított prémjével medveforma voltam. Helyrehúzgáltam ujjait, úgy bujtam bele. Csak nem lesz belőle baj a színházban. Hiszen a honvédseregben is a régi mundért hordják még a régi ezredbeliek. Megyek a kiskapunak, be a színpadra.

- Safranek Flórikát keresem - mondom egy színpadi munkásnak.

- Nem láttam napok óta - feleli - de menjen innen, kezdődik az előadás.

- Okvetlenül meg kell találnom.

- Jöjjön vissza az első felvonás után.

Kifordulok a kis vasajtón, a nézőtéri folyósóra érek.

- Gyorsan, gyorsan tessék... kezdődik - mondja egy páholynyitogató. - Hol a főhadnagy úr helye?

Hú, az árgyélusát, gondolom magamban, rajtam a főhadnagyi rangjelzés, mi lesz ebből. De nem érek rá gondolkodni. Két hölgy libben elém, rám mosolyognak és németül szólnak hozzám:

- Tessék hozzánk jönni. Majd a felvonás után megkeresi helyét a tiszt úr!

És betessékelnek egy páholyba. Melegem lett, gondolkoztam, hogyan szökjem meg szépszerével. Látom, a földszint tele van tisztekkel. A nézőtér sötét, a muzsika szól a színpadon operát játszanak. Hiába meresztem a szememet, az énekesnők közt nem láttam Flórikát.

Lemegy a függöny, meggyújtják a gyertyákat, én hátrahúzódok a páholy mélyébe, összeszorítom mellem a köpönyeget, meg ne lássa valaki alatta a darócot. Hogyan iszkoljak ki szünetben a folyosón járó sok ember közt?

Észreveszem, hogy a földszintről a sok tiszt nézeget felém. Furcsa, vannak köztük fehércabátosok is, huszárok is, barna attila egy se... Ebben a pillanatban egy tiszt feje bukkan a páholy párkánya fölé.

- Szervusz, kamerád - mondja németül - hát az 53-asok is itt vannak? Úgy tudtam, ti Komárom felé indultatok...

Nem gondolkodtam többé, hogyan jutok ki. Hiszen ezek itt osztrákok! Már itt vannak, bejöttek, míg aludtam! Felrántom a páholy ajtaját, kirohanok.

Ki a színházból, a Kerepesi-útra. Át a másik oldalra, futok, ahogy bírom. Mögöttem füttyülnek. Be egy sötét mellékutcába. De megállni, kabátomat visszafordítani nincs időm. Most meg osztrák katonaszökevénynek néznek, még csak ez kellett!

Az István-téren jut csak eszembe, mit is keresek én erre. A Kismező-utcában bezörgetek Flórikáék kapuján.

Safranek mester nagyot néz, amikor meglát:

- Hát magából német lett, Miska?

- Német a kabátom, azt üldözik, magam meg bujdosom benne - feleltem. - Hát csak engedjen be szaporán, nagyuram.

- Flórika levelet hagyott magának, Miska - mondta a mészáros, amikor bevezetett.

- Levelet? Nekem? - ámuldoztam. - Hát mi történt Flórikával?

A mester szemmeláthatóan levert volt.

- Elment, mielőtt a németek bejöttek. Azt mondta, nem várja be őket... És megkért, ha valaha találkozom magával, adjam a kezébe a levelét...

Könnyes volt a szeme. Előkereste a fiókos szekrényből azt a bizonyos levelet. Öt nagy pecsét a hátán, piros. Lila a levélpapíros.

Szívem a torkomban dobogott, reszketett a kezem, amikor felvágtam a levelet. Soha még én az életben ilyen levelet nem kaptam. Így hangzott:

- Kedves Miska! Kérem, ne haragudjék, hogy olyan barátságtalan voltam Kegyedhez és hogy amikor utoljára találkoztunk, én nem beszélhettem Kegyeddal, mert el voltam foglalva. Olvastam az ujságban, hogy az a tiszt, akivel akkor beszéltem, gyalázatos áruló lett és nem méltó arra, hogy egy honleány foglalkozzék vele. Én azért nagyon szomorú voltam és sokat sírtam. Kérem, ne gondoljon rólam rosszat. A rendkívüli körülmények bátorságot adtak nekem arra, hogy felkeressem Táncsics Mihály urat és érdeklődjem Kegyed holléte felől. Ott volt éppen egy honvédtiszt, Lóri Elek úr, aki Kegyed barátja és elmondotta, hogy Kegyed a sukorói csatában, hogyan hiúsította meg E. A. árulását és hogy azóta talán már el is esett Parndorfnál. Ezért én nagyon sírtam és elhatároztam, jóváteszem hibámat és gyöngye leány létemre beállok a honvédseregbe és ha kell, meg is halok a hazáért. Ha pedig Kegyed nem esett el és megkapja jelen soraimat, gondoljon szeretettel hűséges barátnéjára.

Pesten, 31. Dec. 1848.

S. Flórikára.

Hullámzó érzésekkel olvastam végig a levelet: barátságtalan volt hozzám? Nagyon is. Utoljára, a nemzetgyűlés erkélyén, mással volt elfoglalva? Nagyon is. Dehát mindez a múlté! Érdeklődött felőlem, írt nekem, bocsánatot kér! Megbocsájtok! És hogy katonának áll? Rohanok utána, baja ne essék!

- Mít írt? - kérdi szorongva Safranek mester.

- Gyönyörű... gyönyörű levelet írt - feleltem égő füllel és dugtam el a levelet. - Hogyan ment el Flórika?

- Titokban ment el, azt üzenté nekem, hogy vasúton...

- Tehát Szolnok felé! Arra vonult a magyar sereg is?

- Alighanem... Vagy Vácnak! Arra is mentek.

- Hát akkor Isten áldja! - kiáltottam és rohantam kifelé a sötét estébe.

Az István-tér sarkán pálinkás bolt, előtte négy lovat fog kantáron egy osztrák katona.

- Ide a lovat! - kiáltok rá pozsonyi németséggel. - Mindjárt visszajövök.

Látja, sebesültfejű főhadnagy vagyok, összecsapja bokáját, tiszteleg és szurkol, mi lesz a pálinkásbolt miatt. Én azonban csak találmra kikapom kezéből az egyik pej kantárát és mászok a nyeregbe. Lábam miatt nem ment valami gyorsan.

Azzal usgyi - el a tér mellett, be egy szűk utcába, ki a Kerepesi-útra.

Lehetetlen, hogy Vácnak ment volna Flórika! Hiszen arra az ellenség. A szolnoki utat követem...

Most segíts, magyarok istene! Nyargaló osztrák katona - nem volt ebben semmi különös. De a vámsorompónál őrség.

- Halt! Wer da? - Állj! Ki vagy?

Verda zöregapád! - gondolom és nekinyargalok a sorompónak. Sarkantyúm nincs, de az okos ló megérzi a sarkamat és átugrik az alacsony korláton. Falusi gyerek vagyok, alföldi, megülöm én a lovat.

Mögöttem lövés dörren, a golyó közelemben füttyül el. Hallom mögöttem lárma támad, az őrházból kiszaladnak katonák. Puffognak a lövések, de nekem nem ártanak.

Ötszáz lépésnyire előrsök futnak az útra, láncban állják el. Nosza, kiabálni kezdek rájuk és a közelükbe érve még integetek is a jobbkezemmel.

- Rechts! Rechts! Jobbra! Jobbra az ellenség!

Le is szaladnak az útról jobbra a bolondok. Ezek is tisztnek néztek.

Monornál huszárokra bukkantam, hajnalban. A magyar hátvéd utolsó emberei voltak.

Újra otthon

- Vérzel, te pajtás - mondta az egyik huszár.

Alig gyógyult lábam két napja keservesen fáj, de nem törődtem vele, úgy sem segíthettem rajta. Most, hogy végigpillantottam magamon, ruhám, a nyereg csupa vér. Felszakadt a seb.

- Hát most mit csináljak? - Bizony megijedtem.

- Feküdj be egy házba -.

- Aztán jön a német és elfogja. Nem jó - vélte a másik huszár.

- Parasztgúnyája van, nem tudhatják, hogy honvéd.

- Hátha mégis gyanut fognak, hogy nem gombócevés közben kapott sebet.

Véget vettem jóakarató vitájuknak:

- Kár a szóért. Nem akarok németek közé keveredni. Segítsetek, huszárok.

- Segítségben nem lesz hiba. Ember vagy, öcsém, ha nem is vagy huszár - szólt egy idősebb káplár.

Leszálltunk a lóról és sebtében bekötöztek. Visszakászálódni bizony már nem tudtam a nyeregbe, úgy tóltak fel a ló hátára.

A szél föltámadt és növelte a hideget. Hátról fujt és így nem arcunkba csapta az iszonyú hófúvást, hanem előttünk vitte, kavargatta az úton. Kezünket keblünkbe dugva, lassan kocogtunk előre a magas hóban.

Egy idő múlva utolértük a gyalogló csapatokat. Majd szekerekkel talákoztunk az úton, rajtuk gémberedett emberek, halombahányt málhák. Emitt egy nagy nyomdai vasgép rozoga kocsin, melyet három ló vonzol, minduntalan el-elakadva. Kendőbe bugyolált asszonyok a gép mellett.

Dél felé vékony füstöt látunk. A szolnoki vasútvonal mentén haladunk, a füst mozdony kéményéből feketedett a fehér télbe. Ott állt a sínen a hosszú vonat, telezsúfolva menekülőkkal, hátul a teherkocsikban ágyúk, ponyvával letakarva. A mozdony körül emberek futkosnak: a gőz megfagyott a csövekben, a vonat nem tudott továbbmenni.

- Rakjanak tüzet a gép alá - kiáltottam rájuk a nyeregből.

- Jó tanács - felelte mérgesen a vonatvezető - de elfogyott a fánk, szénnel meg nem lehet.

Körülnéztem. Egy urasági birtok gazdasági épületei voltak a közelben. Mondom a huszárkáplárnak. Az elkáromkodja magát:

- Addig okoskodnak itt, amíg utolér a német és elveszi az ágyúkat. Rekviráljuk el a pajták tetejéről a zsindelet!...

Egy óra múlva megmozdult a masina. Ekkor én már az egyik marhakocsiban feküdtem, ágyúgolyók, nyergek és egyéb hadiszerek között. Lovam, ma sem tudom, hova lett. A láz elvette eszméletemet.

Csak szakadozottan emlékszem a továbbiakra: kiraktak a vonatból és egy pályaház csarnokában hevertem. Hideg volt, sok ember jött-ment. Kiáltoztak: - Hol van a poggyászm? - Menjen és keresse az épület mellett, minden ott van halomban, kegyedé is közte lesz -

mondogatta az ajtóban álló vasutas. Asszonyok sírtak, férfiak zúgolódtak. A ház mellett szekerek sora vonult el, ostorpattogással. Menetelő katonák lépése hallatszott a hóban és dobszó. Aztán engem is föltekertek egy szekérré...

Iskolaszobában ébredtem fel. Törökszentmiklóson. Egy zsidó katonaeorvos, meg a református papné gondozták a sebesülteket. Meleg szoba, jó ellátás, gondos ápolás. Mosogatják, kötözik elgennyedt sebemet.

Mikor három hét múlva megnézett a szemüveges doktor, elmosolyodott:

- No, kend úgy látszik még verekedni akar ebben a háborúban? Mi?

Jól voltam már, jókedvű. Tudtam, hogy hamarosan talpraállok.

- Alighanem, ha abba nem hagyják hamarább.

- Nem tanulta meg, mi a betegség. Mindjárt egészséges akar lenni. Micsoda gondolat volt gyalogolni, lovagolni! Még csak alig forrt össze a seb, újra felszakadt. És ha elüszkösödik? És ha le kellett volna vágnom a lábát? - veszekedett velem az orvos. - No, de egyhamar nem engedem el kendet. Előbb erősödjék meg egészen. Azután is csak azt írom be a passzusába, hogy várszolgálatra alkalmas - ezzel búcsúzott az orvos.

Egy hónap múlva már fennjártam, még segítettem is a sebesültek ápolásánál. Mert egyre hozták a sebesülteket. Seregünk a Tisza mentén állott, túl rajta az osztrák és csak Szolnoknál az innenső hídfőt tartotta. Oda egész várat épített. A hídfő körül minduntalan folytak csatározások.

Egyszer egy fogoly osztrákot is hoztak, sebesülten. Csak az orvos meg én tudtunk vele beszélni. Elmondta, hogy tavaszra lesz az igazi nemulass: Windischgrätz herceg utánunk jön egész seregével. Azt igéri, nyúl vadászatot tart a magyarokra. Csak télen nem mert nekimenni a tiszántúli síkságnak, mert félt a farkasoktól. Elég bajuk van a Tisza-Duna közén is a járhatatlan utakon, az alföldi hófúvásban.

Azt is elmondta, hogy mi történt azokkal a tisztekkel, akik cserbenhagyták a magyar zászlót és Pesten bevárták Windischgrätzet: még szerencséje volt annak, akit csak megfosztottak rangjától és kizárták az osztrák hadseregből. De legtöbbjét be is börtönözték, sőt nem egyet főbelőttek. Merthogy paktáltak a rebellekkel. Lám, így jár, aki békülni, alkudozni próbál a reakcióval - gondoltam magamban.

Ez február utolsó hetében történt. Alig egy hét múlva, kósza hír jött, hogy Szolnoknál nagy csata folyik. Az orvos már arról beszélt a papnéval, alighanem jön Windischgrätz: kocsikat rendeltet, hogy vitesse a kórházat. Késő délután egy huszár nyargalt át a községen. Futár volt. Nyargalvást kiáltotta nekünk, hogy kiszaladt ám a német Szolnokról, hadunk átkelt a Tiszán és nagy győzelmet aratott.

Összekotortam maradék aprópénzemet. Sebesült társaim követték példámat. A fogoly osztráktól egyszerűen elszedték a pénzt. Tiltakozott és röhögött. De az áldomásból ő is megkapta a részét, amit az este ittunk, ünnepi vacsora után.

Ez március első napjaiban történt.

Március közepén hagytam el a kis tábori kórházat. Az orvos nem tett csúffá. Azt írta bizonyítványomba, hogy gyógyultan távozom és alkalmas vagyok csapatpszolgálatra.

* * *

Szolnokon Damjanich hadtesténél jelentkeztem. Megmondtam, hogy Perczel seregébe tartozom.

- Perczel tábornok hadtestét, a szeged-bácsit, most szervezik. Ott most szükség van kiképzett emberekre. Szívesen vennék be, öcsém miközénk, de hát eredj csak vissza a csapatodhoz - mondta a parancsnokságon az irodát vezető tiszt.

- Van itt Debrecenből egy kormánybiztos - szólt egy őrmester a papírosok közül - Perczel dolgában jár. Eredj hozzá rögtön. Majd egy legény elvezet a szállására.

Pohos úr, zsinóros ruhában, kurta lábú. Ez volt a kormánybiztos. Szabolcsmegyei táblabíró, őt küldte Debrecenből Kossuth kormánya, hogy ujoncozzon Perczel serege számára.

- Hát kend hol sebesült meg? - kérdezte, hosszúszerű pipája mellől nagy füstöt fújva, miközben olvasta kórházi elbocsátó levelemet.

Megmondtam neki. Erre már homlokára tolta pápaszemét, úgy nézett meg.

- Csatában is volt?

- Kettőben.

Bólogatott. Újra orrára ejtette a pápaszemét és mégegyszer elolvasta az orvos írását.

- Tizedes - mondta - Hm. Hát akármicsoda, én a Perczel-sereghez küldött kormánybiztos vagyok és parancsolok még a generálisnak is. Kend velem jön ujoncozni. Aztán mindjárt megtanítja a rekrutákat, hogyan kell állni és menni. Hogy elvezethessük őket a táborba. Érti-e az oktatást?

- Már hogyne érteném. - Nem tetszett nekem, hogy egy ilyen civilember parancsolgasson nekem. Szinte belémszúrt, amikor azt mondta:

- Kinevezem kendet őrmesterré.

- A tekintetes úr?

- Én hát! Kormánybiztos vagyok.

- Majdcsak inkább megvárom, hogy katonai feletteseim nevezzenek ki...

Lecsapta a pipáját, úgy ordított:

- Ne feleseljen velem kend! Ha már tisztet nem adtak mellém, egy káplárral nem járok. Punktum. Vasra veretem! Punktum. Tudja kend, mi egy kormánybiztos?

- Nem tudom...

- Hát azért! Én vagyok a honvédelmi bizottmány. A hadügyminiszter. A belügyminiszter. Mind a magam személyében. Úgy nézzen rám. Punktum.

- Igenis.

- Most pedig írást adok a hadbiztossághoz: új felszerelést kap. Holnap reggel ötök újra jelentkezik. Indulunk.

Két óra múlva vadonatúj honvédruhában, de ingújjban ültem a hadbiztosság szabóműhelyében. Fegyverem a sarokban. Egy szabólegény felvarrta kabátom gallérjára az őrmesteri rangjelzést.

Ezt megsétáltattam a városban. Hogy megszokjam. Mert eleinte igen röstelkedtem, amiért ilyen nagy ember lettem: őrmester. Pénzem is volt, mert tíz napra zsoldomat is kikaptam. Hát ugyancsak megnéztek a szolnokiak. Egy házba még be is hívtak, pohár borra. A gazda

kikérdezett. Az asszony sopánkodott, amikor elmondtam eddigi kalandjaimat: nagy csomag pogácsát nyomott búcsúzóul a markomba.

Reggel beállítottam a kormánybiztos szállására. Már a szekér is várta. De lett hat óra is, mire felkászálódott. Én a kocsis mellett ültem, a biztos a szekérben.

Szarvason, a községházán folyt az újoncok beírása. Én künn vártam a gyöngye tavaszi napfényben, mikor kezdődik az én dolgom, hogy munkába vegyem az új embereket. Később átsétáltam a nagy korcsmába, hogy reggelizzem. Vasárnap volt. A kocsmá tele legényekkel. Nagy erős emberek, fényes csizmában, jó öltözetben, virágos a kalapjuk.

- Kendtek is rekruták? - kérdeztem, amikor letelepedtem az asztalhoz.

Végignézték rajtam, nem feleltek. Csak később szólt egyikök foghegyről.

- Mi aztán nem.

- Miért nem.

- Gazdalegények vagyunk - szólt már erre egy másik hetykén.

- Hát aztán? Éppen azért jelentkezhettek.

Ugy látszik nem értettünk egymás nyelvén.

- Minket nem visznek el - magyarázta fölényesen szomszédom. - Csak a rongyosokat írják be.

- És ha beírnának, helyettest fogadunk a szegénységből.

- Vagy lelkére beszélünk a bírónak, az olcsóbb - röhögött szélesen fölvilágosítóm.

Fölényesen, oktató hangon kezdtem beszélni:

- Kendtek, ugye, esztendeje parasztjobbágyok voltak?

- Azok.

- Robotra jártak...

- Ha meg nem váltottuk.

- És most veszélyben a szabadság. A császár szolgáltságba akarja dönteni egész Magyarországot.

- Mesebeszéd...

- Mesebeszéd, hogy a német sereg túl a Tiszán áll?

- Az urak csinálták a háborút a császárral. Menjenek az urak katonának - dörmögte az egyik.

- Az urak? Ha majd az urak újra robotra hajtják kendeiket, majd meglátják, kik ellen háborúzik a német.

Lármázni kezdtek:

- A császár már ötven éve megadta a szabadságot. Csak az urak eltitkolták. Semmi dolgunk a háborúval. Gazdák vagyunk.

Magyarázóra fogtam a dolgot:

- Esztendeje Magyarország szabad ország lett, elszakadt a némettől. A jobbágyság is szabad lett. Most a bécsi császár meg a nagyurak azt akarják, hogy minden megint úgy legyen, mint azelőtt. Kendek gazdák, kendek kapták saját tulajdonul a jobbágyföldeket. Ezért kell fegyvert fogniok, hogy megvédjék a szabadságot és a földjüket.

- A vitéz úr csak azért beszél, mert ez a kenyere.

- Az uraknak szolgál.

Beszélni akartam de, túlkiabáltak.

- Nem vagyunk mi rongyosok, falurosszai, hogy katonának menjünk. Hallgasson. Mert megemlegeti. Gazdák vagyunk.

Átsiettem a község házára, félrevontam a kormánybiztost és elmondtam neki, mit tapasztaltam a kocsmában. Pipája mellől legyintett:

- Hagyja kend. Jól megy minden. A főbíró kiállította a létszámot.

Az udvaron már felbokrétázva csoportosultak a beírt rekruták. Bizony nem volt köztük jóköntösű, annál több a mezitlábás. Őket rendelték be a falusi bírók, de akad köztük akárhány, aki önként jelentkezett.

- Miért jelentkezted, öcsém? - kérdeztem az egyiket, aki már kissé pityókás volt.

- Hát hogy deresre ne húzhassanak többé, mint az apámat...

- Helyes. Hát te? - fordultam egy másikhoz.

- Földünk nincs. Aztán, ha kivívtuk a szabadságot, majd csak jobban lesz - felelte bizonytalanul és kalapját zavartan forgatta kezében.

- Jól mondd, ha kivívtuk a szabadságot, jobban kell lennie - válaszoltam és megveregettem a vállát.

A pityókás nekibátorodott:

- Kikergetjük a királyt, azután az urakat és elveszük a földjüket - rikkantotta.

- Ne te, ne - csendesítette valaki.

- Csak hadd beszéljen szíve szerint - mondtam nyomatékkal. Már ekkor gondoltam magamban, ha ez a gyerek kialussza mámorát, megpróbálom, mit ér a szolgálatban. Rajta lesz a szemem: ilyen tisztetek kellenének a seregben.

Fölállítottam őket sorba - sose próbáltak még ilyet - és megkezdtem begyakorlásukat. Úristen, be mások, mint a városiak: még azt sem tudják, hogyan emeli a lépésnél az ember a lábát - csak dülöngenek és cammognak. Odarendeltem dobbal a kisbíró. Néhány óra múlva már négyes sorban valahogyan körül is masírozták az udvart. De elsülyedtem volna szégyenemben, ha pesti bajtársaim látják... Mégis jó katonák, vitézek lettek...

Harmadnap este sötétben vergődünk el a mély, sáros utakon Orosházára. Szívem büszkén dobogott, amikor szülőfalumhoz értünk: meglátják szüleim, atyámfiai, a szomszédok, mivé lettem.

A grófi szerű mellett visz el az út. Ott sötélt a nagy pajták, csűrök és a szalmakazlak sora. Se vége, se hossza, amint a ragadós uton eldöcögünk mellette.

Egyszerre csak hangokat hallok a kazlak közül. Aztán tűz villan fel. Már továbbhaladtunk, amikor látom, mögöttünk vörös világosság terjeng.

Tűz van.

- Felgyújtották - villan agyamba és felkapva térdem közé támasztott puskámat, leugrom a szekérről, futok a kazlak közé. Dobogó léptek... több ember fut a sötétben. Én rohanok feléjük. Az egyik kazal mögül egyenesen nekem rohant egy ember. Úgy megüt futtában, majd hanyatestem. Fejem szédült. Csak találomra ragadom meg és megrázom keményen.

- Beste mordályégető - kiáltom. - Ezért megfizetsz.

Dermetten állt meg, moccanni se mert, amint fogtam. Reszketett. A tűz fénye megvilágította foglyomat. Megnéztem.

Öcsém volt.

- Megvesztél, Ferkó? - kérdeztem elrémülve, fojtott hangon. - Felkötnek. Háború van.

- Engedj el - könyörgött. - Engedj el, Miska.

- Miért tetted?

- Nem egyedül... mind...

- De miért?

- Majd elmondom. Otthon... Engedj!

Elengedtem. Álltunk merően.

- Hol marad kend? Benn ég a szérűben - kiáltozott az útról a kormánybiztos.

A községben már félreverték a harangot.

- Igazságunk volt rá, rettenetes igazságunk - mondta Ferkó.

- Csússz át az út másik oldalára - suttogtam gyorsan - fuss elénk a mezőn át az út kanyarulatához. Ott kerülj a kocsi elé és szólj fel: A tekintetes urék jönnek katonáért? Mert én felcsapok.. Ezt tedd és módom lesz rá, hogy megszabadítsalak az üldözéstől. Hozd a pajtásaidat is...

- Nem árulsz el?

Rácsattantam:

- Fogd be a szád és szaladj.

*

Este vacsora után a világos, meleg konyhában intettem Ferkónak. Nemzetiszin karszalag volt már a kölykőn: honvéd volt, nem nyulhatott hozzá még a szolgabíró sem. Kimentünk az udvarra.

- Most mondd el.

Elmondta:

- Mikor a sukorói ütközet után a nemzetőröket hazabocsátották, elhatároztuk, hogy igazságot teszünk itthon. De hogyan csináljuk? Volt itt akkor a vásáron egy Oláh István nevű idős ember. Ponyván árult mindenféle históriákat, de a szabadságról is volt sok szép írása. Azokat olvasta és magyarázta a népnek. Tanult ember volt, de magunkfajta. Egy este meghánytuk-vetettük vele a dolgot.

Másnap aztán mind összegyűltünk, kaszával, kapával, ki karddal, ki puskával és kimentünk a legelőre, amit a gróf elvett a községtől. Kicövekeltük, ameddig a miénk volt és kinyilatkoztattuk, hogy ezentúl itt a határ és leütjük a gróf emberét, ha oda meri tenni a lábát. Nyomban ráhajtottuk marháinkat.

Nagy volt az öröm a községben. De a főbíró tüzeskedett, a zsíros gazdák, akiknek volt elég legelőjük, veletartottak és azt mondták, mi lesz a világból, ha a nép elkezd a földosztást.

Néhány nap múlva csak nagy trombitaszóval huszárok jönnek a faluba. A zsíros nemzetőreink is fegyverbe állanak. Kidobolják a statáriumot és egy óra sem telik bele, akik elfoglaltuk a legelőt, kötözve vittek be mindnyájunkat a község házára. Együtt ült az úriszék.

- Csak nem! - hördültem fel.

- De bizony az úriszék volt, de rögtönítelő bíróságnak nevezték és valami pesti biztos is volt közte. Faggattak mindnyájunkat, de csak az öreg históriás emelt szót a nép igazáért. Igen szépen beszélt. Azután kivezettek minket egy pajtába. Ott a legmarkosabb nemzetőrök sorba pofoztak bennünket. Késő este volt, mire elengedtek. Az utcán halljuk, hogy a históriást a szép beszédéért felakasztották... Kimentünk a község szélére, hát csakugyan ott volt: lógott a sötétben, a grófi szérű mellett, ahol a legelő kezdődik. De bizony onnan addigra már kihajigálták a határcövekeket.

Hát ezért mondom, rettenetes igazságunk van a gróf ellen...

*

Orosházán kétannyi ember állt katonának, mint amennyit kivetett rá a vármegye. Ferkó és nemzetőrpajtásai köztük voltak. Rajtuk volt a szemem, vigyáztam rájuk.

A községi zsírosok meg a megyei urak pedig sose merték firtatni, miért gyulladt ki a grófi szérű. Jól tudták mindnyájan.

Isaszegnél

Április 6-ika van. Az elmúlt tiz nap alatt ujoncaimmal Szolnokról nem Perczelhez, hanem Aulich tábornok tartalék-hadtestéhez indítottak. A hadtest mozgásban volt. Mi siettünk utána. Hiszen a sereg most már támadta a németet, előrenyomult. Nagysalló, Hatvan, Tápióbicske... egymás után érkeztek a hírek győzelmes ütközetekről. Lendület, jókedv töltötte el új társaimat. Mióta Szolnokon beöltöztek honvédek és fegyvert kaptak a kezükbe, hamarosan szinte kicserélődtek. Az esetlen medvebocsok vonulás közben nemcsak a menetelést szokták meg, de a legfontosabb fordulatokat is megtanulták - és ami a legfőbb, fegyelemhez szoktak. Pihenőkön és este fegyvergyakorlatokat végeztünk. Ekkor már Aulich hadtestéből elegendő kiképzőt küldtek elénk, közkatonákat, akik itt altisztek lettek. Tiszt kevés volt.

Én eleinte századot vezettem, csak tegnap kaptunk egy hadnagyot - azóta szakaszparancsnok vagyok. Puskát már nem hordok, hosszú kardom van.

Dány a község neve, ahol éjszakáztunk, reggel óta hadirendben állunk túl a községen. Ebéd után látjuk, hogy a távolban füst emelkedik az égre. Valami készül. Két nap óta tapasztaljuk, hogy jobbról, balról seregek vonulnak velünk egy vonalban. Nyargoncok hordják a parancsokat. A levegő telve van mozgással, izgalommal.

Az osztrákok visszavonulnak és maguk mögött felgyújtották a Királyerdőt - mondja egy arra lovagló tiszt hadnagyunk kérdésére.

- Biztos?

- Azt beszélük.

Egyetlen lövést nem hallottunk. Eszembejut a parndorfi őrség. Mondom a századparancsnoknak:

- A szellő északkeletről fuj. Talán csak azért nem hallunk semmit.

- Lehetetlen - feleli az. - Ágyúlövés csak idehallszanék.

Aulich tábornok ellovagolt az arcvonal előtt.

- Hány óra? - kérdezte és nyugtalanul nézett nyugat felé, ahol a halmok és erdők fölött szüntelenül gomolygott a füst.

- Három - felelte a hadnagyunk.

Most egy tiszt nyargalt Dány felől, ordonáncoktól követve, Bayer ezredes, Görgey tábornok vezérkari főnöke. Izgatottan tárgyalt Aulich tábornokkal. Aulich bólintott, megsarkantyúzta lovát és dandárparancsnokunkhoz ugratott, Mihályi ezredeshez.

Öt perc... menetszlopban indult dandárunk, erdős dombok között nyugat felé. Egy dombvonulatot elhagytunk: a füst erősödött. Még egy dombvonulat... egyszerre szakadt fel előttünk a csata egész hangzavara.

Pak-pak-pakpakpak - bum, bum. Ilyet még nem hallottam. Ennyi kézfegyver és ágyú még nem szólt fülem hallatára. Az ember saját szavát sem értette.

Menetszlopaink hullámzottak a zöld halmok közt, az erdő árnyékából ki a tavaszi napfénybe, majd ismét fák közé. Egy erdei ösvényről vörösruhás huszártábornok bukkant elő. Láttam, Mihályival beszélt. Mihályi tisztelgett és oszlopunk mentén előrenyargalt.

Megtorpantunk. De csak percekre. Aztán láttam, kétfelől az utról futva oszlanak szét a csatárláncok. Mögöttük mindjárt az én újonc-századom oszlopban.

Leereszkedtünk a dombvonulatról, síkság állt előttünk, de ligetekkel beszórva. Nemigen láttam messzire. A bokrok közt füstfoszlányokat tépett rongyá a szellő és a füstnek kénzsga volt. A lövöldözéstől rengett a levegő, izzott, remegett benne vérünk, velünk.

Ötven lépésnyire tőlünk, a fák közt csatárlánc. Láttuk a fegyvercsövekből felvillanó tüzet... Csatárláncunk tüzelni kezdett a liget szélén. A ligetből szorványos lövöldözés felelt, de mindjobban gyöngült.

Benyomultunk a ligetbe. Balfelől ordítás, üvöltés harsogja túl a zajt: - Tüzet szüntess! Örültek. Hátbatámadjátok Damjanich hadtestét!

Innen is, onnan is tisztek lovagoltak elő. Rémultek, sápadtak, egymásra kiabálnak. Most egy kétméteres óriás jelent meg fehér lovon.

- Damjanich - mondja hadnagyom.

Damjanich szó nélkül intett Mihályi ezredesnek és elvágatott vele balra, ahol emelkedett az ut a magaslat felé. Percek múlva Mihályi visszatért. Tömörítette a csatárláncot és balfelé indította az egész hadosztályt. Mögülünk már lárma hallatszott: Aulich hadtestének többi csapata jött mögöttünk, elzártuk az utat.

Kibukkantunk a dombok közül, itt már nagyobb területet látok át. Előttünk egy majorság épületei lángolnak. Túl a majoron vasasnémetek századai bontakoznak ki. Szemben velünk egetverő éljenzéssel nyolc huszárszázad dübörög. A lovak szinte repültek a föld felett, a huszárok mögött attillájuk lobog s a fölemelt kardokon csillog a napfény. Túl a huszárokon a magaslatról csatárláncok ereszkednek le és széles karéjban közelednek felénk.

- Klapka újra támad - mondja Mihályi.

A vasasok alighanem azoktól akarnak elvágni minket. A lovascsapatok összerobbannak, ordítózás, kardcsattogás. Gazdátlan lovak válnak ki a tömegekből és riadtan száguldoznak szélről. A majorság felől csatártűz fogad. A mieink felelnek. Én biztatom az ujoncokat:

- Ne féljeteek fiúk. Nem minden lövés talál. Ha félsz, takard el a szemedet, de csak menj mindig előre!

A huszárok mögött most a mi hadtestünk zászlait látom: betöltik a rést Damjanich és Klapka hadteste között. Ezen a szárnyon úgy látszik most újul meg a csata: eddig csak Damjanichék, a derékhad felől zengett a föld, most ezen a szárnyon is megkezdődik a dörgés. Pillanat alatt füst takarja el az egész képet.

- Rajta! Rajta! Utánam!

Szuronyt szegezve előrezúdulunk. Az ujoncok egy része jobbával fogja a puskát, balkezevel eltakarja a szemét. Mások a puskát emelik olyan magasra, hogy ne lássák az ellenséget.

Sorlövés. Füst. Észlelem, de nem gondolok vele, hogy hadnagyom előttem zuhant a földre. Keresztüllépek fölötte. Előre! Utánam! Éljen!

Túl vagyunk a tűzön. Az ujoncok ordítva zúdulnak be a major udvarára, verekszenek mint az ördögök...

A major a mienk. Hol a trombitás? Itt van! - Fújd a sorakozót - kiáltok rá.

A trombitaszóra vagy két század verődik össze. Tiszt sehol. Én vezénylek, senki sem szól ellene. Újra felállítok egy századot csatárláncba, a másikat mögéje oszlopba. Előre, túl a majoron, be az erdőbe.

Lövöldözve nyomulunk be a fák közé. A talaj emelkedik. Az erdőben fehér kabátok. Lövések a fák mögül... Ordítunk... futunk egyik fától a másikig... Egy fa mögül a lövés a csákómat oly közel éri, hogy meg is perzseli, átlukasztja. A fától elugrik a német, én dühösen utána, lecsapok rá a karddal. Elesik...

- Utánam!

Csúszós az avar, meredek a part. Négykézláb kúszunk fel a Királyerdő gerincéig. Az ellenség már a túlsó lejtőn szalad lefelé. Fejük fölé emelik a puskát. Van aki ülve csúszik le az avaron.

Elöttem hosszú csikokban szántóföldek. A dombok katlanában egy nagy község házait látom. Isaszeg! A község szélére éppen osztrák tüzerek vágatnak. Leugrálják lovaikról, lekapcsolják fogataikról az ágyúkat és felállítják. Rendetlenül özönlének arra a németek - a tüzéség fedezi visszavonulásukat. Itt még tiszta a levegő; látom, egy röppentyűtelep is áll vagy háromszáz lépésre.

Az erdőből kibukkanó embereimet újra sorakoztatom és parancsra várok. A domb mellett, jobbról is, balról is feltűnnek a honvéd csatárláncok. Ugyancsak megállnak, egyvonalba rendezkednek. Két századomat két oszlopban egymás mögött levezetem a domb alá.

Egyszerre csak lóháton Aulich áll mellettem.

- Ki itt a parancsnok?

- Tábournok úrnak jelentem: én. Hadnagyunk elesett.

- Látom, fiam, érti a dolgát. Hogy hívják?

- Galamb Mihály, szolgálatára.

- Nos, Galamb Mihály őrmester, kinevezem hadnaggyá. Ezt megerősítés végett fölterjesztem a minisztériumhoz...

Soha az én hadnagyi kinevezésem meg nem jelenhetett a Hivatalos Közlönyben.

A derékhad ezalatt szintén hátranyomta a németet és futár érkezett a balszárnóra újabb paranccsal.

- Szuronyt szegez! Át kell kergetni a falun az ellenséget. Rajta!

Villantom a kardomat, vezénylek... Éljen! Éljen!... Nekilódulunk. Füst borítja el a sikságot: az üteg tüzet ad. A rakéták süvítenek... bum-bum-bum...

A honvédek éljenezve rohantak előre, lefelé a sík közepén fekvő község irányában... engem vállon üt valami... megszédülök... elnehezdedve ereszkedem a földre. Lélekzetem elakadt, zubbonyomat vér öntötte el.

Vállamra szorítom kezemet, ahol egy ágyugolyó szilánkjá belém vágott. Nem, nem haltam meg... talán megbírom... talán megbírom.

Körülöttem halottak fekszenek. Milyen sápadtak!...

Elvesztettem eszméletemet.

Arra ébredtem, hogy valaki atillámat gombolja. Felnyitottam szememet: az ég homályos, de tele vörös tűzfénnyel. Két huszár vetkőztetett.

- Mély a seb? - kérdezte a fiatalabbik.
- Meglehető - felelte egy bajszos. - Elállítjuk a vérzést.
- Hol a német? - kérdeztem halkán.
- Amott szalad - felelte a fiatal és fejével Isaszeg felé intett.
- Mutassátok!

Föltámasztották fejemet. A község lángban állt. Túl rajta, túl a szántóföldeken, az erdő szegélyén apró alakok mozogtak. Egy-egy lövés villant a félhomályban. De ez nem hallatszott ide: nagy-nagy csönd borult le a tájra.

A közelben egy huszár poroszkált. Fiatalabb ápolóm rákiáltott:

- Tizedes úr! Safranek tizedes úr! Itt is van egy. Él!
- Hozzátok a felcserhez - felelte egy ismerős hang. Csak nem tudom, honnan ismerem. - Én is odamegyek... segíteni.

Nem láttam a tizedes arcát a vörös alkonyatban. A halottak közt vizsgálódva ellovagolt. Hangja után ítélve, fiatal lehetett, igen fiatal.

- Derék gyerek a Flórián - dörmögte a bajszos huszár - úgy segít a sebesülteken, felcser is lehetne belőle.
- Safranek... Flórián... huszár... tizedes... - agyam lassan működött. Vállamba rettenetes fájdalom hasított: az öreg huszár késsel emelte ki a bombaszilánkot. Öntudatom elhomályosodott, de lelkemben fény villant, talán el is mosolyodtam:

Hiszen ez - Flóríka!

*

Egy csoport fáklyánál imbolygó hatalmas árnyék: ezt láttam először a kötözőhelyből. Aztán megkülönböztettem az egymás mellé földre sorakoztatott hordágyakat, a fáklyákat tartó katonákat és az egyik sebesülttől a másikhoz haladó felcsereket. Itt egynek fejét pólyálják, amott másnak a karját kötik lécdarabhoz.

Véres kézzel, telefröcskölt köpönyeggel most ért a szomszédomhoz egy orvos. Felcser kíséri műszerekkel meg két katona. Az egyik hozza a fáklyát.

- Mi baj? - kérdi az orvos és a sebesült fölé hajol. Az hörögve halkán felel - nem értem mit mond.
- Sok vért vesztett - jegyezte meg a felcser.
- Nem tehetünk egyebet - mondta az orvos - csak gyors beavatkozás segíthet.

A felcser és a katona ollóval esnek a sebesült ruhájának, levagdálják róla. Közben az orvos hátra kiált:

- Még egy fáklyát!

Kegyetlen gyorsan megy a munka. A felcser szíjjat köt szomszédom combjára és összehúzza. A katona lenyomja a sebesült vállát és leszorítja a karját.

Az orvos kezében villan a borotvaéles kés: belevág a térd fölött a bőrbe és felhúzza. Aztán mélyen a húsba vág. Már a felcser hajol fölébe: finom fűrészszerű sziszeg a csonton... a beteg nehezen lélegzik, hörög, de egyetlen szavát sem hallom. Most már az orvos húzza vissza a bőrt a csontokra, megfeszíti a véres húson és a felcser gyors öltésekkel varr...

A sebesült mozdulatlanul fekszik, talán eszméletét veszítette. Míg a felcser egy cseberben megmártja a véres szerszámokat és egy kis ládába dobálja, az orvos a beteg fölé hajolt és homlokukon csókolta.

Aztán sietve fordultak hozzám...

Hüvös hajnalon egy pajtában fekszünk, sorban a szalmán. Zsibbadt álomból erős hörgésre ébredtek. Szomszédom - most is az, aki mellettem feküdt a kötözőhelyen - könnyökére emelkedett és kimeredt üveges szemmel nézett rám.

- Miska - mondta - Miska!

Iszonyodva néztem: ki ez?

- Milyen jó, hogy itt vagy Miska...

Csak most ismertem meg:

- Elek!

- Érted, mit mondom? - kérdezte.

- Értem - feleltem és megpróbálok én is fölemelkedni. De nem bírok.

- Miska... én meghalok... mindjárt...

- Elek! Feküdj le, kiméld magad!

- Most már mindegy. Jó, hogy itt vagy. Miska! Én már nem folytathatom... de te, ne légy hűtlen. Oly szívesen csatlakoztál a népszabadság eszméjéhez. És küzdöttél érte.

- Nem leszek hűtlen...

- Esküdj meg - folytatta pirosra gyúlt, lázas arccal - hogy semmi viszontagság, hétköznapi robotja, szegénység, fáradtság, évek múlása nem tesz közömbössé... hogy nem hagyod el a munkások ügyének piros zászlaját!

- Esküszöm, Elek.

Atillájának belső zsebéből kis gyűrött füzetet húzott elő és nekem nyújtotta.

- Ezt rejtse el... őrizd meg... Igérd meg, hogy megbecsülöd. És tanulj, hogy megértsd.

- Megbecsülöm. És tanulok.

Visszahanyatlott a szalmára. - Akkor jó - mondta halkán. Többet nem szólt.

Mikor a hajnal piros fénye megvilágította pajtánkat, megláttam a szalmába mélyedve Elek arcát. Sárga volt és halott.

Kezemben szorongattam a füzetét. Mielőtt zsebembe rejtettem volna, szemem elé emeltem és elolvastam a címét:

A Kommunisták Kiáltványa volt.

Az aradi várban

- Miért tettétek ezt velünk? - kérdeztem szlovákul a sebesült oroszától, aki mellettem feküdt az aradi várkórházban.

Az isaszegi csata után az első heteket Gödöllőn töltöttem. Az ápolókat kértem, hívják hozzám Safranek Flórián huszárt.

Kinevettek: a sereg Budát ostromolja, hol keressék huszáromat?... Aztán Szolnokra vittek.

Jöttek a hírek: Budát elfoglaltuk, az egész ország a miénk!

Aztán: Debrecenben az országgyűlés örökre letette a német királyokat. Szabad ország Magyarország, király se ül többé a nyakán.

Néhány hét múlva - már forró nyár volt - ismét új hírek torlódtak, fekete hírek: Erdélybe visszatért az ellenség. Északon a cár egész hadserege hömpölyög az Alföld felé. Az osztrák határon ismét benyomult a császár hadserege. Egyik zsarnok segít a másiknak, a népeket eltiporni. Seregeink mindenütt visszavonulnak. Vesztett csaták...

Ekkor Aradra szállították a sebesülteket, a várba.

- Miért tettétek ezt velünk?

Az orosz mosolyog:

- Nem mi tettük. A cár tette. A cár parancsol a generálisnak, a generális a kapitánynak, a kapitány nekünk. Mit tehetünk?

- Revolúciót. Kergessétek el a cárt.

- A cár hatalmas. Szegény muzsiknak hallgatnia kell. Lám, a mi tábornokunk, azt mondta, nem harcol a magyar szabadság ellen. És mi lett vele? Agyonlőtték, jött másik generális.

Hallgattunk. Egy idő múlva komoly arccal okoskodott tovább betegtársam:

- Tudjuk: gonoszság. Tudják a tiszt urak is: gonoszság. Ti is szegény emberek vagytok, mink is szegény emberek vagyunk. Nektek is parancsol a ti cárotok, nekünk is a miénk. Ti megpróbáltátok a szabadságot... nem sikerült. A két cár összefog a népek ellen. Mit tehetünk? Csak sajnálunk titeket...

Megint hallgattunk. Sokáig. Este azt mondta az orosz. Nyilván egész délután ezen gondolkodott:

- Egyszerre kell megpróbálni a szabadságot, nektek is, nekünk is... minden népnek. Akkor a cárok nem tehetnek semmit...

Kossuth Lajos, az államelnök itt lakott már napok óta a várban. Aradon volt a kormány is.

Egész éjjel szólt a dob az országúton, a városból. Vonultak a csapatok, dübörögtek az ágyúk. Sok-sok katona, sok ágyú. Augusztus 11-ike van. Görgey serege érkezett. Az osztrák határtól idáig hátrált. Mondják, nincs tovább. Itt a közelben van Dembinszki serege, Erdély felől Kazinczy Lajos tábornok közeledik. Egyesülnek és mielőtt bezárul körülöttük az osztrák-orosz gyűrű, megvívják a döntő csatát. A német ellen. Aztán vagy neki az oroszoknak, vagy fel Komáromba.

Hajnaltól felöltöztem. Bakancsomat is befűztem. Tudok már járni. Nem maradok itt, amikor a szabadság utolsó harcát vívják.

Az orvos végigjárta reggel az ágyakat. Láta, hogy felöltöztem, hogy útra készen vagyok.

- Nem bírja még - csak ennyit mondott. És tovább ment.

Én nem feleltem. Az orvos elfordított arccal ment ki a szobából.

Délután végigbotorkáltam a folyosón. Csoportot láttam, sötét arcok; halkán beszélgetnek. Odaléptem.

- Mi újság?

- Dembinszki Temesvár alá vitte seregét és csatát vesztett...

Falhoz támaszkodva vánszorogtam vissza szobámba és az ágyamra feküdtem. Nagyon gyöngé voltam. Sírtam.

Másnap ismét felöltöztem, felkötöttem kardomat. A kapuig mentem.

- Mi hír a csatáról?

- Nincs csata - felelte a kapuórség - Kossuth Lajos reggel elmenekült. Vége mindennek.

Üldögéltem a vár kapujában és néztem az utat. Egyik szekér a másik után porzott. Búcsút intettem az egyiknek. Úgy rémlett, Jókait látom benne. Csupa menekülő. A török határ felé még ma nyitva az út: holnapra tán az is bezárul.

Ismét elmúlt egy nap. 13-ika következett. Kardomat botnak használok, rátámaszkodom és nagy lassan kiindulok a városból. Szembe honvédek jönnek, csoportosan fegyvertelenül. Nem kérdezek semmit. Egy szekér halad Világos felé. Felkérdeztem rá.

Csak üggyel-bajjal haladunk előre. Az utat ellepik a honvédek. Gyalogok, huszárok, utászok - minden fegyvernem. Mind fegyvertelenül özönlnek Arad felé. Akad köztük, aki közömbösen vagy éppenséggel gondtalanul járja útját, de általában komor, sőt szomorú arcokat látok. Egy fiatal legényke tántorog - két társa támogatja, úgy kísérik. Amott egy kétszer is megsodort bajszú öreg huszár ballag dülöngő, nehéz léptekkel, időnként szeméhez emeli könyökét, úgy törli el könnyeit.

A síkságból kiemelkedik a világosi hegy, tetején várrom. Az út mellett most fegyvereket látok. Gúlában állanak. Sorban a gúlának, végtelen sorban, ameddig csak látok, egymás mögött három sorban. Itt-ott becsavart zászló rúdja fekszik keresztben a fegyvergúlákon. Amott lefogatolva sorakoznak az ágyúk, egyik üteg a másik mellett. És a rengeteg fegyverre, zászlóra, ágyúra húsz lépésként egy-egy katonai őrszem vigyáz, hosszú szuronyos puska a vállán, kabátja térdig ér - oroszok.

Egy orosz huszár az úton lovagol. Amikor szekerem mellé ér, rámszól:

- Ne menj tovább, bajtárs: arra németek vannak!

Kocsisom meghallja a vész hírt, rémülten fordítja meg lovát. Nem megy vissza a városba; a szélén letesz engem és másfelé fordul.

Reggel óta nem ettem. Egy palánk mellett honvédek ülnek. Tüzet raktak. Kukoricát sütnek. Közéjük telepszem.

Egyszerre csak ismerős járasu embert látok. Nézem az arcát, alig ismerem meg. Szakállát lenyíratta, mégis ő az. Menekül. Rákiáltok:

- Miska bácsi! Üljön ide közénk!

Társaim közt több iparoslegény van. Azok is felfigyelnek.

- Miska bácsi ne vesse meg a kukoricánkat!

A menekülő megtorpant. Zavartan ránézett. Igen: Táncsics Mihály! Intett, ujját ajkára tette, hogy hallgassunk. És sietve továbbment.

Aztán visszatértem a várba. A kaput bezárták. Az őrség riadókészületben, az ágyuk töltve. A maradék honvédsereg Világosnál letette a fegyvert az orosz előtt - nem a német előtt - de Arad még állt s benne Damjanich a parancsnok.

Négy napig volt még magyar rend az aradi várban. Aztán megadta Damjanich a kozákoknak. Kruleff tábornok végigjárta a várat. A mi kórtermünkbe is belépett. Végignézett az alacsony boltozat alatt a hosszú termen. Orosz szomszédom fölött sapkával ült ágyában és köszöntötte a főtitstet. Az hozzálépett, megkérdezte, kicsoda, hogy került ide és mi a baja. A fogoly hangosan katonásan jelentkezett. Arca ragyogott, a tábornok megveregette vállát. - Minden rendben van, jól van - mondogatták mind a ketten.

Aztán az orosz főtitstet körülnézett és így szólt:

- Uraim, önök szabadok és tetszésük szerint távozhatnak.

Én tolmácsoltam a szavakat. De csak ültem öltözve az ágyon, nem mozdultam. Hiszen szerte beszéltek, hogy az oroszoktól nem lesz bántódásunk. Néhány könnyebben sebesült társam fölkelte és kiment a városba. Bár csak én is ezt tettem volna.

Egy óra múlva ismét vezényszavakat hallottam, ismét felváltották az őrséget. Csakhamar ütemes léptek kopogtak a folyosón s az ajtóban egy osztrák tiszt jelent meg négy szuronyos katonával.

- Te járnál tudsz? Gyerünk! - rivalt rám a tiszt.

Levittek az udvarra. Ott gyülekeztek mind a honvédek, akik nem hagyták el a várat. Most már osztrák volt itt az úr és a megvert zsarnok kétszeres dühvel állta bosszúját. Akkor láttam másodszer és utóljára Damjanich tábornokot. Négy markos ember hordágyon vitte a parancsnoki lakásból a börtönbe. Lábát törte egy csatában, azért helyezték Aradra. Amikor már több honvédet sehol sem találtak, levittek minket... a kazamatákba, a sáncbörtönökbe.

Huszan voltunk egy kazamatába zsúfolva. Este, ha lefeküdtünk, az egész padlót elborítottuk, mozdulni sem tudtunk. Magasan kicsiny ablak, kettős ráccsal, a sáncokra nyílt. De az ablakhoz fel nem juthattunk.

Multak a hetek. A porkoláb egy-egy elejtett szava, söpréskor, ha kinyitották az ajtot, egy másik kazamatából való rabbal való találkozás - így kaptunk híreket a külvilágból:

A harc már mindenütt véget ért. A vár tele van fogoly főtitstekkel... hadbírótság elé állítják őket. Már folyik is a tárgyalás.

Egy este, mikor vacsoránkat beadják, a leveseskondért cipelő rab megsúgja az ujságot:

- Siralomházban vannak.

- Kik? - kérdeztem suttogva.

- Aulich, Kiss Ernő...

Szavába vágtam:

- Damjanich?

- Az is. Tizenhárman...

A foglár ráncmordult:

- Ne fecsej!

És bevágta az ajtót.

Álltunk mind a huszan és sápadt arccal meredtünk egymásra. Egyikünk valamit morgott, de nem értettük. Olyan gyöngék lettünk egyszerre, hogy időbe telt, míg megembereltük magunkat, elkészítettük fekvőhelyünket és lefeküdtünk.

Megdöbbenésünk most ingerültségbe tört ki. Lefekvéskor a szűk helyen valamelyik meglökte szomszédját. De az most ordítózni kezdett, hogy megrúgták és micsoda népség van itt, nem veszik egymást emberszámba.

Csítítottuk, mire még jobban örvengött, könnyes lett a szeme, felugrott, hogy verekedjék. Lefogtuk, mire sírni kezdett. Erre a többiek törtek ki, össze-vissza lármáztak, mintha eszüket veszítették volna.

Mindössze három közömbös akadt köztünk: lefeküdtek, hallgattak és el is aludtak. Mi, többiek ébren töltöttük az éjszakát. Szomszédom összekulcsolt kézzel egyre-másra imákat mormolt. A sötétből egy-egy nehéz sóhajtás hallatszott. Én forgolódtam egész éjszaka, úgy vert a szívem, majd kiszakadt.

Már az ablakon bekúszott a világosság. A hajnallal az alvók felébredtek, ásítottak, mint máskor. De ma senki sem mozdult. Csak feküdtünk, behúnyt szemmel, nem néztünk egymásra. Egyik-másik nyögött, dűnyögött valamit, de nem felelt rá senki...

Mire egészen megvilágosodott, ablakunk alatt, a sáncárokból beszédet hallottunk. Néhányan arra mentek, kardcsörtetve, de ez nem a szokásos őrző volt.

Egy idő múlva ütemes lépések hallatszottak, dob- és trombitaszó nélkül. Egy csapat közelgett a sáncárokból.

- Halt! - hangzott fel az ablakunk alatt.

Felugrottunk. Meredten néztünk a vasrostélyos ablakra, de nem értünk fel. Egyik társamat vállunkra emeltük, de még így sem látott ki az ablakon - csak az eget látta.

Vezényszavak. - Négyszöget formálnak - suttogta egyikünk, aki tiszt volt.

- Itt mellettünk? - kérdeztem és tudtam, hogy szavaimnak semmi értelme.

Újra lépések kopogtak. Egy hang - magas fejhang volt - darálni kezdett. Hallgattunk és megértettük, hogy németül ítéletet olvas fel.

Valami mozgás volt odalenn a sáncárokból, szavak hallatszottak, melyeket nem értettünk.

- Felakasztják őket? - kérdezte egyikünk, mire az a társam, aki tegnap este dührohamot kapott, lerogyott, a földre és zokogni kezdett. Imádkozó társam a falnak dőlt és homlokát a kőnek támasztva most is imádkozott, szeméből nehéz könnyek hullottak a falra és végigfolytak rajta.

Lehorgasztott fejjel álltunk, szívem vadul vert, szemem égett - és eközben, akaratlan összeillesztettem bokámat és kezemet nadrágom zsinórjára szorítottam. Társaim is így álltak: ki felemelt fejjel, ki lecsüggedve, de mind tiszteletet adva, vigyázz-állásban.

Társam zokogása betöltötte a kazamatát. Az árokból csak szaggatottan, hallatszott egy hang, gyorsan, éneklősen, egyre emelkedve kiáltotta:

- Ich bitte Pardon! Ich bitte Pardon! Ich bitte Pardon!

A profosz volt: a kegyelemkérés szertartása: kérek kegyelmet!

Az iméni hang, mely az ítéletet olvasta, felelt rá valamit, de csak másodszorra, a profosz ismételt kérésekor értettem meg:

- Bei Gott ist Pardon... Istennél a kegyelem!

Harmadszor is fölemelte a hangját a profosz, gyorsan, éneklősen pergetve a szavakat: - Ich bitte Pardon...

És harmadszor is felelte az auditor: - Istennél a kegyelem.

Most olyan csönd volt a börtönünkben, hogy még a pálca törését is hallottuk.

Egy rekedt hang, szinte érthetetlenül csattant fel:

- Feuer!

És süketen, ropogva felelt rá a sortűz. Majd egy magányos lövés követte - kegyelemlovés egy holtrasebzettnek...

Mikor reggeli levesünket beadták, maga a foglár mondta:

- Végük van.

- Kiknek? - kérdezte halkán egyikünk.

- A ti generálisaitoknak. Csúnya dolog volt. De hát így akarta a császár. Pedig az oroszok kegyelmet kértek számukra.

- Mindet agyonlőtték?

- Csak négyet... - elhallgatott a foglár, de mielőtt ránczárta az ajtót, hátat fordítva, hozzátette:

- A többit felakasztották.

*

Egy reggelen ismét lábdobogás, fegyvercsörgés, vezényszavak hangzottak ablakunk alatt. És valóban csakhamar újra felhangzott a profosz éneklő szava:

- Ich bitte Pardon, ich bitte Pardon, ich bitte Pardon!

A kemény felelet: - Bei Gott ist Pardon!... Feuer!

Sortűz.

...Egy óra múlva hozta örünk a reggelit. Megmondta: Kazinczy Lajos tábornokot lőtték főbe. Lenkey János huszártábornoknak is vele kellett volna halnia, de Lenkey elméje megháborodott - reggel a siralomházban a börtönorvos megállapította, hogy örült - a katonai törvények tiltják beteg ember kivégzését.

Leszámolás

Másnap föl kísérték bennünket a vár folyosójára. Sorbaállítottak és egyenként be kellett lépniünk egy ajtón. A kijövők leverten suttogták: - Besoroztak katonának a császári seregbe.

Gyors egymásutánban kerülünk a szobába. Egy bőrkanapén főhadnagy szivarozik, asztal mellett írnok és gyorsan jegyzi az adatokat. Elek jutott eszembe a pesti kapitányságon. Feleltem, mint a vízfolyás: Kerekes Miklós tipográfus, születtem Mór, Fejér megye, pozsonyi lakos... Közben egy altiszt mércét támasztott a hátamhoz és bement a magasságomat: nyolcvanöt coll.

Az orvos az ablak mellől rám nézett:

- Alkalmas.

- Tüdőlövessel feküdtem a kórházban, még nem gyógyultam meg.

- Száját befogni és tovább szolgálni - idézte a főhadnagy az osztrák katonai bölcsességet. - Abtreten! Lelépni!

A császár új közlegényeit - nemcsak altisztek, de tisztek is voltak köztünk akárhányan - felsorakoztatták az udvaron. Egy kapitány magyarul szólt hozzánk: hogy legyünk büszkék, a császár katonái vagyunk és hűséges szolgálattal mossuk le honvédi multunk gyalázatát... Aztán megkérdezte, ki jelentkezik zsandárnak. Altizti rang, dupla zsold jár vele és itthon maradhatunk, mert a császárnak a rendcsináláshoz szüksége van Magyarországon zsandárookra, akik tudnak magyarul és ismerik az országot.

Hallgatás volt rá a válasz. A kapitány sürgetett: nagyon jó szolgálat. Aki megbecsüli magát, gyorsan előléphet. Nos, tessék csak jelentkezni szaporán!

De nem jelentkezett pribéknek senkisésem hazája ellen. Végre is a kapitány bosszúsan elfordult. - Verfluchte rebellische Bande! Átkozott rebellis banda! - mondta a sorozó főhadnagynak.

Ekkor ismertem meg Egerváry Arisztidet: zsandár lett és kapitány.

Egy óra múlva sorakoztattak. Egerváry és öt csendőr lóháton közrefogtak és elindítottak bennünket gyalogszerrel ismeretlen célunk felé. Porkolábunk barátságosan megsúgta nekünk, hogy csak hét évig kell szolgálnunk és egészen biztos, Olaszországba visznek.

Első este egy falu végén országútra nyíló kocsmában szállásoltak el. A sáros udvarra néző hosszú, oszlopos ámbitusról nyíltak a fogadó vendégszobái: egyikbe Egerváryt telepítették, a másikba a kíséző zsandárokat. Az udvar végét terjedelmes istálló zárta le. Zsuppszalmát kaptunk és minket beteltek ide.

Fáradtak voltunk, az istálló melegében társaim hamarosan elaludtak. És nem tudtam aludni. A fogadóba egész sor kocsin hangos társaság vetődött. Falusi urak. Hetedhétországra szóló névnapról jöttek, két napja ittak már s most hazafelé mentükben itt folytatták az ünneplést. A cigány húzta, a bögő brummogott, a hegedű édeskés cifrázása is minduntalan beszivárgott az istálló ajtaján. Ordítóztak, rikoltoztak a mulatozók és dobogva táncoltak, mint a megvadult ördögök.

Én gondolkoztam. Visszagondoltam az elmúlt másfél esztendőre, mindenre, amit elvesztettem; a szabadságra, a hazára, emberi méltóságomra - Flórikára.

Száraz, hűvös idő volt. A telihold magasan járt a felhőtlen égen és ragyogó fehér fénnel terítette be a világot. Lassan kinyitottam az istálló ajtaját és kiléptem az udvarra.

Egy puskás zsandár őrzött minket. Lézengett az udvaron, ki-kisétált a kapuba, unatkozott. Szuronya, sisakja meg-megcsillant a holdfényben.

Még az útra is kilépett és bámészkodott a holdfényes estébe. Az istálló árnyékában felosontam az ámbitusra. Végigmentem a fal mellett. A zsandárok szobája sötét. A holdfény bevetődik ablakukon: üresek az ágyak. Bizonyosan bent isznak a kocsmában, a névnapozó uraságok nekik is fizetnek. Egerváry szobája is sötét.

Megálltam ablaka alatt. Ó, ha beszélhetnék vele, ha megmondhatnám neki, mi forrong bennem. Örültség. És mégis úgy érzem, megfulladok, ha nem könnyítek magamon. Aztán jöjjön akármi!

A szobában fűtöttek, piroslik a kis kemence nyílása. Túlságosan meleg volt a szoba vagy füstölt a kályha? Az ablakot kinyitották, csak be van támasztva egyik szárnya, hogy a levegő bejárjon.

Betoltam az ablakot. A keresztvason átfértem. Beléptem a szobába.

A székeken a zsandárkapitány holmija. Két pisztoly az asztalon. Az ágy még érintetlen.

Becsuktam az ablakot és leültem az asztal mellé. A szomszéd helyiségben tomboltak a mulatózók. Nagyon fáradt, álmos voltam, de a lárma ébren tartott. Meg a nekikeseredett elhatározás: megvárom.

Meddig ültem. Egy órát, két órát? Egyszerre csak fordult a zárban a kulcs. Egerváry belépett. Maga után bereteszte az ajtót. Mikor az asztalhoz jött, hogy világosságot gyujtson, felálltam. Visszahőkölt.

- Hát te? - kérdezte. Meglepődése nagyobb volt bosszankodásánál.

- Egy kis beszédem volna kapitány úrral - mondtam. Hangom még bizonytalan volt, ez visszaadta lélekjelenlétét.

- Takarodj ki! - förmedt rám. - Hogy mersz a szobámba jönni!

Megragadtam a kezét, mellyel világot akart gyujtani és szorosán mellé léptem. A holdfény megvilágította arcomat.

- Ismersz engem? - kérdeztem és most az indulattól remegtem. Visszategeztem, mert már sodort az indulat.

- Nem - felelte, de hangja elárulta, hogy rámismert.

- Áruló gazember! Lelkiismeretlen nőcsábász!

Kirántotta kezét a kezemből és két lépést hátrált.

- Részeg vagy megőrült? - Hangja tompa volt. Mámora tisztult. Félt tőlem.

- Nem vagyok se részeg, se őrült. Számolni jöttem. Felsőegervári Egerváry Arisztid! Mit tettél hazáddal, a szabadságunkkal! Nem kérdelem, hogy magyar vagy-e, mert nem vagy. Csak a földbirtokod magyar és parasztjaid, akiken uraskodol. Azt kérdelem: egyáltalában ember vagy-e?

Rámvetette magát. Fejjel magasabb volt nálamnál. Két kézzel átkapta a nyakamat. De nem buktam hátra. Két öklömmel mellbevágtam és jobb térdemmel is odébbloktem.

A falig repült, az ágy recsent, amint rázuhant. De nyomban felugrott.

Én felkaptam az asztról egy pisztolyt.

- Őrség! - kiáltotta - Segítség!

Hangját azonban elnyomta a kocsmai tombolás zűrzavara. A pisztoly kurta csattanását is...

Bezártam magam után az ajtót, a kulcsot az ámbitus mellett levő kútba hajítottam. Aztán végig a tornácon, beléptem az ivóba. A cigányprímás a szoba közepén illegette magát, a banda a kemencén működött. Kigombolt zsinóros ruhában ugrált néhány földbirtokosféle a cigány körül, a többiek az asztalt verték és vörös arccal üvöltöztek. Egy sarokasztalra borulva aludt a négy zsandár. Fejem fölött üveg repült és csattanva tört szét a falon.

A kocsmajajton át kiléptem az útra. A sövények árnyékába lapulva osontam a faluban az első házakig. Aztán futásnak eredtem...

Az örökméces

Csatakos őszi este. Az István-tér közepén, mintegy gőzburokban, árva olajméces szomorodott a faoszlopon, a lámpaüveg alatt. Ázott lábbal, elrongyolt bakancsban bandukoltam. Lábam, mint az ólom. Szívem összeszorult: mi vár most rám?! Meg-megálltam erőt gyűjtöttem, aztán ismét nekilódultam utamnak.

Rongyos csavargó vagyok. Ágrólszakadt senkiházi. Egy derék falusi tanító adott rám polgári ruhát.

Makón a fogadóba mentem, de nem volt számomra hely. Az udvaron emelkedettebb helyet láttam egy fa alatt. Köpönyegemet leterítettem, ott aludtam. Reggel látom: a szemétdomb volt. Hát ezt is megpróbáltam.

Szegeden elfogtak, a városi kóterbe dugtak mindenféle szemétnép közé, majd egy heti utca-seprés után, kitoloncoltak a városból. A hajdú a többi csavargóval együtt a város határáig kísért, ott belerúgott egyikünkbe: - No, fel is út, le is út, ilyen-amolyan pernahajderek, ide se gyertek többet!...

Most újra Pestre értem. A boltokat már mind becsukták. Csak egy varga dolgozott még gyertyája mellett. Üveggolyó a gyertya előtt, az szórja szét a fényt. A varga görnyed és kalapál, rövidlátó szemmel, közel nézi a foltot. Micsoda nyomorúság az élete, de legalább van hol fejét lehajtania éjszakára.

Nem vágtam át az István-téren. Lassan, félve körülvánszorogtam a házak mentén. Sárba, tócsákba léptem. Két zsandár sisakja csillant meg előttem. Ütemes léptekkel mentek, vállukon szuronyos fegyver. Az őszi eső megeredt és szomorú, egyhangú zúgással verte a sivár pusztá vásárteret.

Meglapultam egy kapuban, amíg a zsandárok eltávolodtak.

Az utcasarkon fehér hirdetmény volt kiragasztva. Pajtásom és bajtársam, Rozsits József nevét láttam rajta nagy betűvel. Ugyan, mi lelte? Nem szolgáltatta be, rejtegette fegyverét: azért rögtönítelő bíróság lópor és golyó általi halálra ítélte, mely ítélet ma reggel végrehajtatott. Ezt tudatja a lakossággal a város katonai parancsnoksága... Szegény Jóska, azt mondtad egykor, hogy a neved különb betűkkel lesz még hirdetményen kinyomtatva, mint a polgármesteré... Be szomorú igazságod lett!

...Végre bemerészkedtem a Kismező-utcába, Safranek mészáros-mester kapuja alá. A kapuban pislákkolt az olajmécs. Az udvarra nyíló ajtókból is világosság szűrődött, csak hátul, Csiszár mester ablaka sötét.

Szívem a torkomban dobogott, amint kezemet Safranekék kilincsére tettem.

- Ki az? - hallom bentről Flórika hangját.

Csak felnyögtem, nem tudtam szólni, könnyek fojtogatták a torkomat.

A kulcs fordult, az ajtón rés nyílt.

- Miska! - Hallom. - Itt van a Miska!

Már bent állok a konyhában. Szemben velem Flórika, fehér kötényesen, úgy, mint másfél évvel ezelőtt. Mintha azóta semmi sem történt volna. Csak állok szótlánul, könnyeimet nyelve. Flórika is áll, kezét tördeli és csak annyit mond: jaj, jaj!

Aztán befordult a szobába...

* * *

Egy óra múlva talpig megmosdva, Safranek mester egyik ruhájában, mely úgy lötyögött rajtam, majdnem kiestem belőle, ültem az asztalnál és frissen rántott karajt ettem káposztával. Flórika sürgött-forgott, hamarjában palacsintát sütött, a kamrából barackbefőttet hozott. A mester bort töltött a poharamba.

- Saját termésem - mondta - budai vörösbor. Isten éltesen, váljék kedves egészségére!

És koccintott velem.

- Flórika mikor került haza? - kérdeztem, amikor kissé már lélekzethez jutottam.

Safranek bácsi szélesen nevetett:

- Ő már tavasszal kivitézkedte magát. Buda ostrománál egy ágyúgolyó szele ledöntötte a lóról. Mikor ispotályba akarták vinni, rívfakadt, hogy azt mondja: vigyék őt haza, ne fektessék katonák közé. Kérdezte a doktor, mi baja a katonákkal, miért fél tőlük. Akkor megvallotta, hogy ő lány. Erre megkapta az obsitot és hazaküldték. Szerencsére, nem kellett messzire mennie.

A mester megint harsányan kacagott. Flórika belépett a szobába és megkérdezte, min nevet az apja. Aztán ő is nevetett.

- Huszár volt, Flórika? - kérdelem.

Ő bólogat.

- Safranek Flórián? Tizedes?

Megint csak bólogat.

Erre felszabadultan kitört belőlem is a kacagás.

- Honnan tudja? - kérdezte.

- Láttam... Isaszegnél..., amikor tüdőlövéssel feküdtem a fűben...

Flórika mellettem termett és vállamra tette a kezét.

- Jaj, hogy történt? És meggyógyult? Kedves Miska...

Együtt ültünk az asztal mellett, kérdezősködtem az ismerősökről. Táncsicsról nem tudnak. Petőfit keresi a rendőrség, de alighanem elesett Segesvárnál. Vasvárit megölték Erdélyben. Jókai eltűnt, bizonyára bujdosik. Kaposit, a jogászt felakasztották.

- Csiszár mester sokszor emleget - mondotta a mészáros.

- Ugyan? - vetettem oda és elkomorodtam. Eszembejutott, hogy újra kezdődik a régi élet, a legénység, a nyomorúság.

- Szélütés érte, már nemigen bírja a munkát. Mondogatja, ha olyan derék, ügyes, becsületes, józan embere volna, mint te voltál, folytathatná iparát.

- Gyenge volt nála az ipar - feleltem.

- Éppen azért. Fiatal erő kellene, hogy fellendüljön a műhely.

Safranek merően nézte elkomorodó, gondolkodó ábrázatomat, aztán tétovázva folytatta: - Hiszen nem is gondolom én, hogy legénynek menj vissza... El kellene intézni a céhben, hogy beírjanak hozzá társnak, mesternek... lehetne valamit csinálni.

- Ugye, papa, lehetne valamit csinálni? - kérdezte Flórika is, visszatekintve a szekrénytől, ahol éppen javítanivaló harisnyát válogatott.

- Bizonyára lehet - dörmögte Safranek mester - de mi lesz az én iparommal, ha megöregszem?
- Papa, ne beszéljen ilyeneket. Még fiatal ember, jól bírja magát. És idővel - tette hozzá felkacagva Flórika - majd csak akad még valaki a családban, aki átveszi a mészárosipart is.

Ezen aztán mindhárman neveltünk.

* * *

- Kedves szüleim!

Kívánom, hogy ezen pár sor írásom a legjobb egészségben találja mindnyájukat. Én hála-istennek, jól vagyok és ezt kívánom mind az otthonvalóknak is.

Tudatom, hogy folyó 1850. év januárius 1-ső napja óta mester vagyok Pesten, a Kismező-utca 3. szám alatt, társam lévén Csiszár mester, elébbeni gazdám. Ő már elbetegesedett, de segít, ha ereje engedi. Egyébként kijár az István-téri piacra, a vásárra jövő falusi szekeresekhez és műhelyünkbe irányítja őket, ha patkolni vagy vasaltatni szükség adódik. Munkám van elegendő, már egy legényt is fogadtunk, mert egymagam piaci napokon nem győzöm.

Szomorodott szívvel érttem meg rektor urammal íratott levelükből, hogy a tanyát az uraság felmondta és aratás után kiteszik kedves apámékat a gazdaságból. De azért ne búsuljanak. Kedves apám, kedves Ferkó öcsém ne gondoljanak arra, hogy szégyenszemre cselédnek mennek az urasághoz. Most csinálja meg nálunk a tanács a városi kertészetet, mert elhatározták, hogy az utcákon, meg a tereken fákat ültetnek. Ipámnak van egy barátja a városházán, az megígérte, hogy kedves apámat beszerzi a pesti városi kertészethez, csak jöjjön fel a nyáron.

Ferkó öcsém se mondja, hogy tizenhétéves fejjel öreg ő már a tanulásra. Ha a mult esztendőben olyan hamar és olyan jól kitanulta a katonaságot, most annál hamarabb megtanulja majd a kovácmesterséget. Álljon be hozzám inasnak, nem lesz idegen helyen. Tanult mesterséggel többre jut az életben, mintha urasági ispánok kapcarongyának szegődik. Ha nem kénytelen rá, miért is tenné.

Végezetül tudatom, hogy életem hajója révbe ért: húsvét vasárnapján oltárhoz vezetvén jegyesemet, Flórikát, Safranek Ferenc helybeli mészárosmester hajadon leányát. A közeli Terézvárosi templomban volt az esküvő; szomszédok, iparostársak igen sokan adtak tiszteséget megjelenésükkel, úgyhogy igen szép volt minden. Házunk udvarán volt a lakodalom, két igen hosszú asztalnál sem fért el a vendégsereg. Csak fájó szívvel gondoltam mindazokra a pajtásaimra és elvtársaimra, akik nem lehettek jelen örömemnél, mert meghaltak a hazáért, ismeretlen börtönökben raboskodnak, vagy bujdosók.

Ott a lakodalmon, ahol a zsarnokság spiclijei nem hallgatóztak, összebeszéltünk társaimmal, hogy Munkás Egyletet alapítunk és amíg nem lehet nyíltan, hát titokban ápoljuk a szabadság, egyenlőség és testvériség - az emberi haladás gondolatát.

Lakásunk az említett házban vagyon, egyszobás, udvarra néző, igen rendes. Feleségem a keresztanyjától piros üvegből örökmécsest kapott lakodalmi ajándéku. Ezt a falra erősítettük. És hogy magában ne legyen, találtam régi ujságlapok közt egy képet - két esztendő előtt igen ismeretes rajzolatot - mely Petőfi Sándort ábrázolja honvédruhában, karddal az oldalán, úgy, ahogyan én őt olyan sokszor láttam és ahogyan képét a szívembe zártam. Rámába, üveg alá tettem a képet és felszögelttem az örökmécs fölé.

Indulok az élet elébe. Most friss és szép minden. De hogy fáradság, bajlódás, hétköznapi gondja évek multával el ne törölje bennem emlékét a népszabadságnak, mely oly gyönyörűvé tette számomra az 1848-ik esztendőt és viszontagságaiban is a mult évet - fényeskedjék nekem ez a kép és az örökké égő mécses mind egész életemben. És ha gyermekeim lesznek, életük

első percétől kezdve fogadják szívébe ezt a képet és a szabadság mécsvilága lelkükben égjen tovább és világítson a jövő nemzedékeknek is, mígnem felkel a nap, a nagy nap, melynek neve: Világszabadság!

A szerző zárószava

Nagyapám beszélte. Én apámtól hallottam. Mintegy ködön át szüremlik a távoli, szüksézávú elbeszélés:

- Bécsi diák voltam 48-ban, műegyetemista. A tömeggel tartottam a hadügyminisztérium felé. Már a kapuig sodródtam, amikor ordítva taszigáltak ki egy idős embert. Latour volt, a hadügyminiszter, aki csapatokat akart küldeni a magyar kormány ellen... Ütlegettek. Ekkor a tömegben áttört egy kovács, magasra emelte pörölyét és lecsapott... Én elfordultam, a többit nem láttam...

*

Dédnagyéném beszélte:

- Kisgyerek voltam. Olyan volt a Városliget, mint egy nagy vásár: sátrak, csupa árus, csupa kocsmá. Ott táborozott az egész város. Mi is. Én éjjel egy kosárban aludtam. Hentzi tábornok a budai váról ágyúztatta Pestet; emlékszem, világos volt az éjszaka. A tüztől...

*

Anyai nagyapám beszélte:

- Ötesztendős voltam, amikor új gatyát kaptam és iskolába küldtek. A református iskolába. Szabolcsban. Déli harangszóra kijöttünk az iskolából. Én mentem utcahosszat a többiekkel. A nagyobbak énekelték a Kossath-nótát. 1859-ben történt... Velük énekeltem én is. Jöttek a zsandárok, bekísértek mindnyájunkat. Késő estig ültünk a fogdában, az ablak alatt siránkoztak lármáztak az anyák... Nekem már nem volt anyám, engem senki sem keresett. Este kiengedtek...

Emlékszem: egy napon reggel iskolába mentünk és álmélkodva láttuk, hogy éjszaka megváltozott a világ. A hivatalokon mind kicserélték a kétféjú sasos táblákat a K. u. K. német felírással - magyar címeres tábla került a helyükbe, magyar szöveggel.

*

Nagyapámhoz gyakran eljött a Honvéd Menházból egy öreg ismerőse. Fehérszakállú, szép öregember; zsinóros kabátjában, hegyes sapkával némán ült, botjára támaszkodva. Kértem: - Bácsi, meséljen a szabadságharcról. - Lassan eszmélt: - Az régen volt... Láttam Kossuth Lajost. Megveregette a vállam... - Aztán hallgatott. Ült, botjára támaszkodva...

*

Nagyszüleimnél volt egy kis fadoboz. Levágott szivarvégeket gyűjtöttek benne az öreg honvédeknek... A nemzet hálája ez - mondta nagyanyám.

Régen elhaltak már, akik mindezt elbeszéltek, akikben egy-egy parányi szikrája pislákol még a nagy hajdani tűznek. Az utolsó szikrák is kialudtak.

De valahol az emlékezés - a népek emlékezésének hamva alatt ízzott még a zsarátnok Aztán az is hült, hült - és kaján hatalmak lesték, mikor alszik el végkép.

De voltak akik szították a hamvadó parazsat; várták, hogy újra fellobban. Kitor a hamu alól, ég, gyujt. És vöröslő fényénél megszületik... végre: a Világszabadság. És lesz minden Galamb Mihály számára élet a földön, melyért érdemes embernek lenni.